

T.C.

İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**AFGANİSTAN DIŞ POLİTİKASINDA KÜRESEL AKTÖRLER: ABD, ÇİN
VE RUSYA**

(2001-2021)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ZAHİR AHMAD KHALEQİ

Haziran 2022

T.C.
İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**AFGANİSTAN DIŞ POLİTİKASINDA KÜRESEL AKTÖRLER: ABD, ÇİN
VE RUSYA
(2001-2021)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ
ZAHİR AHMAD KHALEQI

DANIŞMAN
DOÇ.DR. İSMAİL ERMAĞAN

Haziran 2022

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığımı ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt ederim.

Zahir Ahmad KHALEQİ

Danışmanlığını yaptığım işbu tezin tamamen öğrencinin çalışması olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığını taahhüt ederim.

Doç. Dr. İsmail ERMAĞAN

ONAY

İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nde Yüksek Lisans öğrencisi olan Zahir Ahmad Khaleqi'nin hazırladığı ve jüri önünde savunduğu **“Afganistan Dış Politikasında Küresel Aktörler: ABD, Çin ve Rusya (2001-2021)”** başlıklı tezi kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

Tez Danışmanı:

Doç Dr. İsmail ERMAĞAN

.....

Kurumu: İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Üyeler:

Dr.Öğr.Üyesi, Fatmanil DÖNER

.....

Kurumu: İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Dr. Öğr. Üye. Süleyman Temiz

.....

Kurumu: Iğdır Üniversitesi

Tez Savunma Tarihi: 15/06/ 2022

TEŞEKKÜR

Tez çalışmam sürecinde bana hiçbir desteğini esirgemeyip maddi – manevi destek olan sevgili aileme ve kıymetli danışman hocam Doç. Dr. İsmail Ermağan’a, eleştiri, fikir ve yorumlarıyla teze katkıda bulunan değerli jüri üyeleri Dr.Öğr.Üyesi, Fatmanil Döner ve Dr. Öğr. Üye. Süleyman Temiz’e, tezin redaksiyonu ile ilgilenen sayın Fuat Uçar’a teşekkür eder, sonsuz şükranlarımı sunuyorum.

Zahir Ahmad Khaleqi

İstanbul, Haziran 2022

İÇİNDEKİLER

BİLDİRİM	I
ONAY.....	II
TEŞEKKÜR.....	III
İÇİNDEKİLER	IV
KISALTMALAR.....	VIII
ŞEKİLLER.....	IX
ÖZET	X
ABSTRACT	XI
GİRİŞ.....	1
BÖLÜM I: TEORİK VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE	7
1.1. Dış Politika Kavramı.....	7
1.2. Uluslararası İlişkiler Teorileri ve Dış Politika	8
1.3. Dış Politikayı Belirleyen Faktörler	10
1.3.1. Devletin Güç ve Kapasitesi.....	11
1.3.2. Uluslararası Siyasal Sistem.....	12
1.3.3. Karar Verme Süreci	15
1.3.3.1. Karar Vericinin Kişisel Özellikleri.....	16
1.3.3.2. Karar Vermeyi Etkileyen İçsel Unsurlar	18
1.3.3.3. Karar Vermeyi Etkileyen Dışsal Unsurlar.....	20
1.3.3.4. Karar Verme Sürecinde Aşamalar.....	21
1.4. Dış Politika Stratejileri.....	24
1.4.1. İzolasyon (Yalnızcılık) Politikası:	24
1.4.2. Tarafsızlık Politikası	25

1.4.3.	Bağılantısızlık Politikası	26
1.4.4.	Güç Dengesi Politikası.....	27
1.4.5.	İttifak Politikası.....	28
BÖLÜM 2: AFGANİSTAN DEVLETİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ		30
2.1.	Coğrafi Konumu.....	30
2.2.	Jeopolitik Önemi	31
2.3.	Genel Tarihi.....	33
2.3.1.	Modern Afganistan'ın Kuruluşu	33
2.3.2.	İngiliz İşgalinden SSCB İşgaline Giden Süreç	36
2.3.3.	İç Savaş ve Taliban Birinci Dönemi	39
2.3.4.	ABD'nin Afganistan'a Müdahalesi	40
2.3.5.	ABD Varlığından Taliban İktidarına Giden Süreç.....	41
2.4.	Etniksel ve Kültürel Yapısı	43
2.4.1.	Peştunlar.....	44
2.4.2.	Tacikler	45
2.4.3.	Türkler.....	46
2.4.4.	Hazaralar	49
2.4.5.	Diğer Etnikler.....	50
2.5.	Ekonomik Yapısı	50
2.6.	Devlet ve Hükümet Yapısı	52
2.7.	Dış Politika Özellikleri	55
2.7.1.	Dış Politika Yapısı	56
2.7.2.	Dış Politika İlkeleri	59
2.7.3.	Dış Politika Serüveni: (1919-2001)	60
2.8.	Küresel Aktörler Afganistan'daki Dış Politika Hedefleri	63

2.8.1. ABD	63
2.8.2. Çin.....	64
2.8.3. Rusya.....	66
BÖLÜM 3: AFGANİSTAN DIŞ POLİTİKASINDA KÜRESEL AKTÖRLER: ABD, ÇİN VE RUSYA (2001-2021).....	68
3.2. Afganistan'ın ABD'ye Yönelik Dış Politikası	68
3.2.1. Afganistan-ABD İlişkilerinin Tarihsel Arka Planı.....	68
3.2.2. 2001 Sonrası Afganistan'ın ABD Politikası	71
3.2.2.1. Hamit Karzai Dönemi Dış Politika: 2001-2014	71
3.2.2.2. Eşref Gani Dönemi Dış Politika: 2014-2021	78
3.2.2.3. ABD-Afganistan İttifakında Sağlanan Fırsatlar	83
3.2.2.4. ABD-Afganistan İttifakında Zorluk ve Engeller	84
3.3. Afganistan'ın Çin'e Yönelik Dış Politikası	87
3.3.1. Afganistan-Çin İlişkilerinin Tarihsel Arka Planı	88
3.3.2. 2001 Sonrası Afganistan'ın Çin Politikası.....	91
3.3.2.1. Hamid Karzai dönemi: (2001-2014).....	91
3.3.2.2. Eşref Gani Dönemi: (2014-2021)	94
3.3.2.3. Afganistan-Çin İlişkilerinde Fırsatlar	98
3.3.2.4. İkili İlişkilerde Zorluklar ve Engeller	102
3.4. Afganistan'ın Rusya'ya Yönelik Dış Politikası	104
3.4.1. Afganistan-Rusya İlişkilerinin Tarihsel Arka Planı	104
3.4.2. 2001 Sonrası Afganistan'ın Rusya Politikası.....	107
3.4.2.1. Hamid Karzai Dönemi: (2001-2014).....	107
3.4.2.2. Eşref Gani Dönemi: (2014-2021)	110
3.4.2.3. Afganistan-Rusya İlişkilerinde Fırsatlar	113

3.4.2.4. İkili İlişkilerde Zorluklar ve Engeller	115
SONUÇ	117
KAYNAKÇA	124
ÖZGEÇMİŞ	139

KISALTMALAR

AB:	Avrupa Birliği
ABD:	Amerika Birleşik Devletleri
APEC:	Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği
ASEAN:	Güneydoğu Asya Uluslar Birliği
BM:	Birleşmiş Milletler
BYYM:	Bağımsız Yerel Yönetimler Müdürlüğü
ISAF:	Uluslararası Güvenlik Destek Gücü
İİT	İslam İşbirliği Teşkilatı
NATO:	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
NAFTA:	Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması
SSCB:	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
ŞİÖ:	Şanghay İşbirliği Örgütü
UNAMA:	Afganistan'daki Birleşmiş Milletler Yardım Misyonu

ŞEKİLLER

Şekil 1. Afganistan'ın Coğrafi Konumu

Şekil 2. Afganistan'ın Etnik Dağılımı

ÖZET

Afganistan tarih boyunca jeopolitik konumu ve yer altı zenginlikleri nedeniyle sürekli dış müdahalelere maruz kalan bir ülke olmuştur. Persler, Makedonyalılar, Araplar, Moğollar, İngilizler ve Ruslar bu ülkeyi geçmişte istila eden milletler arasındadır. 11 Eylül olayı neticesinde bu sefer ABD tarafından işgal edilmesinin sebebi ise Afganistan'ın bir taraftan Çin, Pakistan, İran ve Rusya gibi ABD hegemonyasına rakip güçlerin merkezinde yer almasından kaynaklanırken; diğer taraftan bölgedeki terörizm ve uyuşturucu kaçakçılığı ve Taliban'ın ABD'ye yönelik tavrından kaynaklanmaktadır. Uluslararası sistem içerisinde çoklu bir oyun sahnesine dönüşen Afganistan; dış politikada ülkenin yeniden inşası, ekonomik iş birliği ve güvenlik için fırsatlar ve doğal olarak engellerle karşılaşmıştır.

Bu çalışmada, Afganistan'ın küresel aktörler olarak ABD, Çin ve Rusya'ya yönelik 2001-2021 yılları arasındaki dış politikası içerik ve söylem analiziyle analiz edilmiştir. Bu çalışma neticesinde, Afganistan'ın dünya siyasetinde adeta bir oyun sahnesi olarak algılanması, ülke içindeki istikrarsızlık, terörizm, radikalizm, nasyonalizm bir yandan uluslararası sistem yapısına, diğer yandan dış politika karar vericilerin etkilendiği içsel ve dışsal faktörlerin yanı sıra liderlik özelliklerine dayandığı sonucuna varılmıştır. Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır: İlk bölüm kavram çerçeve başlığı altında dış politika kavramı, dış politikayı etkileyen faktörler ve dış politika stratejilerini kapsamaktadır. İkinci bölüm, Afganistan'ın genel özellikleri olarak; tarihi, etnik ve inanç yapısı, coğrafi konumu, ekonomik durumu, jeopolitik önemi, devlet ve hükümetin yapısı, dış politika özellikleri ve küresel aktörlerin bu ülkedeki hedeflerinden bahsetmektedir. Son olarak üçüncü bölümde ise, Afganistan dış politikasının genel özellikleri, Afganistan'ın ABD'ye yönelik dış politikası, Afganistan'ın Çin'e yönelik dış politikası ve Afganistan'ın Rusya'ya yönelik dış politikası ayrı başlıklar altında incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dış politika, Uluslararası Sistem, Karar Verme, Afganistan, ABD, Çin, Rusya.

ABSTRACT

Afghanistan has been a country that has been historically subjected to constant foreign interventions due to its geopolitical position and underground treasures. Persians, Macedonians, Arabs, Mongols, British and Russians are among the nations that have decimated this country in the past. The reason for the invasion of Afghanistan by the United States this time as a result of the September 11 attack is due to the fact that, on the one hand, Afghanistan is at the center of forces competing with the US hegemony, such as China, Pakistan, Iran and Russia, on the other hand, it is caused by terrorism and drug trafficking in the region and the attitude of the Taliban towards the United States. Afghanistan, which has become a multi-play scene within the international system, surely has faced obstacles in foreign policy, opportunities for the reconstruction of the country, economic cooperation and security.

In this study, the foreign policy of Afghanistan towards the United States, China and Russia as global actors between the years 2001-2021 has been analyzed. As a result of this study, it has been concluded that the perception of Afghanistan as a game scene in world politics is based on the structure of the international system of instability, terrorism, radicalism and nationalism within the country, on the other hand, internal and external factors influenced by foreign policy decision-makers, as well as leadership features. This study consists of three parts: the first part includes the concept of foreign policy, factors influencing foreign policy and foreign policy strategies under the title of conceptual framework. The second part mentions the history, ethnic and religious structure, geographical position, economic condition, geopolitical importance, foreign policy features and goals of global actors in this country, structure of the state and government of Afghanistan as general features of Afghanistan. In conclusion, in the third part, the general features of the foreign policy of Afghanistan, the foreign policy of Afghanistan towards the United States, the foreign policy of Afghanistan towards China and the foreign policy of Afghanistan towards Russia have been analyzed under the separate titles.

Keywords: Foreign Policy, International System, Decision-Making, Afghanistan, USA, China, Russia.

GİRİŞ

Afganistan'ın jeopolitik ve jeostratejik konumun yanı sıra çeşitli yer altı zenginliklere sahip olması, bu ülkenin tarih boyunca sürekli küresel ve bölgesel güçlerin oyun sahnesine dönüşmesi ve istilaya uğramasına neden olmuştur. Coğrafi özelliğinden dolayı Persler, Çinliler, Makedonyalılar, Moğollar, Araplar, İngilizler, Ruslar ve Amerikalılar gibi birçok milletin istilasına uğrayan Afganistan, bugünkü anlamıyla 1747 yılında Ahmet Şah Abdali tarafından kurulmuştur. Afganistan'ın yerli halkı olarak Türk milletinin Afganistan hâkimiyeti Kuşanlardan başlayarak sırasıyla Ak Hunlar, Gazneliler, Selçuklular, Harezmsahlar, Timurlular, Babürlüler ve Avşarlar dönemini içermektedir. Nadir Şah Avşar'ın ölümüyle iktidar Afganlara geçmiştir.

Modern Afganistan'ın kuruluşuyla birlikte bölgede başlayan Afganlar arası kabile çatışmalarının yanı sıra İngiliz emperyalizmi ve Rus imparatorluğunun yükselişi bu ülkenin kaderini de karanlığa sürüklemiştir. 19. yüzyıl boyunca Afganistan iki süper güç olan Büyük Britanya ve Rus İmparatorluğu arasında “tampon bölge” olarak görülmüştür. İç çatışmalar nedeniyle bir türlü ulusal egemenliği sağlayamayan bu coğrafya 1839, 1879 ve 1919 yıllarında tam üç kere İngilizler tarafından işgal edilmiştir. Yerli halk tarafından başlatılan Afgan-İngiliz savaşları neticesinde 19 Ağustos 1919 tarihinde Kral Amanullah tarafından Afganistan bağımsızlığı ilan edilmiştir. Kültürel yapısı ve diplomaside modernleşmeyi benimseyen Kral Amanullah kısa bir sürede Tacik asıllı Habibullah Kalakani tarafından devrilmiştir. Fakat mezkûr dönem Afganistan modern diplomasinin başlangıç noktası olmuştur.

Afganistan, I. Dünya Savaşı sonrası 1919 yılında bağımsızlığını kazandıktan sonra, dış politikada tarafsızlık stratejisi çerçevesinde hareket etmeye başlamıştır. II. Dünya Savaşında tarafsız kalan Afganistan, mezkûr savaş akabinde Pakistan devletiyle Durend Hattı hususunda anlaşmazlıklar yaşamıştır. 1961 yılında Afganistan Bağlantısızlar hareketine katılmıştır. Kral Zahir Şah tarafından görevinden azledilen Muhammed Davud Han, Komünist Perçem Partisinin desteğiyle, 17 Temmuz 1973 tarihinde kraliyeti kansız bir darbeye ele geçirerek Afganistan'da cumhuriyet ilan etmiştir.

Afganistan cumhuriyeti de çok geçmeden bu sefer kendini ABD-SSCB soğuk savaş dönemi oyunları içerisinde bulmuştur. Afganistan Cumhuriyeti devletinin dış politikada sürekli Peştunistan meselesine dair ısrarcı olması, soğuk savaşı dönemi boyunca ABD'nin Afganistan'dan uzaklaşmasına ve SSCB'nin yakınlaşmasına sebep olmuştur. 1979-1989 yılları arasında Afganistan'ın SSCB tarafından işgale uğramasıyla ülkede ABD destekli cihad grupları ortaya çıkmıştır. Afgan mücahitleri, bu sefer iktidar için kendi aralarında savaşılmaya başlamasının sonucu olarak Pakistan ve Suudi Arabistan'ın desteğiyle Taliban'ın ortaya çıkıp, ülkenin kontrolünü ele almıştır. 1996-2001 yılları arasındaki Taliban iktidarını Pakistan, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri hariç hiçbir devlet resmi olarak tanımamıştır. Bu dönemde Afganistan dış politika açısından tam bir izolasyon dönemi sürecine girmiştir.

11 Eylül 2001 tarihinde ABD'de gelişen olaylar neticesinde ABD, Afgan mücahit gruplarının kurduğu kuzey ittifakıyla birlikte Afganistan'daki Taliban hükümetini ortadan kaldırarak yeni hükümet kurmuştur. Bonn Anlaşması ve Afganistan başkenti Kabil'de düzenlenen geleneksel Afgan milli meclisi olan "Loya Jirga" kararları, yeni devletin ve hükümetin oluşum süreci ve yapısını belirlemiştir. Afganistan İslam Cumhuriyeti adıyla kurulan bu hükümet adı geçen toplantılarda uluslararası hukuk çerçevesinde hareket edip, Birleşmiş Milletlerin tüm kurallarına uymakla, terörizm ve uyuşturucu kaçakçılığı karşısında mücadelede uluslararası topluma yardım etmekle, insan hakları ve kadın haklarına demokratik bir şekilde riayet etmekle mükellef olmuştur.

Rusya ve Çin Halk Cumhuriyetinin bu ülkeye yakın mesafede olması ve ABD ve NATO'nun Afganistan'daki varlığı uluslararası sistemde ülkeyi tekrar çoklu bir oyun sahnesine dönmüştür. Başlangıçta, ABD'nin Afganistan'daki varlığından rahatsız olmasına rağmen; Çin, Rusya, Pakistan ve İran gibi çevredeki devletler Afganistan ile terörle mücadele ve ekonomik iş birliği konularında anlaşmalar imzalamıştır. Afganistan dış politikasının komşu ülkelerle iş birliği çerçevesinde yaklaşma ve güven inşa etme stratejileri ikili ilişkilerin gelişmesine neden olurken Afganistan'ın bu dış politikasından rahatsız olan ABD, güvenlik ve terörizm konularında ikili politikalarıyla Afganistan hükümetinin güvenini kaybetmiştir. Özellikle Hamid Karzai'nin ikinci döneminde ABD, Afganistan'ın iç işlerine

müdahale, paralel kurumlar oluşturmak ve 2009 yılı seçimlerine müdahale etmekle suçlanmış ve ciddi bir şekilde Karzai tarafından eleştirilmiştir. ABD ile Güvenlik Anlaşmasını imzalamayan Karzai'nin ikinci dönemi ABD-Afganistan arasında güvensizlik ortamında iş birliği devam etmiştir.

2014 yılından sonraki süreçte Eşref Gani döneminde ABD, Çin Halk Cumhuriyetinin ekonomik bir güç ve Rusya'nın da askeri güç olarak yükselmesine karşı Afganistan'ın topraklarını ve dış politika aygıtlarını kullanarak Afganistan-Rusya ilişkilerinin bozulması ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin güvenlik konusunda kendi çıkarları doğrultusunda iki politikalar izlemesine neden olmuştur. Gani döneminde dış politikada özellikle terörizm konusunda ABD'nin desteği ve yeni Trump stratejisi çerçevesinde Pakistan'a baskı uygulanmıştır. Bu süreçte Taliban'a başlangıçtan beri destek veren Pakistan'ın girişimleriyle Rusya ve Çin devletleri de Taliban'ın tekrar ortaya çıkması ve iktidara gelmesini, ABD'nin Afganistan'dan çekilme bedeli olarak kabul etmiş ve desteklemiştir.

Bu çalışmanın amacı, küresel güçlerin işgali ve bölgesel güçlerin sürekli müdahalesine maruz kalan Afganistan'ın uluslararası sistemdeki yerini tespit etmek, jeopolitik ve jeoekonomik önemini ortaya koymak, ulusal egemenliği, ulusal güvenliği ve ulusal çıkarlarını sağlamak adına izlemesi gereken dış politika stratejilerini ortaya koymaktır. Afganistan'da özellikle son yirmi yılda (2001-2021) ABD'nin istilası döneminde yapılan dış politika stratejilerini değerlendirerek ABD'nin Afganistan'daki dış politika hedeflerini ve etkisini irdelemek, ABD sonrası terörizm ve uyuşturucu kaçakçılığı merkezine dönüşüp, uluslararası oyun sahnesine tekrar dönüşmemesi için yirmi yıllık tecrübeden yol çıkarak Çin, Rusya ve ABD'ye yönelik bundan sonraki süreçte dış politika açısından yol gösterici olmaktır.

Tezin Araştırma Sorularını şu şekilde sıralayabiliriz:

1-Afganistan coğrafyasının tarih boyunca küresel aktörlerin ilgi odağında olmasının sebepleri nelerdir?

2-ABD ve NATO'nun Afganistan'daki varlığı, Afganistan dış politikasını özellikle Çin ve Rusya'ya yönelik dış politikasını nasıl etkilemiştir?

3-Hamid Karzai ile Muhammed Eşref Gani dönemi küresel aktörlere yönelik Afganistan dış politikasında hangi stratejiler izlenmiştir?

4-2001-2021 arasında Afganistan’da bağımsız bir dış politikadan bahsetmek mümkün müdür?

5- 2001 yılı sonrası Afganistan dış politikası hangi fırsatları değerlendirmiştir? Özellikle ABD, Rusya ve Çin bağlamında ne gibi engeller ve zorluklarla karşılaşmıştır?

Yukarıdaki temel sorular etrafında şekillenen çalışmanın hipotezleri şu şekildedir:

A- Afganistan dış politikası 2001-2021 yılları ABD’nin varlığı ve uluslararası sistemin yapısından etkilenmiştir. Bu etki ülke ekonomisi ve yeniden inşa sürecine avantaj sağlarken, iç istikrar ve bölgesel iş birliği hususunda Afganistan’ın karşısında bir engel olarak çıkmıştır.

B- 2014 sonrasında ABD ve NATO’nun ülkeden kademeli olarak çekilmeye başlamasıyla birlikte Çin ve Rusya’nın bölgeye yönelik ilgisi artmıştır. Bu ilgi Taliban’ın önünü açarken Afganistan İslam Cumhuriyetinin sonunu getirmiştir.

C- 2021 sonrası Afganistan dış politikasında bölgesel güvenlik, istikrar ve ekonomi açısından Rusya ve Çin devletleriyle ilişkilerinin dengelemesinin yanı sıra İran ve Pakistan ile hâlâ devam eden sınır probleminin çözümü dikkat çekicidir.

Metodolojik açıdan bu tezin içeriği ikincil kaynaklar olarak kitaplar, dergiler, raporlar, yüksek lisans ve doktora tezleri, uluslararası ve ulusal gazete ve medya kuruluşlarının yaptırdığı konuşmalar ve röportajlarının yanında internet kaynaklarını kapsamaktadır. Bu çalışmada içerik analizi ve söylem analizi yöntemleri kullanılmıştır. Bu çerçevede yapılan araştırmada özellikle Cumhurbaşkanı Hamid Karzai ve Eşref Gani’nin uluslararası konferanslar, medya kuruluşları ve toplantılarda dile getirdiği konuşmaları dikkate alınmıştır. İnternet ortamında erişilen kaynaklar Afganistan Dışişleri Bakanlığının resmi web sitesinin Taliban tarafından kısıtlanması ve cumhuriyet dönemine ait tüm bilgilerin silinmesi araştırmacıya resmi kaynaklara erişim açısından sınırlayıcı bir faktör olarak ortaya çıkmıştır.

Akademik anlamda Türkçe literatürde küresel güçlerin Afganistan'daki hedefleri ve rolleri özelinde birçok kitap, doktora ve yüksek lisans tezi yayınlamıştır. Örneğin; Ghulam Faruq Keskin'in yazdığı "Devlet-İçi Çatışmalarda Küresel Ve Bölgesel Aktörlerin Roller: Afganistan Örneği (1989-2018)" doktora tezi; Doç. Dr. İzzetullah Zeki'nin yazdığı "Afganistan'da Hâkimiyet Mücadelesi" başlıklı kitap, aynı şekilde Oktay Bingöl ve Yelda Ongun editörlüğünü yaptığı "Afganistan'da Taliban Dönemi Bölgesel ve Küresel Bakış ve Türkiye Açısından inceleme" adlı kitap; Jamaluddin Sadruddin Oghli'nin yazmış olduğu "Yükselen Çin dış politikasından Afganistan'ın Jeopolitik Önemi, Yüksek Lisans tezi; Ali Cem Kaya'nın yazdığı "Yeni büyük oyunda çatışma ve işbirliği alanı olarak Afganistan ABD-Rusya kontrollü rekabeti" adlı yüksek lisans tezi ve mezkur çalışmalara benzer, Pakistan, İran, Türkiye ve Suudi Arabistan gibi bölgesel güçlerle ilişkileri ekonomik ve siyasi ilişkileri hakkında incelmeler yapılmış olsa da, Afganistan'ın dış politikası özelinde özellikle Afganistan bakış açısından mezkûr ilişkileri inceleyen kapsamlı her hangi bir çalışmanın olmadığı görülmektedir. Bu çerçevede Abumoslim Talash tarafından yazılan "Afganistan'ın 1973-1979 Yılları Dış Politikası" adlı yüksek lisans tezi yegane çalışma olarak görülmektedir. Yapılan araştırmalar sonucunda hem Afganistan akademik camiasında hem de Türkiye'nin YÖK tez bankasında Afganistan'ın dış politikası alanında ciddi bir boşluk göze çarpmaktadır. Konuyla ilgili yazılan kaynakların çoğu İngilizce ve Farsça dillerinde olup Türkçe literatürde kaynak eksikliği görülmektedir. Bu tez Afganistan bakış açısı tarafından üç küresel aktörün değerlendirilmesi amacıyla kaleme alınmış ve literatüre kayda değer katkı sunmayı hedeflemektedir.

Tezin içeriği açısından bu tez temel olarak üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm kavramsal çerçeve başlığı altında; "Bir devletin dış politikası nasıl oluşur?" sorusu etrafında şekillenmektedir. İkinci bölüm, Afganistan devletinin genel özellikleri başlığı altında; Afganistan'ın dış politikasında etkili iç dinamikler olarak Afganistan'ın tarihi, etnik, dil ve yapısı, coğrafyası, ekonomik durumu, jeopolitik konumu, devlet ve hükümeti yapısı tanıtılmaktadır. Bunlar özellikle Afganistan dış politikasının daha iyi anlatılmaya ve anlamaya yönelik bir adım olarak ortaya konulmuştur. Üçüncü bölüm, esas bölümü oluşturmaktadır. Afganistan devleti "Küresel aktörlerle nasıl bir ilişki kurmuştur?" sorusu etrafında şekillenmiştir. Bu

çerçeve de “Afganistan dış politikasında küresel aktörler olarak ABD, Çin ve Rusya’nın yeri nedir?” ve “Ne gibi fırsatlar ve engeller mevcut olmuştur?” soruları irdelenmiştir. Bu çalışma, genel bir perspektifte bir inceleme olsa da zaman ve konu sınırından dolayı özellikle 2001 sonrasına odaklanmaktadır. Afganistan’ın 11 Eylül olayı akabinde ABD’nin işgaline maruz kalması, NATO ülkelerinin de bu sürece destek olup, güvenliğı üstlenmesi doğal olarak Afganistan’ı uluslararası alanda küresel rekabete sahne olması açısından önemli kılmaktadır. Bu süreçte temel aktör olarak ABD’nin mevcudiyetine rağmen Afganistan’ın, Rusya ve Çin gibi küresel aktörlerle de çeşitli iş birliklerini imzalayarak ilişkilerinin geliştirilmesi neticesinde fırsatlardan engellere giden süreç analiz edilmektedir.

BÖLÜM I: TEORİK VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Dış Politika Kavramı

Dış politika (Foreign Policy) kavramına dış siyaset de denilmektedir. Dış politika, uluslararası ilişkiler disiplinin bir alt dalı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu disiplin devletler, devletin organları ve devletin yetkili kişilerine odaklanarak devletlerin davranışlarını izah etmeye çalışmaktadır. Dış politika, soğuk savaş döneminde realist akımın etkisi altında şekillenerek devletlerin egemenlik alanı dışındaki topraklara ilişkin tasarlanmış politikalar olarak değerlendirilmiştir.¹ Andrew Heywood’a göre “Siyaset, en geniş anlamında, insanların, altında yaşamlarını sürdürdükleri genel kuralları yapmaya, korumaya ve değiştirmeye yarayan etkinliklerdir”.² Uluslararası düzeyde siyaset ise, bir devlet ile diğer devlet arasındaki ilişki olarak tanımlanmaktadır.

Politika kavramı, Liberal ve idealist okullarına göre; *“bir iş birliği ve çıkarların uzlaştırılması ve uyumlaştırılması süreci”* olarak tanımlarken; realistler ise politikanın temelini çatışma olarak görmektedir ve politikayı başlı başına bir çatışma süreci olarak tanımlamaktadırlar. Hans Morgenthau, politikayı güç mücadelesi olarak tanımlarken, David Easton³ ise politikayı, *“değerlerin bir otoriteye dayanarak dağıtılması süreci* olarak tanımlamaktadır. Tayyar Arı, “Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika” kitabında daha geniş bir perspektiften bakarak politikayı, *“insanların belli amaçlara ulaşmak ve sahip oldukları değerleri hayata geçirmek için giriştikleri ve zaman zaman iş birliği ve uzlaşma zaman zaman çatışma biçiminde ortaya çıkabilen bir stratejik etkileşim süreci”* olarak tanımlamıştır.⁴

Dış politika genel olarak ulusal çıkarlar çerçevesinde ve uluslararası ortamda belirli hedeflere ulaşmayı amaçlayan, hükümet karar vericileri tarafından önceden planlanmış bir strateji veya eylemler dizisi olarak tanımlanmaktadır. Dış politika, bir

¹ M. Fatih Tayfur, Der. Atila Eralp: *Devlet ve Ötesi: Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2006), s. 74.

² Andrew Heywood, *Siyaset*, Çev. Fahri Bakırcı, 20.bs. (Ankara: Felix Kitap Yayınları, 2019), s. 25.

³ David Easton, *A Systems Analysis of Political Life*, (New York: John Wiley, 1965), p. 23.

⁴ Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler Ve Dış Politika*, 11.bs. (Bursa: Alfa Akademi Yayınları, 2017), s. 34.-36.

eylem başlatmak veya bir eyleme tepki olarak doğar.⁵ Genellikle hükümetler başka hükümetlere ya da uluslararası kuruluşlara karşı ulusal çıkarlarına uygun olacak şekilde dış politika izlerler.

1.2.Uluslararası İlişkiler Teorileri ve Dış Politika

Uluslararası ilişkiler ve dış politika ayrı dallar olarak kabul edilmektedir. Fakat birbiriyle bağlantılarını irdelemek ve uluslararası ilişkiler disiplininde dış politikanın yerini tespit etmek açısından mezkûr teorilerin dış politikaya yönelik temel yaklaşımlarını açıklamak önemli olmaktadır. Devletlerarasındaki ilişkileri dış politika perspektifinden analiz etmek için kullanılan teorik yaklaşımlar arasında sıklıkla realizm, liberalizm ve inşacılık teorileri görülmektedir. Buna ek olarak eleştirel teori, neo-marksizim ve post-yapısalcılık teorilerinden de faydalanılmaktadır.

Realistlere göre dış politika mefhumu dünya siyasetinde bilardo masasına benzemektedir. Uluslararası alanda devletlerarası ilişkiler bilardo topları arasındaki ilişkiye benzer. Yani hareket eden bir topun başka bir topa değmesi nasıl ki genel anlamda bir tesadüfse devletler de bu anlamda başka devletlerle karşılaşmaktadır. Bir diğer ifadeyle devletler başka devletlerle karşılaşacağı gibi hiç karşılaşmayabilir. Bu anlamda realistler bir devletin diğer bir devletle karşılaştığı veyahut ilişki kurduğu zaman dış politika anlam kazanmaktadır. Bu karşılaşma ve etkileşim üç temel unsur çerçevesinde şekillenmelidir. Bunlar devlet mihverli olması, beka ve rasyonalite unsurlarıdır. Devlet mihver dış politika devletin uluslararası alanda yegâne kurum ve oyuncu olması anlamına gelmektedir. Beka unsuru bütün devletlerin varlığı ve devamı için en önemli etkidir. Bu anlamda güçlü olmayan devletler kaybetmeye ve yok olmaya mahkûm edilmiştir. Güç kazanmak dış politikanın temel hedeflerinden biridir. Zira güç mefhumu devletin bekası anlamına gelmektedir. Son olarak rasyonellik mefhumu uluslararası ilişkilerde devletlerin çıkar odaklı düşünmesi ve birbirine güvenmemesinden kaynaklanmaktadır. Realistlere göre devletlerin çıkarları sürekli değiştiği için bütün ilişkiler ulusal çıkar odaklı politikalarla düzenlenmelidir.⁶

⁵ Mohammad Hüseyin Khoswaqt, *Dış Politika Karar Verme Sürecinin Analizi*, (Ankara: Dış İşleri Bakanlığı, 2007), s. 145.

⁶ Faramarz Tamanna, *سیاست خارجی افغانستان: پویش ها، پوشش ها، کنش ها* (*Afganistan'ın Dış Politikası: Hareketler, Kapaklar, Eylemler*), (Kabil: Amiri Yayınevi, 2020), s. 19.-20.

Neorealistlere göre devletlerin dış politikaları uluslararası alandaki güç dağılımı perspektifinden tahmin edilebilir olmaktadır. Klasik realizmden farklı olarak neorealistler “bireysel düzey” ve “ulusal düzey” imgeleri dışında üçüncü bir imge olarak *uluslararası sistemi* de eklemiş ve ayrı bir düzey olarak dâhil edilmesi gerektiğini savunmaktadırlar.

Liberal düşünürler, realistlere göre daha iyimser bir bakış açısına sahiptir. Liberaller uluslararası kurumların ve liberal demokrasinin yayılmasıyla savaşların azalacağına inanmaktadırlar. Zira onlara göre demokratik devletler birbiriyle savaşmazlar aksine ilişkileri kazan-kazan ilkesine ve çıkarların uyumuna bağlı olarak düzenlerler. Liberal yaklaşımı savunanlar, *“realistlerin önerdiği içe dönük, kendi kendine yetmeyi hedefleyen ve askeri harcaması yüksek olan “güvenlik devleti” modeli yerine, dışa açık ve ortak güvenlik anlayışına bağlı olan “ticaret devleti” modelini benimsemiştir.”*⁷ Aynı şekilde zorlayıcı güç (hard power) yerine yumuşak güç (soft power) kullanarak uluslararası alanda kültürel ve kurumsal etkileşimi sağlayan AB ve NATO gibi kurumları desteklemektedirler.

İnşacılık perspektifinden uluslararası ilişkileri anlamak için yerel, bölgesel ve ulusal kimlik ve algıları da katmak gerekmektedir. İnşacılar, Realistlerin aksine uluslararası sistemdeki güç dağılımı çerçevesinde devletlerin eylemlerini “bıardo topu gibi” örneğinden farklı olarak öngörülebilir olduğunu düşünmemektedirler. Yani nesnel gücün tek başına devletlerarasındaki ilişkileri düzenlemek için yeterli olmadığı kanaatindedirler. Örneğin, nükleer güce sahip olan İngiltere ve Kuzey Kore ülkeleri nesnel güç açısından eşit düzeyde tehlike yaratabilir. Fakat ABD dış politikasında İngiltere’nin nükleer güce sahip olması bir sorun olarak görülmezken Kuzey Kore’nin nükleer güce sahip olması bir tehlike olarak algılanmaktadır. Aynı şekilde inşacılar, realizmin uluslararası örgütleri güçlü devletlerin ulusal çıkarına hizmet eden bir araca dönüştürme eğilimini ret etmektedir. Uluslararası sistemin yapısını sorgulayarak anarşi ve çatışmanın dışında uluslararası iş birliğinin ve dayanışmanın da ülkelerarası ilişkilerde mümkün olabileceğini savunmaktadırlar. Örneğin, tarihsel olarak birbirinin düşmanı olan Fransa ve Almanya devletleri AB kuruluşundan itibaren karşılıklı olarak

⁷ Bezen Balamir Coşkun ve Ian Rüma, *Dış Politika Analizi: Konu, Kuram, Yöntem*, (İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınevi, 2020), s. 16.-17.

yumuşamaya, iyi ilişkiler kurmaya ve Avrupa Birliği adına üst ve ortak bir kimlik yaratmayı çabalamıştır.⁸

Neo-Marksist ve eleştirel teorisine göre liberallerin savunduğu karmaşık karşılıklı bağımlılık mefhumunun asıl amacı uluslararası iş birliği ve hukuk düzeni yaratmak değil, belki uzun zamandır süregelen kuzey-güney iktisadi, siyasi ve kültürel bağımlılığı gizlemek için öne sürülmüş olan bir efsanedir. Böylelikle liberaller sadece uluslararası değil aynı zamanda sınıflar arası eşitsizliğin devamını da sağlamış olacaktır. Küresel kapitalizmi savunan merkez ülkeler emperyalist politikalar aracılığıyla çevre ve yarı çevre ülkelerin zenginliklerini kaçırmayı hedeflemektedirler. Bu teori dış politikayı sınıfsal çıkar çatışmaları ve kaynakların paylaşımı perspektifinden incelemektedir. Örneğin, ABD'nin Orta Doğu'ya yönelik izlediği dış politikası esasen yer altı kaynaklarının elde etmesine yöneliktir.

Post-yapısalcılar ise doğu-batı ekseninde mevcut olan kültürel, yapısal ve güç ilişkilerini incelemektedir. Bu manada geçmişte sömürge olan günümüz bağımsız devletlerinin çoğu sömürge döneminde oluşturulmuş zihniyet ve altyapıyı kullanmaya devam ettikleri gözlemlenmiştir. Bu teori, dış politika analizinde liderlerin söylemsel düzlemde eylemlerinin meşrulaştırma çabalarını ve algı yönetimi süreçlerini, ulusal çıkar ve insani müdahale gibi mefhumların arkasındaki zihinsel ve kurumsal yapıların inceler. Örneğin, BM güvenlik konseyinin beş daimî üyesi ikinci dünya savaşı sonrasında ortaya çıkan güç dağılımını kültürel ve siyasi açıdan meşrulaştıran ve statükoyu korumak adına oluşturulan bir yapı olarak görülmektedir.⁹

1.3.Dış Politikayı Belirleyen Faktörler

Uluslararası ilişkiler disiplininde dış politikayı belirleyen faktörler olarak ulusal güç ve kapasite, uluslararası sistem ve karar verme süreci bu başlık adı altında incelenecektir.

⁸ Coşkun ve Rüma, Dış Politika Analizi: Konu, Kuram, Yöntem, s. 18.

⁹ Coşkun ve Rüma, Dış Politika Analizi: Konu, Kuram, Yöntem, s. 19

1.3.1. Devletin Güç ve Kapasitesi

Ulusal güç konusunu daha iyi anlayabilmemiz açısından öncelikle kısaca “güç” kavramının ilk olarak tanımlanması faydalı olacaktır. Zira mezkûr kavramla ilgili olarak siyasal düşünürler uluslararası ilişkiler alanında farklı tanımlar geliştirmişlerdir. Morgenthau’ya göre “güç” politikanın temelini oluşturmaktadır. Ona göre “politika” bir güç mücadelesidir. Güç mefhumu bazen bir araç olarak kullanılırken bazen de ulaşılması gereken bir amaç olabilmektedir.¹⁰ Gücün kullanılabilirliği, sürekliliği ve algılanma şekli açısından değerlendirmek mümkündür. Nitekim gücün etkili olabilmesi için ona paralel olarak kapasitesinin de mevcut olması gerekmektedir. Günümüzde güç kavramını ele alırken; Sert Güç (Hard Power), Yumuşak Güç (Soft Power) ve Akıllı Güç (Smart Power) kavramları karşımıza çıkmaktadır. Bu kavramlar çerçevesinde bir hükümet başka bir hükümete veya onun herhangi bir davranışına dair ulusal kapasitesine göre politika oluşturmaktadır.

Ulusal güç kavramı ise bazı düşünürlere göre kapasite olarak tanımlanmaktadır. Frankel, kapasite olarak tanımladığı gücü diğer devletlerle karşılaştırıldığında bir anlam ifade edeceğinin altını çizmektedir.¹¹ Morgenthau’ya göre bir ulusu diğer uluslar karşısında kuvvet sahibi kılan faktörler ve doğrudan ulusal güç olarak kabul edilen unsurlar, nicel ve nitel unsurlardan oluşmaktadır. Dış politika analizinde yaygın olarak kullanılan kapsamlı bir açıklama olarak kabul edilen gücün sadece fiziki (nicel) olan boyutunu değil, aynı zamanda fiziki olmayan nitel boyutunu ele alıp, dış politikayı analiz etmek gerekmektedir.¹²

Güç mefhumunun nicel ya da maddi unsurlarının başında *Coğrafya* unsuru gelmektedir. Coğrafik özellikler bazı ülkelere avantaj olurken bazılarına da dezavantaj olabilmektedir. Bu çerçevede ulaşım, haberleşme ve savaş teknolojisi gelişmeyen ülkelerin coğrafya unsuru pek de etkili olduğu öne ileri sürülemez fakat yine de başka coğrafi özellikler ve etkenlerden dolayı önemli olmaktadır. Aynı şekilde ülkenin yer

¹⁰ Arı, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, 135.

¹¹ A.g.e. s. 136.

¹² Joseph Frankel, *International Relations In A Changing World* (Oxford: Oxford University Press, 1979), p. 102.

altı ve yerüstü zenginlikleri; endüstriyel güç ve tesisatları; askeri gücü ve son olarak da bir ülkenin nüfusu ülkelerin ulusal güç ve kapasitesinin nicel unsurları arasındadır.

İkinci olarak gücün niteliksel unsurları çerçevesinde dış politikada ülkelerin ister uluslararası alandaki davranış biçimi ve tepkileri olsun, ister ulusal düzeydeki tavır ve hareketleri olsun, ülkenin milli karakteristik özellikleri, ulusun vatandaşı olduğu devleti iyi veya kötü günde yanında olması ve desteklemesi ve diplomasi unsurları siyasal karar verilmesi ve gerçekleşmesinde kesinlikle etkili olacağı düşünülmektedir. Bunlarsız alınan kararlar ve oluşturulan politikalar yanıltıcı olabilmektedir. Zira bu nitelikler ulusal güç üzerinde etkili olabilmektedir.

1.3.2. Uluslararası Siyasal Sistem

Sistemi kavramsal olarak; benzer hususiyetlere sahip, birbiriyle düzenli irtibat halinde olan, birinde meydana gelen bir değişim diğerini de etkileyen bir değişkenler dizisi olarak tanımlamak mümkündür. Uluslararası ilişkiler alanında sistem kavramı üzerine çalışmalar yapmış olan Morton A. Kaplan'a göre, *“sistem, kendilerine özgü tanımlanabilen davranışsal düzenlilikler ile dış çevreden ayrılan ve aralarında ilişkiler bulunan değişkenler dizisidir”*.¹³ Ona göre mezkûr irtibat ve hususiyetlere sahip olmayan bir yapıya sistem denilemez. Her sistem bir denge arayışı içerisindedir. Ya da başka bir ifade ile mevcut olan bir dengeyi korumayı hedeflemektedir.

Uluslararası siyasal sistem, yazarlar tarafından belli kriterlere ve sınıflandırmaya göre araştırılmaktadır. Bu araştırmalar yapılırken genellikle tarihsel bir yaklaşım benimsenmiştir. Aynı zamanda, devletlerin yapıları, sayıları, örgütlenme biçimleri ve ilişkileri dikkate alındığı görülmektedir. Geçmişten günümüze dek uluslararası siyasal sistemi beş ana gruba ayırmak mümkündür. Bunlar; tek kutuplu sistem, güç dengesi sistemi, iki kutuplu sistem, çok kutuplu sistem ve bunların yanı sıra çağdaş uluslararası sistemdir.

Uluslararası sistemde tek bir egemen gücün olduğu, diğer devletlerin veya siyasal ünitelerin ise bu merkezi gücün altında yer aldığı sistemlere tek kutuplu ya da hiyerarşik sistem denmektedir. İmparatorluk sistemi de denilen bu tür sistemler

¹³ Arı, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, s.156.

merkezi bir güç tarafından denetlenmekte olup, otoriter bir nitelik taşımaktadır. Kutsal Roma imparatorluğu tarafından yönetilmekte olan bu topraklarda kraliyet yanında yüzlerce egemen şehirler ve feodal lordlar bulunmaktaydı. Bağımsız ve serbest şehir, kilise ve manastırlar, dükalıklar ve monarklar ile küçük cumhuriyetler arasında feodal (hiyerarşik) bir ilişki hâkim olmuştur.¹⁴

II. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan iki kutuplu sistemin en belirgin özelliği devletlerin iki blok etrafında toplanmış ya da yoğunlaşmış olmasıdır. Blokların ikisinde de ABD ve SSCB gibi blok önderleri ve aynı zamanda NATO gibi blok örgütleri bulunmaktadır. Morton A. Kaplan'ın sınıflandırmasına göre bu sistem, gevşek ve sıkı olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Sıkı iki kutuplu sisteminde aktör sayısı daha azdır. Evrensel aktör ve arabulucu yoktur. Olsa bile çok zayıftır. İdeolojik temellidir. Gevşek iki kutuplu sistemde ise iki blok lideri, iki ideoloji, iki blok örgütü vardır. Aynı şekilde ideoloji farklılıkları esas alınarak oluşturulmuştur. Birleşmiş Milletler gibi evrensel aktör bulunabilmektedir. Güç dengesi sisteminden farklı olarak bu türde sistemde dengeleyici devlet yerine Arabulucular bulunmaktadır. Güç dengesi sistemi ile karşılaştırıldığında daha fazla savaştan kaçınma vardır.¹⁵

Güç dengesi sistemi, XVIII. yüzyıl ve XIX. yüzyılda klasik güç dengesinden esinlenerek gelişmiş bir sistemdir. Uluslararası yapının mezkûr nitelikte olabilmesi için eşit güç sahibi ya da birbirine karşı üstünlüğü olmayan en az üç büyük devletin mevcut olması gerekmektedir.¹⁶ Morton A. Kaplan, güç dengesinin istikrarlı bir şekilde devam edebilmesi için bu sayının beş ya da altı olması gerektiğinin altını çizmektedir. Kaplan'a göre bu sayıların altına düşülmesi durumunda sistemin yıkılması söz konusu olabilir. Bu sistemde önemli olan uluslararası alanda herhangi bir devletin diğer mevcut devletlere üstünlük sağlayıp onları yıkacak seviyeye gelmesini engellemektir. Neredeyse eşit güç sahibi olan devletler birbirine karşı koalisyonları engellemeye çalışmaktadır. Güç dengesi sisteminde bazen bir devletin öne çıkıp üstünlük sağladığı görülse de bu durum geçici olacaktır zira devletlerin

¹⁴ Arı, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, s. 157-158.

¹⁵ İlim Ve Medeniyet, "Uluslararası Sistem Nedir? Alt Modeller ve Temel Özellikleri", <https://www.ilimvemedeniyet.com/uluslararasi-sistem-nedir-alt-modeller-ve-temel-ozellikleri.html> (Erişim: 25.10.2021)

¹⁶ Arı, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, s. 159.

çıkarları sürekli olarak an be an değişmektedir. Sonuç olarak hiçbir devlet tek başına hâkimiyet kuramamaktadır.

Çok kutuplu sistem tarihsel karşılığı bulunmayan ve bazı yönleriyle iki kutuplu sistem ve bazı yönleriyle de güç dengesi sistemine benzemektedir. Yani bu sistemde ikiden fazla bloklaşma veya koalisyon mevcut olup, blok önderleri ise gevşek iki kutbu andırır. Fakat üyeler arasındaki ilişkileri iki kutuplu sisteme göre daha esneklerdir.¹⁷ Arı'ya göre bu tür sistemlerde bloklar arası münasebetler dışında üyeler arasındaki dayanışma iki kutuplu sisteme göre daha zayıftır. Aynı şekilde güç dengesi sistemini andıran bu sistemde içsel yapı ve karar vericilerin özellikleri nedeniyle dış politikaya olan etkisi, gevşek iki kutuplu sisteme göre daha fazladır. Uzun dönemli ittifaklar yerine sık sık değişen ittifaklara daha çok rastlanmaktadır.

1950'lerin ortasındaki Bağlantısızlar hareketinin çok kutuplu sisteme benzeyeceği düşünülse de ülkelerin yekpare bir şekilde birliğinin devam edememesi söz konusu hareketin "blok" olarak nitelendirilmesini zorlamıştır. Çin-SSCB sürtüşmesi de aynı şekilde Çin'deki kültür devriminin başarısızlığı ve Çin'in içe kapanması nedeniyle beklenen çok kutuplu sistem ortaya çıkmamıştır. Tarihte siyasi ve askeri olarak böyle bir sistemin örneği bulunmasa da daha sonraları bu tür sistemler ekonomik manada kullanılmaya başlanmıştır. Özellikle Avrupa Birliği süreci ve buna benzer ASEAN ve NAFTA gibi bölgesel örgütlenme ve entegrasyonların kuruluşuyla soğuk savaş döneminin sonrasında çok kutuplu bir uluslararası alandan bahsetmek mümkündür.¹⁸

ABD Başkanı George W. Bush'un "Yeni Dünya Düzeni" kavramı Körfez Krizi sonrasında sıkça kullanılmış olsa da, uluslararası alanda tüm ülkeler güç kullanma yoluyla sınırların değiştirilmesi hususunda tepki göstererek buna izin verilmeyeceğini belirtmişlerdir.¹⁹ 11 Eylül 2001 tarihindeki terör saldırısı neticesinde ABD, ilk önce 2001 yılında Afganistan ve sonra da 2003 yılında Irak'a müdahale etmesi ve Çin, Rusya, Fransa ve Almanya gibi ülkelerin de bu müdahaleyi engelleyememesi ABD'nin uluslararası alanda süper güç olduğunu göstermiştir. Fakat ABD'nin Irak

¹⁷ David N. Farsworth, *International Relations, An Introduction* (Chicago: Nelson-Hall, 1989), p. 69.

¹⁸ Arı, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, s. 171.

¹⁹ Tayyar Arı, *2000'li yıllarda Basra Körfezi'nde Güç Dengesi: 1978-1991*, (İstanbul: Alfa Yayın, 1991), s. 251-279.

işgali sonrasında bölgede istikrarsızlığın artması bölgesel güçlerin ABD yönetimine karşı kuşkularını artırmıştır. ABD'nin dünyadaki prestijini düşürmüştür. Aynı şekilde ABD ekonomisinin yaşadığı problemler beraberinde mevcut sistemin ya çok kutuplu ya da kutupsuz olarak tanımlanmasını getirmiştir. Sonuç olarak günümüzde tek kutuplu olarak görünen sistem, nisbi olarak ABD merkezli olmakla beraber, ekonomik olarak tamamen çok kutupludur. Çünkü AB siyasi olarak, Rusya askeri olarak ve Çin ise ekonomik olarak ABD'ye karşı ilerlemektedir.²⁰

1.3.3. Karar Verme Süreci

Karar verme, en basit tanımıyla karar vericiler tarafından ulusal çıkar çerçevesinde mevcut alternatifleri göz önünde bulundurmak suretiyle dış politikada bir seçim yapma eylemidir. Realistler bu süreci ulusal güç ve ulusal çıkara dayandırarak devletin davranışını açıklamaya çalışmışlardır.²¹

Genel olarak karar verme sürecinde etkili olan unsurları dışsal ve içsel faktörler olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür. Dışsal çevre dediğimiz dış faktörler ülke sınırları dışında olup biten gelişmelerdir. Dış çevre, bütün uluslararası sistemi ve ülkeler arasındaki güç münasebetlerini içermektedir. Dolayısıyla karar alınırken karşıdaki ülkenin özellikleri dışında kendi konumu, askeri ve ekonomik gücü de göz önünde bulundurarak karar verilmesi gerekmektedir. İçsel çevre ise bir ülkedeki mevcut olan siyasal sistem çerçevesinde hükümetin yapısı, yasama organı, bürokrasisi ve kamuoyunun karar verme sürecindeki etkisini açıklamaktadır. Karar verme sürecindeki en önemli etken ise karar alıcıların kişisel özellikleridir. Dış politikada karar vericinin bilgi düzeyi, sorun çözme kabiliyeti, rasyonel karar verebilmesi, deneyimi ve liderlik özellikleri ve siyasal kültürü önemli olmaktadır. Aynı şekilde karar verme sürecinde algılama, durumun yorumlanması ve tanımlanması, kararın verilmesi ve nihayet politikanın uygulanması aşamaları dikkatlice takip edilmesi gereken süreçtir.

²⁰ Arı, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, s. 177-181.

²¹ Ertan Efegil, *Dış Politika Analizi Ders Notları*, (Ankara: Nobel Yayınevi, 2012), s. 105.

1.3.3.1.Karar Vericinin Kişisel Özellikleri

Karar alıcının kişilerin mevcut alternatiflerin arasında en doğru kararı vermesi gerekmektedir. Karar verme davranışı, karar alıcıların bilgi ve tecrübesine bağlı olarak en mantıksal davranış olması beklenilmektedir. Karar alıcı kişi, alternatifleri araştırırken araştırmalar, bilgi ve tecrübesi sayesinde rasyonaliteyi ön planda tutarak, tercihleri iyice düşünmesi lazımdır. Aynı şekilde verilecek olan kararın getireceği maliyeti ve potansiyel kazanımların da ölçülmesi gerekmektedir.

Karar vericinin, kişisel değerleri ve karakteri aynı şekilde bilgi eksikliği karar verme sürecinde kararın tam rasyonel olmasına engel teşkil etme olasılığı her zaman mevcuttur. Karar vericiler çevresel ve doğuştan gelen faktörlerin etkisin altındadır. Karar verici kimsenin uluslararası problem çözme kabiliyetinin kararın olumlu yönde etkileyeceği ve tersinin olumsuz yönde etkileyeceği tespittir. Kişinin rasyonel perspektiften değerlendirmesi karar verme sürecini olumlu etkileyerek ve kişisel özelliklerinin etkisini azaltmaktadır. Kişinin hem karar verme sürecindeki etkisini bilmesi ve gücünün farkındalığı olması hem de sorumluluk ve mesuliyetinin fazla olması bu süreci olumlu etkilemektedir. Bunların dışında konu detaylandıkça kişisel özelliklerin etkisinin azalacağını ve konu belirsizleştikçe kişi özelliklerinin etkisinin artacağına inanılmaktadır. Grup şeklinde alınan kararlar mezkûr grubun homojen olup olmadığına göre kişisel özelliklerinin etkisinin farklılık gösterecektir.²²

Karar verici kişinin önemli özelliklerinden biri kişinin daha önce benzer veya farklı alanlarda deneyim sahibi olmasıdır. Uluslararası alanda çalışma deneyimi olan birinin mezkûr alanı iyi değerlendirebilmesi düşünülmektedir. Zira karşılaşılan sorunları deneyimsiz bir bireylerden daha iyi anlayıp farklı alternatif çözümler ortaya koyabilmektedir. Karar verici kişilerin deneyimli olmasına rağmen ideolojik yaklaşım sergilemesi zaman zaman rasyonaliteyi engellemektedir. Aynı şekilde deneyim söz konusu olduğunda konu farklı açılardan değerlendirilerek ideolojik davranış dışı çıkma olasılığı bulunmaktadır.²³

²² Sidney Verba, James N. Rosenau. Ed. *International Politics And Foreign Policy, A Reader In Research And Theory*, (New York: The Free Press, 1969), p. 220-223.

²³ Arı, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, s. 178-184

Karar vericinin rolü açısından baktığımızda, karar makamındaki kişinin rolü, kurallar ve kanunlar çerçevesinde düzenlenerek sınırlı hale getirilmiştir. Ancak kişi zaman zaman bunların dışına çıkarak rolünü kötüye kullanabilmektedir. Ya da tam tersi bir durumda kendi ideolojisine aykırı karar alabilmesini gerektirmektedir. Yeni oluşturulmuş kurumlarda rolün sınırları daha belirginleşmediği için daha geniş hareket edilebilse de bu durum belirginlik kazanılınca kişi ne yapması ya da ne yapmaması, kiminle görüşmesi ya da kiminle görüşmemesi hususunda daha iyi adapte olarak görevine devam etme olanağını sağlamaktadır. Örneğin, ABD kongresi başkanlık makamına sorumlu olmadığı için direk halka karşı sorumlu olduğu için başkanın taleplerinden ziyade seçmenlerinin taleplerini yerine getirmektedir.²⁴

Karar vericilerin, karar verme sürecindeki önemli unsurlardan birisi de karar vericinin liderlik yeteneğidir. Liderlik etme biçimi görevden göreve olduğu gibi kişiden kişiye, ülkeden ülkeye göre de farklılık göstermektedir. Bu noktada Kissinger liderlik tiplerini genel olarak üçe ayırmıştır. Bunlar: 1) Bürokratik-Pragmatik lider 2) İdeolojik lider 3) Karizmatik-Devrimci Lider tipleridir. Kissinger'e göre *bürokratik lider ya da faydacı* lider tipi özellikle ABD ya da Avrupa ülkelerinin liderlerinde ön plana çıkmaktadır. Bunlar karar verme sürecinde faydacı/pragmatik düşünen geçmişte genellikle hukukçu ya da zengin iş adamları olduğundan pragmatizmin gereği olarak da rasyonaliteyi benimseyen liderlerdir. Sorunları parçalara ayırarak ayrı ayrı çözmektedirler. Karşılaştıkları sorunlara duygularını karıştırmadan objektif davranan kişilerdir. *İdeolojik liderler* ise, başta Sovyet liderleri olmak üzere genellikle komünist ve sosyalist ülkelerin liderleridir. İdeolojik liderlerin karar verme sürecindeki temel standardı sahip olduğu ideolojileri olmaktadır. *Karizmatik-Devrimci lider* tipi ise genellikle üçüncü dünya ülkelerinde görülmekle birlikte bu ülkelerin geleceği ile ilgilenmektedirler. Karar vermede devrimci davranış sergileyerek geleceğe yön vermeyi düşünürler. Kendine mahsus vizyon ve sorun çözme yetenekleri mevcut olup tam bağımsızlık isterler.²⁵

Karar vermede kişinin siyasal kültürü, önemli bir diğer etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Siyasal kültür ülkeden ülkeye değişmektedir. Toplumsal hayatın ürünü

²⁴ a.g.e. s. 210.

²⁵ Arı, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, s. 212.

olarak bireylerin değerler ve yargılarla büyümesi, değişimi ve genel bakış açısı toplumda mevcut olan kültüre göre şekillenir. Ortak değerler ve ülkenin inanç sistemine göre hareket eden birey, kendi halkı ve ülkesinin tarihi hakkında bilgi sahibidir. Karşılaştığı sorunlarla geçmişten günümüze dek mevcut olan siyasal kültürü de kapsayan genel kültüre göre yüzleşmektedir. Böylece hangi durumda nasıl hareket etmesi gerektiği konusunda, ülkesinin imajı ve konumunu düşünerek rasyonel kararlar verebilmektedir.

1.3.3.2.Karar Vermeyi Etkileyen İçsel Unsurlar

Karar verme sürecinde içsel çevreyi oluşturan ülkenin iç politikası, hükümet yapısı, mevcut olan siyasi partileri, kamuoyu, baskı grupları ve coğrafik özelliği incelenmesi gerekir. Bu manada siyasal sistem içerisindeki rekabet karar vericileri etkilemektedir.

Karar verme sürecinde etkili olan önemli bir unsur olarak devletin ve hükümetin yapısı gelmektedir. Bu etki hükümetin örgütlenme biçimine göre farklılık göstermektedir. Demokratik bir devlette hükümet halkın tarafından seçilerek geldiği için halka karşı bir siyasal sorumluluğu mevcut olup, karar alırken milli çıkar ve halkın taleplerini gözetmek zorundadır. Demokratik olmayan sistemlerde ise siyasal liderler daha rahat hareket edebilmektedir. Federal oluşumlarda yetkilerin bir kısmı yerel yönetimlerde devredilirse bile merkezi organların dış politikadaki yetkileri konfedere devletlere göre daha fazladır. Uniter devletlerde ise tüm yetkiler merkezi organlara ait olup, bütün kararlar doğrudan merkezi organlar tarafından alınmaktadır. Merkezi organların karar sürecindeki etkisi, bir ülkede mevcut olan hâkim rejimlere göre değişiklik gösterir. Örneğin, başkanlık sisteminde karar verme yetkisi başkana aittir. Parlamenter rejimlerde ise devletin başında olan cumhurbaşkanı ya da kralı/kraliçe olsa bile yetki açısından neredeyse sembolik bir nitelik taşımakla birlikte icra yetkileri daha çok başbakana verilmektedir. Yarı parlamenter sistemler ise başkanlık ve klasik parlamenter sistemin karması niteliğinde olup, karar verme yetkisi başbakan ve cumhurbaşkanı arasında paylaşılmıştır.²⁶

²⁶ Arı, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, s. 189-191.

Karar alma sürecinde etkili organlar ve yetki düzeyleri devletin yasama organı tarafından anayasa ve kanunlar kapsamında belirtilmektedir. Politikalar her ne kadar genellikle hükümet icra merci olarak yürütme tarafından hazırlanmış gibi görünse demokratik devletlerde parlamento karar alma sürecinde etki etmektedir. Demokratik olmayan ülkelerde ise çok partili bir siyasal yapı ve serbest seçim olanağı mevcut olmadığı için karar alma sürecinde yasama organının işlevsel olduğu söylenemez.²⁷

ABD tipi başkanlık sistemlerde yürütme ve yasama birbirinden daha bağımsız hareket edebilmektedir. Bunun nedeni parlamentonun oluşumunda parti disiplinin olmayışıdır. Sosyalist/monarşi rejimlerde ise yasama organı sembolik bir nitelik taşımaktadır. Çünkü bütün kararlar tek bir kişi ya da belirli bir yönetici grup tarafından alınmaktadır. Yasama organının dış politikadaki yetkisi özellikle savunma bütçesinin onaylanması ve uluslararası antlaşmaların kabulü ya da reddi hususunda önemli olmaktadır.

Halkın düşüncesi yönünde dış politika izlemeyen ya da kamuoyuna karşı dış politikada kararlar alan siyasal liderler ve partiler demokratik ülkelerde halkın tepkisine maruz kalabilmektedir. Karl Deutsh, kamuoyu kavramını beş kesime ayırmaktadır. Bunlardan *ilki, sosyo-ekonomik elitler kesimidir*. Bu kesim en demokratik ülkelerde bile %2-3 oranını geçmemektedir. *İkinci grup siyasal ve hükümetselel elitlerdir*. Karar alma sürecini yakından bilen ve etkili olan kişilerdir. Yürütme organı, milletvekilleri, üst düzey askeri ve sivil devlet adamları bu grubun içerisinde yer almaktadır. *Üçüncü grup olarak medya gelmektedir*. Günümüz dünyasında medyanın ne ölçüde etkili olduğu herkes tarafından bilinmektedir. *Dördüncü grup ise yerel kanaat önderleri gelmektedir*. Bu grup hem medyayı hem de ülkenin dış politikasını sürekli olarak takip eder. Kendi yorumları doğrultusunda halkın düşüncesini etkilemektedir. *Son olarak ülkenin %50'si ile %90'ı arasında değişen halk kesimi gelmektedir*. Halk genellikle iç politika ile ilgilenir, demokratik

²⁷ Nurcan Özgür Baklacioğlu, "Uluslararası İlişkiler Disiplininde Dış Politia Analizinin Gelişimi", içinde Faruk Sönmezoğlu ve Özgür Erler Bayır (eds.), Dış Politika Karşılaştırmalı Bir Bakış, (İstanbul: Der Yayınları, 2014), s. 50-51

olmayan ülkelere karşı demokratik ülkelerde bu kesim dış politika üzerinde etkili olabilmektedir.²⁸

1.3.3.3.Karar Vermeyi Etkileyen Dışsal Unsurlar

Karar verme sürecinde etkili olan dışsal unsurlar, uluslararası hukuk, uluslararası örgütler, jeopolitik konum ve uluslararası sistem unsurlarıdır.

Karar verme sürecinde içsel ve bireysel unsurlarının yanı sıra dışsal faktörler çerçevesinde uluslararası hukuk önemli olmaktadır. Uluslararası hukuku oluşturan ana kaynaklar ve yardımcı kaynaklar mevcuttur. Teamül kuralları, hukukun genel ilkeleri ve devletlerarası anlaşmalar ana kaynakları oluşturmaktadır. Bilimsel görüşler yani doktrinler, yargı kararları yani içtihatlar ve son olarak uluslararası kuruluşların kararları (BM gibi) uluslararası hukukun yardımcı kaynaklarını oluşturmaktadır.²⁹ Çağdaş uluslararası sistemin özellikleri ve yapısı gereği devletlerarasındaki ilişkileri düzenleyen üst bir otoritenin olmaması bu ilişkileri düzenleyen bir mekanizmayı ihtiyaç haline getirmektedir. Bu ihtiyacı karşılayan uluslararası hukuk, ilişkilerin sistemli bir biçimde devam etmesini sağlamaktadır. Karışıklık, risk ve anlaşmazlıklara çözüm getiren ve devletlere yol göstergeci olarak uluslararası hukuk, uluslararası aktörlere güven sağlamaktadır. Devletler kendi dış politika konularında karar alırken uluslararası hukuk kurallarına uygun ve ters düşmeyecek şekilde politikalar üretmek zorundadır. Zira uluslararası hukuka uygun olarak üretilmemiş politikaların uluslararası alanda hukuki meşruiyet kazanması hiç de kolay olmamaktadır. Devletler arasında bulunan bir sorun ya da anlaşmazlık uluslararası hukuk kurallarıyla çözümlenmektedir.

Çok uluslu şirketler, hükümet dışı örgütler ve çeşitli ulus ötesi baskı grupları, küresel elitler karar verme sürecinde dışsal bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Bunların her biri uluslararası aktörler olarak kabul edilmektedir.³⁰ Özellikle BM, AB ve NATO gibi uluslararası kuruluşlar uluslararası sistemde devletlerin dış politikada

²⁸ Karl W. Deusch, Ed. Englewood Cliffs, N. J., *The Analysis of International Relations*, 1988, p. 124.

²⁹ Elif Uzun, Ed. Ayşe Nur Tütüncü- Elif Uzun, *Uluslararası Hukuk 1: Hukukun Kaynakları*, (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Yayınları, 2012), s. 23-24.

³⁰ Erkan Tosun, "Uluslararası Örgütler Ders Kitabı", https://www.academia.edu/41653300/Uluslararası%C4%B1_%C3%96rg%C3%BCtler_A%C3%96F (Erişim: 11.10.2021)

karar alma sürecini etkilemektedir. Öte yandan mezkûr kuruluşlara üye olan devletlerin de bir takım hak ve yükümlülükleri vardır. Örnek olarak NATO'nun 5. maddesinde yer alan üye devletlere yapılan bir askeri saldırı tüm NATO üyelerine yapılmış sayılması ve mezkûr konuda dış politikada karar alınırken tüm üye devletlerin birlik içinde hareket etme yükümlülüğü getirilmiştir.³¹

Dış politikada karar vermeyi etkileyen bir diğer unsur ise ülkelerin bulunduğu Jeopolitik politik konumdur. Peki, Jeopolitik nedir? Bu kavramını ilk defa kullanan Rudolf Kjellén, işbu kavramı “coğrafi oluşum ya da mekân içinde devletin bilimsel olarak tetkik edilmesi” şeklinde ifade edilmiştir.³² Jeopolitik; doğal kaynaklar, stratejik bölge mefhumu ve nüfus özelliklerinden yola çıkarak uluslararası ilişkiler çerçevesinde küresel siyaseti ve dış politikayı açıklamaya çalışır.³³ Napolyon; “Coğrafya milletlerin kaderini tayin eder.” diyerek ülkelerin coğrafik özelliğinin önemini vurgulamıştır. Nitekim dış politikada karar vericiler açısından coğrafi unsur bazen bir avantaj olurken bazen de dezavantaj olabilmektedir. Günümüzde dış politika analizlerinde jeopolitik açısından açıklanan devletlerarası ilişkilerde iki yaklaşım yazarlar tarafından benimsenmiştir. İlki coğrafya ve jeopolitik, dış politikayı açıklamada bir etken olarak ele alınmaktayken ikinci yaklaşımda ise coğrafya ve jeopolitik ile dış politika arasında doğrudan bir nedensellik kurularak analiz edilmektedir. Dolayısıyla karar vericiler açısından bu unsur değişmez bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.³⁴

1.3.3.4.Karar Verme Sürecinde Aşamalar

Bu süreçte takip edilmesi gereken dört aşama mevcut olup, bunlar sırasıyla; algılama, durumun yorumlanması ve tanımlanması, kararın verilmesi ve son olarak da politikanın uygulanması olarak karşımıza çıkmaktadır.

³¹ “Kuzey Atlantik Antlaşması”, http://www.nato.int/cps/fr/natohq/official_texts_17120.htm?selectedLocale=tr (Erişim: 15.11.2021)

³² Durdu Mehmet Özdemir, “Karar Verme Teorileri Bağlamında Soğuk Savaş Sonrası Dönemde İran Dış Politikası”, (Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, 2016), s. 21.

³³ Jamaluddin Sadruddin Oghli, “Yükselen Çin’in Dış Politikasında Afganistan’ın Jeopolitik Önemi”, (Yüksek lisans Tezi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, 2021), s. 7.

³⁴ Özdemir, *a.g.e*, s. 21-22.

1.3.3.4.1. Algılama

Algı kavramı “Bir şeye dikkati yöneltmek o şeyin bilincine varma, idrak” olarak tanımlanmaktadır.³⁵ Karar verme sürecinde hakkında karar alınacak bir konu ya da olayın ilk farkına varma/kavramasıyla başlar. Bu aşamada olayın ne şekilde algılandığı önemli olmaktadır. Zira doğru algılanan bir mesele hakkında doğru karar verebilmek için karar vericilerin işini kolaylaştırır.

Algı manipölasyonu günümüzde bir ülkenin iç politikasında görüldüğü gibi dış politikasının da önemli bir parçası haline gelmektedir. Bazen ülkeler imaj vasıtasıyla karşı tarafa bir mesaj verirken bazen de yapmak istediği şeyleri doğrudan göstermek istemektedirler. Örneğin, iki komşu ülkeden birisinin kendi sınırları içerisinde askeri tatbikatı düzenlemesi veya sürekli silah satın alarak güçlenmesi, komşusunu korkutabileceği gibi bu tatbikatın veya silahların amacı işgal ile ilgili olmadığı sadece o ülkenin kendi güvenlik meselesi olarak da algılanabilmektedir. Uluslararası alanda gelişen olaylar konusunda karar vericiler son derece duyarlı olup, meseleleri derin araştırıp doğru algılamak zorundadırlar. Zira bilgiler karşı tarafın bir manipölasyon oyunu amacıyla kasten verilmiş olabileceği gibi mezkûr bilginin karar vericilere ulaşmaya dek değiştirilmiş ya da çarpıtılmış olma olasılığı da mevcuttur.³⁶

1.3.3.4.2. Durumun Yorumlanması ve Tanımlanması

Bilgi, imaj ve algılama sonucunda ortaya çıkan durumu karar vericiler yorumlanmaya çalışırlar. Karar vericilere gelen bilgiler doğru ve yanlış şeklinde tespit edilerek tanımlanması yapılır. Bu aşamada özellikle demokratik ülkelerde bürokratlar ve örgütler katılarak durumu netleştirmeye çalışırlar. Gelen bilgiler ayrıntılarıyla değerlendirmeye alınır. Değerlendirmeler genellikle karar vericinin amaçları, değer yargılarının ve en önemlisi deneyiminin etkisi altında kalmaktadır. Aynı zamanda bu aşamada kararın tanımlanmasında karar vericinin çevresindeki kişilerin psikolojisi de kararı etkilemektedir. Bu sebeple çoğu zaman yanlış tanımlama sonucu doğurabilmektedir.³⁷

³⁵ “algı”, <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim: 05.11.2021)

³⁶ Arı, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, s. 213-14.

³⁷ A.g.e, s. 215.

1.3.3.4.3. Kararın Verilmesi

Bilgi, imaj ve algılama sonucu meselenin yorumlanması ve tanımlanması yapıldıktan sonraki aşamada karar vericiler ülkenin çıkarlarına uygun olacağını düşündükleri nihai kararı verir. Bu aşamada üst düzey bürokratlar karar verirken eline mevcut olan seçenekleri her yönüyle değerlendirir. Ülkeye faydası olacağını düşündükleri seçeneklere yaklaşır ve ülkenin zararına olacak kararlardan uzak dururlar.

Karar verilmesi aşamasında 3 önemli unsur var. Bunlar: durumun önceden farkında olma, tehdit derecesi ve karar verme zamanı unsurlarıdır. İlk olarak şayet karar verilmesi gereken mesele beklenen bir durum ise bu durumda bürokratlar, meselenin aciliyetine bakarlar. Acil durumlarda kararlar kısa sürede az kişiyle üst düzey bürokratlar tarafında verilmektedir. Eğer durumun aciliyeti yoksa bekletilir ve alternatif seçenekler üstünde iyi düşünüp araştırmalar yapılır daha sonraki zamanlarda karar verilir. Mesele ülkeyi ilgilendiren büyük bir kriz ya da buna bezer yüksek dereceli tehdit ise o zaman yine kararlar az kişiyle kısa zamanda verilmesi gerekmektedir. Karşılaşılan kriz beklenen bir durum ise fazla tehdit içermiyorsa o zaman kararlar daha fazla kişinin ya da yoğun bir üst düzey bürokrat grubunun katılımıyla daha uzun bir zamanda alınmaktadır.³⁸ Sonuç olarak kararın verilmesinde meselenin önemi, zaman faktörü, meselenin önceden beklenen bir olay olup olmadığı ve tehdit derecesi önemli olmaktadır. Bu çerçevede doğrultusunda karar vericiler nihai kararın verilmesi hususunda eyleme geçmektedirler.

1.3.3.4.4. Kararın Uygulanması

Karar verme sürecinde kararın nihai olarak verilmesinden sonra kararın uygulama aşaması gelmektedir. Bu aşamada alınan karar artık hükümetin resmi politikası haline gelmiştir. Bu aşamada ayrıca bazı kararların alınması gerekmektedir. Örneğin, kararın uygulanmasına gerekli olan kaynak tahsisi nereden ve nasıl sağlanacağı,

³⁸ Köksal Onur, "Türk Dış Politikasında Karar Verme Süreci: Güney Kıbrıs Rum Kesimi'nin AB Üyeliği Sürecinde Türkiye'nin Kıbrıs Politikası", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: T.C. Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü, 2010), s. 5.

yapılacakların zamanlaması ve kimler aracılığıyla uygulanacağı gibi konuların kararlaştırılması gerekmektedir.

Kararların uygulanması sürecinde karara yönelik uluslararası tepkiler, uzman kişiler ve kurumlar tarafından denetlenecek ve feedback olarak bildirilecektir. Eğer politika olumlu feedback almışsa kararın uygulamasına devam edilecektir. Eğer politika uygulaması sert tepkiler sonucunda ülkeyi olumsuz yönde etkiliyorsa alınan karar revize edilerek devam edilecek ya da tamamen ortadan kaldıracaktır.³⁹

1.4.Dış Politika Stratejileri

Uluslararası ilişkiler alanında devletlerin dış politika stratejileri “Yalnızcılık”, “Bağılantısızlık”, “Tarafsızlık”, “Güç Dengesi”, ve “İttifak” politikaları bu başlık adı altında incelenecektir.

1.4.1. İzolasyon (Yalnızcılık) Politikası:

İnfirat politikası ya da ayrı durma politikası olarak bilinen yalnızcılık politikası, uluslararası alandaki sorunlara sürekli ve aktif olarak katılmamayı ve başka devletler ile diplomatik ve iktisadi münasebetleri en alt düzeyde tutmayı tercih eden bir dış politika stratejisidir. Bu politikayı benimseyen devletler diğer ülkelerle askeri birlikler kurmaktan ya da kendi ülkesinde yabancı askerler bulundurmaktan kaçınırlar. Bu şekilde kendi bağımsızlığını ve güvenliğini korumayı hedeflemektedirler.⁴⁰

İzolasyon politikasını bir dış politika stratejisi olarak izlemek oldukça zor bir tercihtir. Zira bu politikayı izlemek isteyen devlet her şeyden önce ekonomik, sosyal, askeri ve ulusal güvenlik açısından kendi kendine yeterli olması gerekmektedir. Aynı şekilde bu tür politikaların uygulanabilmesi için uluslararası alanda devletlerin arasında eşit güç dengesi mevcut olması gereklidir. Yani yalnızcılık stratejisi güç dengesi sistemlerinde daha kolay uygulanabilmektedir. İki kutuplu sistemlerde bu stratejiyi takip etmek neredeyse imkânsız olmaktadır. Yalnızcılık politikasını izlenebilmesi açısından mevcut olması gereken özellikler arasında topografya ve

³⁹ Arı, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, s. 217.

⁴⁰ Büşra Avşar, TUIÇ Akademi: Yalnızcılık Politikası Nedir, <https://www.tuicakademi.org/yalnizlik-politikasi-isolationism/> (Erişim Tarihi: 04.02.2022).

coğrafi unsurlar da bulunmaktadır. Yani ülkenin çevresi dağlarla ya da denizlerle diğer ülkelerden ayrılmış olması bu politikayı izleyen devlet için bir avantaj olarak kabul edilmektedir. Fakat teknolojinin gelişimiyle bu faktör yavaş yavaş önemini yitirmektedir.

Amerika Başkanı Monroe 8 Aralık 1823 tarihinde kongreye gönderdiği mesajında Avrupa'nın ABD işlerine karışmaması gerektiği ve ABD'nin bundan sonra Avrupa'yla hiçbir diplomatik ilişkisi olmayacağı belirtmiştir. Bu sebeple bu strateji "Monroe doktrini" adını almıştır.⁴¹ Çin ise 1960'ların sonuna kadar bu politikayı izlemiş ancak kültürel devrimin başarılı olmaması bu ülkeyi tekrar diplomatik ilişkiler kurmaya zorlamıştır.⁴²

1.4.2. Tarafsızlık Politikası

Dış politikada devletler tarafından tercih edilen bir diğer strateji de Tarafsızlık stratejisidir. Bu strateji genellikle savaş döneminde bazı devletler tarafından tercih edilmiş olsa da savaş dışı dönemler de kullanılmaktadır. Tarafsızlık stratejisi, geçici ve sürekli tarafsızlık olarak ikiye ayrılmaktadır.

Geçici Tarafsızlık, iki ya da daha fazla devletin birbiriyle savaş döneminde bir devletin tarafsız kalacağını mezkûr devletlere ve uluslararası kamuoyuna bildirmesi durumunda ortaya çıkar. Hukuki bir boyutu yoktur. Karşı devletlerin geçici tarafsız devletin tarafsızlığını kabul etmeme hakları vardır. Tarafsızlığı bozmaya çalışabilirler.⁴³ Geçici tarafsızlık savaş süresiyle sınırlıdır. Tarafsız devletler savaş durumunda savaşta taraf olan bir ülkeye ne ekonomik ne askeri yardım sağlayabilir. Aynı şekilde savaşta taraf olan devletlerin de tarafsız kalan devletin sınırlarını kullanmamaya yükümlüdür. Geçici tarafsızlık stratejisi izleyen bir devlet istese tarafsızlığını bozabilir. İradi veya mecburi sebepler nedeniyle savaşa katılabilmektedir.

⁴¹ Allan Nevins ve Henry Steele Comager, *Amerika Birleşik Devletleri Tarihi*, Çev. Halil İnalcık (İstanbul: Varlık Yayınları, 1961), s. 161.

⁴² Arı, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, s. 250-251.

⁴³ Ahmet Kaya, "Devletlerin dış politika stratejileri", <https://www.akademikparadigma.com/devletlerin-dis-politika-stratejileri/> (Erişim: 10.11.2021)

Sürekli Tarafsızlık, daimi tarafsızlık olarak da ifade edilmektedir. Daimi tarafsızlık stratejisinin uluslararası hukukta karşılığı bulunmakla birlikte bu strateji genellikle iki ya da daha fazla devletin çeşitli nedenlerle bir devleti tarafsız kalmasını istemeleriyle ortaya çıkmaktadır. Daimi tarafsızlığını ilan eden devletin uluslararası platformda BM tarafından tarafsızlığı kabul edilmesi gerekmektedir. Daimi tarafsızlığı ilan eden devletlerin egemenliği ve toprak bütünlüğü Birleşmiş Milletlerin garantisi altına alınmaktadır. Sürekli tarafsızlık stratejisini benimseyen devletler ne savaş döneminde ne savaş dışı dönemlerde hiçbir şekilde askeri ve siyasi ittifaklara katılmazlar. Kendi sınırları içerisinde bile olsa kitle imha silahları yapamaz. Diğer ülkelere doğal afetler nedeniyle insani yardımda bulunabilirler. Toprak sınırları geçerek gelmiş olan mülteci ve sığınmacıları kabul edebilmektedirler. Buna karşı uluslararası toplumun da tarafsızlık politikası uygulayan ülkeye karşı; toprak bütünlüğüne saygı duymak ve askeri üs kurmak için zorlama yapılmayacağı hususu gibi birtakım yükümlülükleri bulunmaktadır.⁴⁴

1.4.3. Bağlantısızlık Politikası

Bağlantısızlık politikasının temelinde bağlantısızlar hareketi yatmaktadır. Bağlantısızlık hareketi, II. Dünya Savaşı'ndan sonra gelişmiş bir siyasi akımdır. Üçüncü dünya ülkeleri olarak ifade edilen Asya ve Afrika devletlerinin çoğu soğuk savaş döneminde doğu ve batı arasında gelişen çatışmaların ve bloklaşmanın dışında kalmayı hedefleyen bir politika olarak bağlantısızlık kavramını takip etmiştir. Yani Bağlantısızlık hareketi, kapitalizm ve komünizm ittifaklarına katılmaya bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Bağlantısızlık hareketine üye olan devletlerin çoğu daha yeni sömürgecilikten kurtulup, bağımsızlıklarını kazandıkları için bu kavram mezkûr devletler için “bağımsızlığı koruma” anlamını ifade etmekteydi. Aynı zamanda bağlantısız ülkeler iki blok arasında gelişen rekabetten yararlanarak ekonomik gelişmeyi hedeflemişlerdir. Bağlantısızlık hareketi üyesi olan ülkeler bazı durumlarda

⁴⁴ Hashimoto Torora, II.Bölüm Devletlerin Dış Politika Stratejileri, link:

https://www.academia.edu/41505186/II.B%C3%B6l%C3%BCm_Devletlerin_D%C4%B1%C5%9F_Politika_Stratejileri (Erişim Tarihi: 05.03.2022)

iki bloktan birini desteklemekle birlikte tüm meselelerde mezkûr bloğu açıkça desteklemekten kaçınmıştır.⁴⁵

Bağılantısız politikasını benimseyen devletler kendi aralarında çeşitli siyasi, ekonomik, askeri ve ideolojik işbirlikleri yapabilirler. Önemli olan üye devletlerin dış politikada olduğu gibi iç politikada da birbirinin işlerine karışmamaktır. Bağılantısız ülkeler; birbirinin toprak sınırlarına saygı duyma, karşılıklı çıkar ve eşitlik kavramlarını ilke olarak kullanmaktadırlar.⁴⁶

1.4.4. Güç Dengesi Politikası

Güç dengesi kavramı uluslararası ilişkiler alanında en çok kullanılan ve farklı anlamlar barındıran kavramlardan biridir. Uluslararası alanda mevcut denge durumunu korumak daha doğrusu kendi lehine olan dengeyi tesis etmek ya da korumak için kullanılan bu kavram bazen de kendi aleyhine oluşturulan bir güç dengesi girişimlerine yönelik bir dış politika aracı olarak da kullanılmaktadır. Güç dengesi politikası izleyen devletler bazen de bu kavramı bir propaganda aracı olarak kullanmışlardır. Devletler nihayetinde uluslararası alanda gücün dengelenme çabasıdadır. Bu dengelemeyi İçsel ve Dışsal dengeleme olarak iki şekilde görmek mümkündür. Birincisi “İçsel dengeleme; herhangi bir devletin diğer devletleri kendi maddi güç imkânlarını arttırarak dengelemeye çalışmasıdır.” Yani burada ekonomik ya da askeri güç gibi konularda daha çok yatırım sağlanması ve mevcut dezavantajlı durumu aleyhinden kendi lehine çevirmesidir. İkincisi ise Dışsal dengeleme; bu yöntemle içsel dengelemeden sonuç alınamayınca başvurulmaktadır. Burada herhangi bir devleti kendilerine tehdit olarak algılayan bir takım devletler güçlerini birleştirerek tehdidin ortadan kalkmasına dek ittifak içinde birbiriyle iyi ilişkiler sürdürmektedir.⁴⁷

Morgenthau güç dengesi politikasını açıklamaya çalışırken “böl ve yönet”, “silahlanma”, “toprak paylaşımı” ve “ittifak oluşturma” kavramlarını güç dengesi politikasının temel araçları olarak saymaktadır. Tayyar Arı, “Uluslararası İlişkiler ve

⁴⁵ Arı, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, s. 257-260.

⁴⁶ a.g.e. s. 259-261.

⁴⁷ Tarık Oğuzlu, “Güçler Dengesi”, Güvenlik Yazıları Serisi, No.15, Ekim 2019.

https://trguvenlikportali.com/wpcontent/uploads/2019/10/GuclerDengesi_TarikOguzlu_v.1.pdf
(Erişim: 12.11.2021).

Dış Politika” kitabında Morgenthau’nun güç dengesi politikası hakkında yukarıda belirttiğimiz dört unsura ek olarak “savaş ve askeri araçlar” unsurunu da eklemiştir. Morgenthau’nun denge oluşturma ya da mevcut dengeyi korumak için saydıkları unsurların dışında günümüzdeki devletlerin kendi çıkarları doğrultusunda yeni bir güç dağılımı oluşturmak yani emperyalist politikalarının bir aracı olarak güç dengesi politikası izleyebileceklerini belirtmiştir.⁴⁸

1.4.5. İttifak Politikası

İttifak politikası, bir devletin tek başına çeşitli sebeplerden dolayı ulaşamayacağı bir amaç doğrultusunda diğer devletlerle ortak çıkar çerçevesinde yapılacak olan antlaşmaların zemini oluşturur. İttifaklar kısa vadeli ve uzun vadeli ittifaklar, ideolojik ve ideolojik olmayan ittifaklar şeklinde ortaya çıkmaktadır. Uluslararası sistemin yapısı ise devletlerin ittifak yapıp yapamayacağı konusunda bilgi vermektedir. Örneğin, tek kutuplu bir sistem içerisinde bir süper güce/imparatorluğa bağlı ülke/eyaletler arasında yapılan ittifak merkeze meydan okuma olarak algılandığı için bu tür sistemlerde ittifaklar oluşturulamaz. Güç dengesi sistemlerinde ise ülkeler arasında eşit güç dağılımı nedeniyle ittifakların oluşumu daha sık görülmektedir. Ülkelerin amaç ve çıkarları sürekli değiştiği için ittifaklar ortak çıkar çerçevesinde kısa vadeli olarak yapılmaktadır. İki kutuplu sistemlerde ülkeler arasında daha çok ideolojik yakınlık ve uzun vadeli çıkar önemli olmaktadır. Kutuplaşmanın gereği olarak söz konu ittifaklardan ayrılmak kolay değildir. Uluslararası alanda ittifaklara sebep olan faktörleri şu şekilde sıralayabiliriz:⁴⁹

- Devletin savunmasını gerçekleştirememesi veya amacına tek başına ulaşamaması
- Güç dengesi oluşturmak ve karşı ittifakı engellemek
- Maliyeti azaltmak ve süreyi kısaltmak
- Sorumluluğu paylaşmak ve eylemlere meşruiyet kazandırmak
- Prestijini ve uluslararası alandaki etkisini arttırmak
- İçsel gereksinimler veya çatışmayı engelleme isteği
- Ortak kültürel ve ideolojik değerler

⁴⁸ Arı, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, s. 259-261.

⁴⁹ Ahmet Kaya, “Devletlerin Dış Politika Stratejileri”, <https://www.akademikparadigma.com/devletlerin-dis-politika-stratejileri/> (Erişim: 15.11.2021)

İttifakların devamlılığını sağlayan ve işlerliğini etkileyen faktörlerin birincisi, ittifaklar tamamlayıcı ve ortak çıkarlara hizmet etmesi gerekmektedir. İkincisi, mezkûr ittifak oluşumu yazılı bir metne dayalı olmak zorundadır. Üçüncüsü, ortak amaç doğrultusunda hareket eden birkaç üyenin mevcut olması gerekir. Dördüncüsü, ittifaklar statükoyu korumaları gerekir. Bu anlamda statükoyu koruyan ittifaklar revizyonist ittifaklara göre daha uzun sürmektedir. Beşincisi, tehdidin algılanma biçimidir. Doğru analiz ve doğru perspektiften olayları değerlendirerek mevcut ittifakın devamlılığını korumaya yönelik tehdidin incelenmesi gerekmektedir. Altıncı ve sonuncusu ise uluslararası alanda herhangi bir ittifaka ya da ülkeye karşı yapılmamış yani bağımsız ittifaklar daha çok devam edebilmektedir. UNEP ve Kyoto bu ittifaka örnek gösterilebilir.⁵⁰

⁵⁰ Arı, Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika, s. 259-264

BÖLÜM 2: AFGANİSTAN DEVLETİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ

2.1. Coğrafi Konumu

Afganistan, Güney Asya’da etrafı karayla çevrili ve denize sınırı olmayan bir ülkedir. Bazen büyük Ortadoğu’nun bir parçası olarak sayılmaktadır. Kuzeyde Tacikistan, Özbekistan ve Türkmenistan, güney ve doğuda Pakistan, batıda İran ile komşu olan bu ülke aynı şekilde doğusunun ufak bir kısmı Çin ile çevrilidir. 652.230 km² yüzölçümüne sahip olan Afganistan yaklaşık Fransa kadar büyüklüktedir. Dünyanın yüzölçümü en büyük 40. ülkesidir. Afganistan’ın başkenti Kabil’den sonra en önemli şehirleri, Mezar-i-Şerif, Herat, Celalabat ve Kandahar’dır.

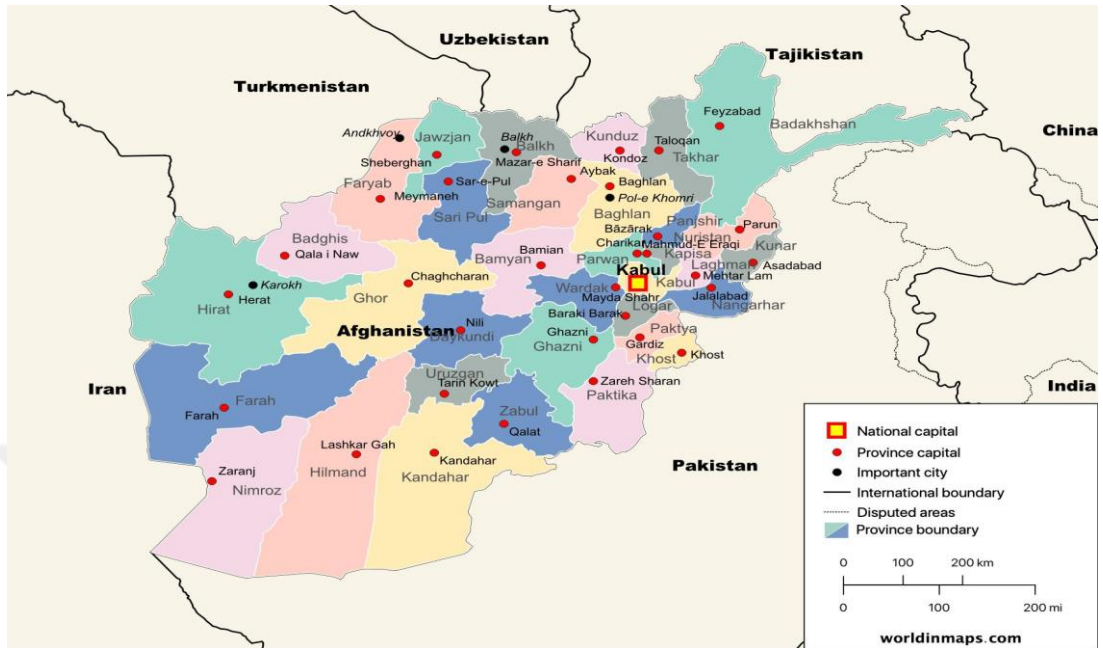
Topografik açıdan bakıldığında ülke topraklarının yaklaşık %75’i dağlık alanlardan oluşmaktadır. Himalaya dağları orta ve merkezi bölgeden güneybatıya açılırken Hindukuş Dağları kuzeydoğu’ya doğru uzanmaktadır. Hindukuş Dağlarında bazen yıkıcı depremler meydana gelebilmektedir. Afganistan’ın kuzey toprakları tarıma elverişli ve ovalıktır. Güney ve batı kısımları ise dağlık ve plato görünümünde olup, oldukça kuraktır.⁵¹

Afganistan tarihi ipek yolu güzergâhının bir parçasıdır. Konumundan dolayı günümüzde de “bir kuşak bir yol” projesinde jeostratejik bir öneme sahiptir. Aynı zamanda Afganistan yer altı kaynaklar açısından da çok zengin bir toprağa sahiptir. Afganistan’da doğalgaz, petrol, kömür, bakır, kromit, talk, barit, kükürt, kurşun, çinko, demir cevheri, tuz, kıymetli ve yarı kıymetli taşlar bulunmaktadır. Başlıca nehirler güneybatıya doğru Helmand ve Argandab vadilerine ve ardından Afganistan- İran sınırındaki Sistan adlı ıssız, bataklık bir alana akmaktadır. Kabil Nehri de dâhil olmak üzere diğer nehirler ise güneydoğudaki İndut Nehri’ne doğru akar. Amu Nehri, Orta Asya cumhuriyetleriyle kuzey sınırının büyük bir bölümünü oluşturmaktadır. Mayıs-Kasım ayları arasında yağış az olduğu için bu dönem aşırı kuru ve tozlu olabilir. Son yıllarda kuraklık bazı bölgelerde tarımsal üretimi sekteye uğratmıştır.⁵²

⁵¹ Ezatullah Majeedi, “Afganistan Ekonomisinin Genel Görünümü ve Afganistan-Türkiye Ekonomik İlişkileri”, (Afyon: Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, 2021), s. 6-7.

⁵² Country Reports, “Afghanistan Geography”, <https://www.countryreports.org/country/Afghanistan/geography.htm> (Erişim: 20.12.2021)

Şekil 1. Afganistan'ın Coğrafi Konumu

Kaynak: World In Map (2021). <https://worldinmaps.com/country/afghanistan/>
(20.12.2021)

2.2. Jeopolitik Önemi

Afganistan coğrafyası, tarih boyunca bölgesel ve küresel aktörlerin ilgi odağı olmuştur. Bunun sebebi, bu coğrafyanın jeostratejik bölge olmasının yanı sıra jeoekonomik açıdan da önemli bir konuma sahip olmasıdır. Coğrafi konumu kuzeyi güneye ve doğuyu batıya bağlayacak olması stratejik ve jeopolitik oyunlara sahne olmasına neden olmaktadır. Bu çerçevede küresel ve bölgesel güçlerin hâkimiyet mücadelesine maruz kalmaktadır.⁵³

Afganistan, jeopolitik açıdan “Dünyanın Damarı ve Kalpgâhı” olarak adlandırılmıştır. Zira bu ülkenin coğrafi konumu Türkistan, İran, Hindistan ve Çin gibi medeniyetleri birbirine bağlamaktadır. M.Ö. Ahamenşiler tarafında istila edilen bu topraklar daha sonraları M.Ö. 4. yüzyılda Büyük İskender tarafından ele geçirilmiştir. M.Ö. II. yüzyıl sonrası sırasıyla Sakalar, Kuşanlar, Ak Hunlar bu toprakları

⁵³ Ijaz Khan, "Afghanistan: A Geopolitical Study", (Central Asian Survey, 17:3, 1998) p. 490-91.

yönetirken 557 yılında Göktürk devletiyle Sansaniler devleti arasında paylaşılmıştır. İslam ordusu 642 yılında Nihavend Savaşı'yla Sasanileri ortadan kaldırarak Türkistan, Hindistan ve Çin'i Müslümanlaştırmak adına Afganistan topraklarını ele geçirmiştir. 9. yüzyıldan başlayarak 10. yüzyıla kadar olan sürede Afganistan İran merkezli Samaniler hâkimiyetine girmiştir. 10. yüzyılın sonlarına doğru kurulan Gazneliler devleti Türkistan, Hindistan ve Horasan Bölgesi elinde tutarak bu coğrafyanın jeopolitik açıdan sadece bir güzergâh olmadığını aynı zamanda gücün merkezi olabileceğini göstermiştir. Gaznelilerden sonra gelen Selçuklular ve Harzemşahlar tarafından yönetilen bu coğrafya Moğol istilasına uğramıştır. Moğol sonrası Timurlular ve Babürlüler'in yönetiminde olan Afganistan toprakları Hindistan'ı ele geçirebilmeleri için önemli bir jeopolitik bölge olarak kullanılmıştır.⁵⁴

Modern Afganistan'ın kuruluş döneminde Afgan Hotakilerin, Sefevilere karşı zaferi ve İran bölgesinin Afgan komutanları tarafından ele geçirilmesi bu topraklarda egemen olan devletin yalnızca Hindistan'a değil, İran hâkimiyeti açısından da önem arz ettiğini ortaya çıkarmıştır. 1834 yıllarında gelindiğinde ise Afganistan kuzey ve batıdan Ruslar ve güneyden Sihler aracılığıyla İngilizler tarafından çevrilmiştir. "Büyük Oyun" adını verdikleri rekabetler gereği Afganistan iç işlerine müdahale etmeye başlanmıştır.⁵⁵

20. yüzyılda SSCB'nin Afganistan üzerinden Hindistan sıcak sularına ulaşmak istemesiyle ABD-SSCB arasında bu bölge jeopolitik olarak önemli hale gelmektedir. 1945 öncesi İngiltere-SSCB için tampon bölge görevini üstlenen Afganistan, 1948 sonrası ABD-SSCB için aynı görevi devam ettirmiştir. 1979 yıllarında Sovyetler Birliği Afganistan işgal ederek hâkimiyet kurmasına karşın ABD Afganistan halkını SSCB'den kurtulması için yardım etmiştir. 1989 yılında ekonomik çöküş ve Afganların direnişi nedeniyle geri çekilen SSCB, Afganistan'ı yerel mücahitlere bırakmak zorunda kalmıştır.⁵⁶ İktidar konusunda kendi aralarında anlaşamayan cihat liderlerinin bu anlaşmazlığından faydalanan Taliban örgütü, Suudi Arabistan ve

⁵⁴ Orhan Yazıcı, "Afganistan'ın Jeopolitik Önemi", *Sosyologca*, s.3, (2012), s. 273-274.

⁵⁵ Sadruddin Oghli, *Yükselen Çin'in Dış Politikasında Afganistan'ın Jeopolitik Önemi*, s. 50-52.

⁵⁶ Kubilay Erman, "Jeopolitik Teoriler ve Afganistan", *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, s.4, c.11, (2017), s. 398-399.

Pakistan'ın da desteğini alarak, Afganistan'da iktidarı ele geçirmiştir. Bu dönemde dünya ülkeleri için terör ve uyuşturucu merkezi olarak kullanılmıştır.

11 Eylül olayı ABD'nin bu ülkedeki işgal kapılarını açmıştır. Uyuşturucu maddeleri ve terörizm sorunuyla mücadele ederek Afganistan'da batılı demokrasi ve insani değerleri getirmek isteyen ABD, bu konuda başarılı olamamıştır. 20 yıl boyunca ABD'nin Afganistan'da kalması Rusya, Çin, İran ve özellikle Pakistan'ı rahatsız etmiş ve aynı zamanda tehdit oluşturduğu için mezkûr ülkeler Taliban'la görüşmelere başlayarak ABD'nin geri çekilmesini sağlamışlardır. Bu küresel ve bölgesel çatışmaların ürünü olarak Afganistan'da istikrarsızlığın yanı sıra ideolojik farklılıklar da ortaya çıkmış ve bunun neticesinde güçlü bir ulus devlet haline gelememiştir.

Afganistan, tüketici bir ülke olarak özellikle komşu ülkelere fayda sağlarken terörizmin odak noktası ve süper güçlerin oyun alanı olarak komşularını korkutmuştur. “Bir Kuşak Bir Yol” projesi gibi önemli yatırımların bu ülkeden geçmesi Çin'in de bu ülkenin olaylarına karışmasına vesile olmaktadır. Jeoekonomik açıdan Afganistan'ın önemli enerji kaynağı ve yer altı zenginliklere sahip olması eskiden olduğu gibi günümüz ve gelecekte de emperyalist güçlerin bu ülkeyi hiçbir zaman kendi haline bırakmayacakları anlamına gelmektedir.

2.3.Genel Tarihi

Afganistan coğrafyası tarih boyunca çeşitli halklar tarafından yönetilmiştir. Bu coğrafya Afganistan adını almadan önce Arya, Aryana, Horasan ve Türkistan olarak adlandırılmıştır. Bu çerçevede Afganistan'da yerli halkların hâkimiyeti dışında yabancılar tarafından da birçok istila ve işgallere maruz kalmıştır. Burada antik dönemden başlayarak ABD müdahalesine kadar olan süreç kısaca anlatılacaktır.

2.3.1. Modern Afganistan'ın Kuruluşu

Afganistan'ın tarihi bazı kaynaklara göre beş bin yıla kadar uzanmaktadır. Afganistan halkı birçok Orta Asya imparatorluğunun ortaya çıkmasına katkıda bulunmuştur. Antik kültür ve medeniyet merkezleri; Roma, Yunanistan, Arabistan, İran, Türkistan, Hindistan ve Çin gibi çeşitli kültürlerden beslenmiştir. M. Ö. 3000 –

2000 yılları arasında bölgede ileri düzeyde kentleşmiş kültürün var olduğuna dair kalıntılar bulmuş olsa da belgeler ışığında bu toprakların M.Ö. 500 yıllarına kadar olan süreçte Ahameniş İmparatorluğu tarafından yönetildiği görülmektedir. M. Ö. 300 yıllarda Pers İmparatorluğun yenilgisiyle bölgenin hâkimiyeti büyük İskender'e geçmiştir. Pers ve Yunan medeniyetinden beslenen bu coğrafya daha sonraları M.Ö. 100'lü yıllara gelindiğinde Türkler tarafından çeşitli devletler adı altında yönetilmeye başlamıştır.⁵⁷

Afganistan topraklarını yöneten ilk Türk topluluğu Lavikler olarak bilinmektedir. Lavikler M.Ö. 100'lü yıllarda, Kuşanlılar M.Ö. 70-488 yılları arasında, Karluk Devleti 766-1215 yılları aralığında, Cüzcanan hâkimleri 864- 1020 yılları boyunca, Banicürleri 848-983 yılları boyunca, Eftalitler (Ak Hunlar) ise 1095 – 1173 yılları arasında, Garcistan Şaranları 999 yılından itibaren Gazneliler ve Gurlular dönemine kadar dağınık şekilde bu toprakları elinde tutmuştur. İslamiyet sonrası Karahanlı Devleti İslamı kabul eden ilk Türk devleti olarak bu toprakları hakimiyetlerinde tutmuştur. Gazneliler 962-1187 yılları arasında Afganistan'da kurulan bir diğer Türk devletidir. Fakat daha sonraları Selçuklular ortaya çıkarak Afganistan'ın kuzeyi olan Türkistan coğrafyasını ele geçirmiştir.⁵⁸

Selçuklular sonrası Harezmî Şahları 1018-1220 yılları arasında bugünkü Afganistan kuzey ve batı kısımlarını ele geçirmiştir. Gurlular 661-1155 yılları arasında daha çok Afganistan güney ve doğu kısımlarını elinde tutmuştur. Moğollar Orta Asya istilasını başlatınca Türkistan hükümlerleri direnemez ve Afganistan topraklarında Moğollar dönemi başlar. Afganistan'da birçok yıkıma sebep olan Moğollar iktidarı biter bitmez, Timurlular dönemi başlamıştır. Timurlular 1370-1514 yılları arasında Orta Asya topraklarında ilim, medeniyet ve gelişmenin sembolü olarak görülmektedir. Doğu Rönesans'ının merkezi olan Herat ve Semerkant şehirlerinde bilim adamları getirilerek bilim ve sanat dallarında önemli gelişmeler yaşanmıştır.⁵⁹

1505-1712 yılları arasında Babür İmparatorluğu'nun ortaya çıkışı ve yükselişiyle Türkistan toprakları yeniden gücün doruklarına çıkmaktadır. Ancak Babürlüler

⁵⁷ ویکی‌پدیا، دانشنامه آزاد (Afganistan Tarihi), <https://paply.org/3j4> (Erişim:12.12.2021)

⁵⁸ Mehmet Saray, *Afganistan ve Türkler* (İstanbul: Bayrak Matbaacılık, 1997), s. 26-28.

⁵⁹ Bahruddin Şarık, *تاریخ مختصر تورکستان جنوبی (Güney Türkistan'ın Muhtasar Tarihi)*, (Tahran: Endişeyi Naw yayınevi, 2009), s. 178-182.

güçlerini Hindistan'a doğru genişlettikçe, Afganistan coğrafyası imparatorluğun merkezi olmaktan çıkıp sadece çevresel bir parçası haline gelmiştir. Babürlüler dönemi Hindistan'da devam ederken Afganistan coğrafyası Avşarlar tarafından ele geçirilmiştir. Avşarlar 1736-1747 yılları arasında iktidarda kalabilmiştir. 1747 yılında Nadir Şah Avşar'ın ölümüyle Afganistan toprakları Türklerin elinden çıkmış ve Afgan (Peştun) hâkimiyet dönemi başlamıştır.⁶⁰

1747 yılında Nadir Şahın ölümü Türkistan'da siyasi değişiklikler meydana gelmiştir. Nadir Şah'tan kalan topraklarda üç önemli isim ortaya çıkmıştır. Karim Han, Zandiran'da Fars hükümetini kurar. Azad Han Azerbaycan topraklarında kendi hâkimliğini ilan eder. Afganistan'ın Kandahar eyaletinde ise Ahmet Şah Abdali, bölgedeki Peştunları toplayıp kendi aşiret devletini kurmuştur. Nadir Şah Avşar'ın komutanlarında bir olan Ahmet Şah modern Afganistan'ın kurucusu olarak 1747–1772 yılları arasında iktidarı elinde tutmuştur. Ahmet Şah döneminde yine onu hükümdar olarak kabul etmeyen günümüz Afganistan Türkleri uzun yıllar boyunca savaşıarak kendi devletlerini kurmaya çalışsa da bu girişleri başarısız olmuştur. Türkistan, Katağan ve Meymene bölgelerinde iktidarın sahibi olan Türk beylikleri vergiye tabi tutularak iç işlerinde bağımsız hareket ettirilmiştir. Örneğin, Belh civarındaki bölgelerin beyi olan Kılıç Ali Bey, Ahmet Şah devletine katılmamıştır. Afganistan merkezi topraklarında yaşayan Hazara Türkleri de aynı şekilde uzun zaman herhangi bir hükümete tabi olmamıştır. Afganistan güneyinde iktidarı elinde tutan Ahmet Şah oğlu Timur Şah Abdali, daha sonraları kuzeyde Türk boyları arasında oluşan husumet ve çatışmalardan yararlanarak günümüzdeki Afganistan sınırlarını büyük bir kısmını elinde tutmayı başarmıştır.⁶¹

Timur Şah dönemi sonrası onun oğulları arasında çatışmalar ve iktidar mücadelesi başlayınca Afganistan toprakları birçok savaşa şahit olmaktadır. Emir Şer Ali Han karşısına bağımsızlık ilan eden Türkistan hâkimi Muhammed Afzal Han savaşı kaybedince Şer Ali Han onun yerine Türkistan'da Fetih Muhammed Hanı hükümdar

⁶⁰ Saray, *Afganistan ve Türkler*, s. 29-31.

⁶¹ Şarik, *Güney Türkistan'ın Muhtasar Tarihi*, s. 178-182.

ilan etmiştir.⁶² Bu dönemde bir yandan iç çatışmalar devam ederken diğer yandan Afganistan toprakları İngiliz-Rus rekabetinde önemli bir jeopolitik ve jeostratejik bölge olarak ortaya çıkmıştır.

2.3.2. İngiliz İşgalinden SSCB İşgaline Giden Süreç

1816 yılından itibaren başlayan iç çatışmalar neticesinde nihayet 1826 yılında Barakzai kabilesine mensup Dost Mohammad Han tahta çıkmıştır. Dost Mohammad Han Çarlık Rusya'sı ve İngilizler arasında gücü dengelemek mecburiyetinde kalmıştır. Bu durumdan rahatsız olan İngilizler Dost Mohammad Han'ı tahttan indirip, Hindistan'a sürgün edilen Şah Şuja'yı hükümdar yapmak amacıyla Afganistan'ın işgal emrini vermiştir. Nisan 1839 yılında İngiliz ordusu Kabil'i ele geçirerek Afganistan'ı istila etmiştir. Bu işgalin ardından Afganistan halkının direnişi de başlayarak Afgan-İngiliz savaşının birincisi patlak vermiştir. İngilizlere karşı savaşa önderlik etmek için tekrar Afganistan'a dönen Dost Mohammad Han, 2 Kasım 1840 tarihindeki Parwan savaşında başarılı olmasına rağmen İngilizlere teslim olup, Hindistan'a sürgün edilmiştir. 6 Ocak 1842 tarihinde yaklaşık 4500 İngiliz ordusu Afgan çeteleri tarafından etrafı sarılarak öldürülmesinin ardından Hindistan'ın yeni genel valisi Lord Ellenborough Afganistan'ın tahliyesine karar vermiştir. Bu vesileyle sürgünde olan Dost Mohammad Kabil'e dönüp tekrar krallık tahtına oturmuştur.⁶³

1875 yılına gelindiğinde Afganistan'da Dost Mohammad Han oğlu Şir Ali Han iktidara gelmiştir. Bu dönemde Afganistan topraklarında artan Rus etkisi Hindistan genel valisi Lord Lytton'u rahatsız etmeye başlamıştır. Afganistan'ı ziyaret etmek isteyen Lytton, Afganistan kralı tarafından kabul edilmez. Bununla kalmayıp Lytton'ın elçisi olan Sir Neville Chamberlain Afgan birlikleri tarafından sınırdan geri çevrilmiştir. Bunun üzerine Rus Generali Stolyetov'un Kabil'e kabul edilmesi 21 Kasım 1879 tarihinde Lytton tarafından II. Anglo-Afgan Savaşı'nın başlatılmasına sebep olmuştur. Savaşta galip olan İngilizler "Gandomak Anlaşması" gereğince Şir Ali'yi sürgüne göndererek yerine onun oğlu Yakub'u iktidara getirmiştir. Mezkûr

⁶² Molla Feyz Muhammed Katip Hazara, *سراج التواريخ (Tarihlerin Işığ)*, (Kabil: Afghanistan Centre at Kabul University, 2001), s. 20-29.

⁶³ Britannica, The Editors of Encyclopaedia. "Anglo-Afghan Wars". Encyclopedia Britannica, 2 Jun. 2020, <https://www.britannica.com/event/Anglo-Afghan-Wars>. Accessed 14 December 2021.

anlaşma gereğince Kabil’de daimî İngiliz büyükelçiliğinin açılmasının dışında Afganistan krallığı artık dış ilişkilerinde İngiliz hükümetinin istek ve tavsiyeleri doğrultusunda hareket etmesi vurgulanmıştır. Ancak İngilizlerin bu zaferi de kısa sürmüştür. 3 Eylül 1879’da İngiliz elçisi Sir Louis Cavagnari ve korumaları Kabil’de öldürülünce İngiliz kuvvetleri yeniden Afganistan halkının direnişiyle karşılaşmıştır. Bu arada Temmuz 1880’de Şîr Ali’nin yeğeni Abdurrahman Afganistan’ın yeni emiri olarak tahta çıkmıştır. ⁶⁴

Amir Abdurrahman Han (1880- 1901), iktidarını ilan ederken iç çatışmaları önlemek amacıyla kendisini Afganistan ve Türkistan padişahı olarak vurgulamıştır. Ancak Türkistan hükümetini idare eden Muhammed İshak, Abdurrahman Han’a karşı yürümek istemesiyle büyük bir iç çatışma ortaya çıkmıştır. Bu iç çatışmaları büyük bir katliamla bastıran Abdurrahman Han, Afganistan Türklerine ait bütün kültürel ve bilimsel çalışmaları yok etmiştir. ⁶⁵ İktidarda kalabilme pahasına bugünkü Durrand Hattının Pakistan kısmını İngilizlere vermiştir. Onun ölümü ardından Habibullah Han iktidara gelmektedir.

Birinci Dünya Savaşı’nın patlak vermesiyle (1914-18), Habibullah Han, savaş boyunca tarafsızlık politikasını sürdürmüştür. Habibullah Han, 20 Şubat 1919’da İngiliz karşıtı hareketle bağlantılı bir grup tarafından öldürüldüğünde, oğlu Amanullah Han tahta geçmiştir. O sıralarda İngiltere, Afganistan meseleleri üzerinde hâlâ önemli bir etkiye sahip olmasına rağmen taç giyme töreninde Amanullah, Büyük Britanya’dan tam bağımsızlığını ilan etmiştir. Bu deklarasyon, Mayıs 1919’da sonuçsuz kalan üçüncü İngiliz-Afgan Savaşı’nı başlatmıştır. Çatışma, küçük bir Afgan ordusu ile I. Dünya Savaşı’nın ağır taleplerinden bitkin bir İngiliz Hint ordusu arasındaki bir dizi çatışmalarla sınırlı olmuştur. Yine de bir ay süren savaş, Afganlara kendi dış ilişkilerini yönetmelerini sağlamıştır. 8 Ağustos 1919’da Ravalpindi’de Afganistan’ın bağımsızlığını kabul eden anlaşma imzalanmıştır. İngilizlerle nihai belgeyi imzalamadan önce, Afganlar yeni Bolşevik rejimiyle bir dostluk anlaşması

⁶⁴ İran Araştırmaları Merkezi: “انگلیس – افغان – جنگ دوم افغان” (Afgan-İngiliz İkinci Savaşı), link: <https://l24.im/qVAK4> (Erişim Tarihi: 08.03.2022)

⁶⁵ Şarik, تاریخ مختصر تورکستان جنوبی (Güney Türkistan’ın Muhtasar Tarihi), 180-182.

imzalanmıştı. Böylece Afganistan, Sovyet hükümetini tanıyan ilk devletlerden biri olurken ve iki hükümet arasında yakınlaşma süreci başlamıştır.⁶⁶

Kral Amanullah Han ve Türkiye’de eğitim görmüş olan veziri Mahmut Tarzi , 1919 yılından itibaren Afganistan’ı modernleştirmek adına birtakım çalışmalar yaparken, çok geçmeden 1929 yılında Tacik komutan Habibullah Kalakani bütün mollaları birleştirip Amanullah Han’a karşı cihat ilan etmiştir. Böylece Afganistan modernleşmeden tekrar iç çatışmalara meydan olmuştur. Yaklaşık dokuz ay iktidarda kalan Habibullah Kalakani iç çatışmalar neticesinde iktidarı Nadir Şah’a bırakır. Nadir Şah’ın ölümünden sonra oğlu Zahir Şah 39 yıl boyunca kral olarak Afganistan’ı nispeten istikrarlı bir şekilde yönetmiştir. Soğuk Savaş boyunca Afganistan bağlantısızlar hareketi çerçevesinde ABD-SSCB rekabetinden uzak durmaya çalışsa da, SSCB’nin desteğiyle Davud Han 17 Temmuz 1973 tarihinde kansız bir darbeyle Afganistan iktidarını ele geçirir. Davud Han, Monarşiyi kaldırarak, Afganistan Cumhuriyeti’ni ilan eder. Davud Han döneminde Afganistan demokratikleşme sürecinde beş yıllık gelişme planlarıyla bağımsız bir devlet ve bağımsız bir ekonomi oluşturmaya çalışmıştır. Bu dönemde SSCB’nin etkisiyle kurulan Afganistan Halk ve Bayrak Partileri faaliyet göstermeye başlamıştır. Davud Han’a karşı birleşen mezkûr partiler Mir Ali Ekber adlı komünist önderin öldürülmesiyle yaklaşık 11 bin kişi olarak cenaze törenine katılması Davud Hanı korkutmuştur. 24 Nisan 1978 tarihinde Halk Partisi lider Babrak Karmal ve Perçem Partisi lideri olan Nur Mohammad Terakki’yi hapsedirme emrini vermiştir. Bu durumda Komünist partilerinin halk kanadı lideri olan Hafizullah Amin, Afgan ordusundaki etkinliğini kullanarak SSCB’nin de desteğiyle Davud Han’a karşı darbe yaparak iktidarı ele geçirmiştir. Darbe sonucunda tutuklanan Davud Han ve ailesi öldürülmüş ve 27 Nisan 1978 tarihinde Afganistan Demokratik Cumhuriyeti kurulmuştur.⁶⁷

Gün geçtikçe SSCB’ye yaklaşan Afganistan siyasileri halk tarafından destek görememiştir. Özellikle ordu ve bürokratların neredeyse tamamı komünist partili olması sebebiyle İslamcı grubun ciddi muhalefetine maruz kalmıştır. İslamcıların

⁶⁶ Britannica, The Editors of Encyclopedia. "Anglo-Afghan Wars". Encyclopedia Britannica, 2 Jun. 2020, <https://www.britannica.com/event/Anglo-Afghan-Wars>. Accessed 20 December 2021.

⁶⁷ A.y.

faaliyetleri artmaya başlayınca 27 Aralık 1979 tarihinde bu sefer Sovyet ordusu Afganistan'ı resmen işgal etmiştir. 1979-1989 yılları arasında Afganistan halkı SSCB ordusuna karşı ABD, Pakistan, Hindistan, Suudi Arabistan ve Çin gibi ülkelerin desteğini alarak savaşmıştır. Mücahitler olarak adlandırılan bu savaş önderlerinin bazıları ABD'ye yakın iken bazıları Pakistan ve Çin'e yakın olmuştur. Yaklaşık 10 yıl süren bu savaş; BM'nin çabalarıyla 10 Mayıs 1989 tarihinde "Cenevre Anlaşması" gereğince SSCB'nin Afganistan'dan çekilmesiyle sona ermiştir.⁶⁸

2.3.3. İç Savaş ve Taliban Birinci Dönemi

Afganistan'da SSCB ordusuna karşı mücadele eden cihat önderlerinden Burhaneddin Rabbani, Gulbeddin Hikmetyar, Abdul Resul Seyyaf, Muhammed Yunus Halis, Ahmet Geylani, Sibgatullah Müceddidi ve Muhammed Nebi Muhammedi 1988 yılında Peşavur'da bir araya gelerek Afganistan Mücahitler İslam Birliğini kurmuştur. SSCB'nin Afganistan'dan çekilmesinin ardından Afganistan Mücahitler İslam Birliği faaliyetleri neticesinde komünist devlet başkanı Najibullah'ın hükümeti zayıflamaya başlamıştır. 1989-1992 yılları arasında gelişen iç savaşlar sonucunda Nisan 1992 tarihinde Najibullah hükümeti mücahitler tarafından devrilmiş olup, Sibgatullah Müceddidi önderliğinde Afganistan İslam Devleti adı altında geçici bir hükümet oluşturulmuştur.⁶⁹

Afganistan'da Tacik asıllı bir liderin iktidarda olmasını istemeyen Peştunlar bu durumdan rahatsız olmuştur. Geçici hükümet başkanı Sibgatullah Müceddidi'nin ardından yine Tacik asıllı Burhaneddin Rabbani'nin başkan olması ortamı daha da gerginleştirmiştir. Rabbani devleti savunma bakanı olan Ahmet Şah Mesut ile Gulbeddin Hikmetyar arasından anlaşmazlıklar iç savaş alenen körüklemiştir. Başkent Kabil'i almak için gerçekleşen savaşta iki tarafta Kabil'i bombalayarak adeta kan gölüne çevirmiştir.

1994 yılında Pakistan destekli küçük bir grup olarak Taliban örgütü ortaya çıkar. Kısa bir sürede Taliban Afganistan'ın güneyinde Peştun halkları arasında yer

⁶⁸ "27 Aralık: Sovyetlerin Afganistan işgali," <https://www.ihh.org.tr/haber/27-aralik-sovyetlerin-afganistani-igali-1529> (Erişim: 22.12.2021)

⁶⁹ Barfield, Thomas, *Afghanistan: A Cultural and Political History*, (Princeton: Princeton University Press, 2010), 245.

edinmeye ve destek görmeye başlar. Molla Muhammed Ömer önderliğinde Radikal Sünni İslam anlayışıyla ortaya çıkan Taliban'ın hedefi Afganistan'ı tamamen ele geçirmektir. Afganistan'ın kuzey vilayetleri hariç kısa sürede bütün bölgeleri ele geçirmiştir. 1997 yılına gelindiğinde Afganistan'ın kuzeyinde bulunan Afganistan Türkleri siyasi ve askeri lideri olan General Abdul Raşit Dostum Afganistan'ı Türkiye'ye doğru terk edince Taliban kuzey bölgesini de ele geçirmiştir. Afganistan'ın kuzeyinde büyük bir katliam yapan Taliban birçok tarihi eserleri ve kültürel mirası yok etmiştir. Mezkûr rejimin en önemli destekçileri olarak Pakistan, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri olmuştur. Taliban'a karşı mücadele eden kuzey ittifakı ise sınırlı bir coğrafyada kendi varlığına devam etse de etkili olamamıştır.⁷⁰

Taliban modernleşmeye karşı, nasyonalist ve aşırı dini bir perspektiften yola çıkarak Afganistan'ı yönetirken diğer etnik grupları bastırmaya çalışmıştır. Aynı zamanda Özbekler ve Şii olan Hazara Türklerine yönelik ağır soykırım uygulamıştır. Pakistan, İran ve Suudi Arabistan dışında hiçbir ülke tarafından devlet olarak kabul edilmeyen Taliban hükümeti 2001 yılında gelindiğinde Osama Bin Ladin'i ABD'ye teslim etmediği gerekçesiyle ABD tarafından yok edilmeye mahkûm edilir. Taliban hükümetinden razı olmayan diğer etnikler, kuzey ittifakı hareketi bünyesinde ABD'nin de desteğiyle Taliban hükümetinin yıkımını sağlamıştır.

2.3.4. ABD'nin Afganistan'a Müdahalesi

11 Eylül 2001'deki korkunç olaylara tepki olarak Beyaz Saray'ın aldığı karar anı, uluslararası ilişkilerde özellikle ABD'nin küresel, bölgesel ve ulusal siyasetinde önemli bir değişimin başlangıcı olmuştur. Pakistan ve Afganistan Beyaz Saray'ın dış politika gündeminin üst sıralarında yer almaya başlamıştır. El Kaide lideri bin Ladin'in Afganistan'daki varlığı, Taliban rejiminin ona desteği ve Pakistan'ın her ikisine de tam desteği, sonunda ABD ve NATO birliklerini Afganistan'a yönelmesine yol açmıştır. Böylece ABD, ciddi ve acil bir eylemde, Afganistan'da terörizme ve El Kaide'ye karşı resmen savaş ilan etmiştir. NATO üyesi ülkeler ve ABD müttefikleri, savaşa katılmaya hazır olduklarını ve ABD'ye desteklerini açıkladılar. Amerika'nın bölgesel ve küresel

⁷⁰ Kai Eide, Çev. Farahnaz Mansori ve Mohammad Aref Mansori. *کشمکش بر سر قدرت در افغانستان (Afganistan'da İktidar için Mücadele)*, (Herat: Qalam Yayınevi, 2020), 26.

rakipleri de 11 Eylül saldırılarını kınadı ve Amerikan halkına duydukları sempatiyi dile getirdiler. Bu arada Rusya ve Pakistan, ABD ve NATO birliklerinin Afganistan'a transferini kolaylaştırmak için ABD ile birlikte çalışma sözü vermiştir. Afganistan'da terörle mücadele ve El Kaide'nin ortadan kaldırılması Amerika'nın resmi ve gayri resmi müttefiklerini bir araya getirmiştir.

George W. Bush'a göre, ABD'deki terör saldırılarından önce Afganistan ile terör arasında iki yönlü bir ilişki olmuştur. Ona göre, 11 Eylül'den önce Afganistan sadece terörün devlet sponsoru değildi, aynı zamanda terör de Afganistan'ı desteklemiştir.⁷¹ Batı ve özellikle ABD, ancak 11 Eylül'den sonra bu gerçeğe yüzleşti ve şok oldu. ABD'ye göre Afganistan'daki savaş tehlikeliydi ama aşırılıkçılara karşı sessizlik daha tehlikeliydi. ABD tehdidi endişeyle kabul etti ve böylece Taliban ve El Kaide ile tam ölçekli bir savaşa girdi. Ancak savaşın aciliyeti ve kaçınılmazlığı Amerikan endişesini yatıştırmıştır. El Kaide ve Taliban hükümeti, ABD ve batılı güçlerinin karşısında bir düşmanı olarak çıkınca, batılı güçler kuzey ittifakı ile iş birliği içinde kısa bir süre sonra Taliban rejimini devirmeye başarmıştır.

2.3.5. ABD Varlığından Taliban İktidarına Giden Süreç

2001 yılında Taliban hükümeti ABD tarafından yıkılmasının ardından Afganistan'da kurulan hükümetin önemli ölçüde halk tarafından destek görmesine rağmen Taliban tarafından hiçbir zaman kabul edilmemiştir. Afganistan hükümetinde artan yolsuzluk, ırkçılık, ekonomik ve güvenlik sorunları halkın hükümet karşı soğumasına neden olup, gün geçtikçe Taliban'ın daha da güçlenmesin yol açmıştır. Öte yandan ABD'nin Afganistan'a yerleşmesi İran, Pakistan, Rusya ve Çin gibi bölgesel güçler için bir tehdit olarak görülmüştür. Dolayısıyla Taliban'ın savaşı Afganistan'da ABD'yi yirmi yıl boyunca meşgul etmiştir. 2020 yılında Doha'da açılan Taliban siyasi ofisi ABD'yle barış anlaşması yapmıştır. Bu anlaşma gereğince ABD Afganistan'dan çekilmeyi kabul etmiştir. Zaten 2014 yılı itibarıyla Afganistan topraklarının neredeyse %60'ını ele geçiren Taliban örgütü Mart 2021 gelindiğinde bu

⁷¹ George W. Bush, *افغانستان لحظه های تصمیم گیری* (Afganistan Karar Anıları), çev. Abdurrahman Rahmani, (Kabil: Tak Yayınları, 2011) s. 120

oranı %85'lere çıkarmıştı. Şehir merkezleri hariç kırsal bölgelerin neredeyse tamamı Taliban eline geçmişti.⁷²

NATO Genel Sekreteri Jens Stoltenberg, 14 Nisan 2021 tarihinde ittifakın birliklerini 1 Mayıs'a kadar Afganistan'dan çekmeye başlamayı kabul ettiğini söylemesinin ardından NATO birliklerinin geri çekilmesinin başlamasından kısa bir süre sonra, Taliban Afgan hükümetine karşı devam eden saldırılarını hızlandırmıştır. Taliban örgütü çökmekte olan Afgan hükümet güçlerinin önünde hızla ilerlemiştir. Haziran 2021'de bir ABD istihbarat raporu, Afgan hükümetinin NATO'nun ülkeden çekilmesini tamamladıktan sonra altı ay içinde büyük olasılıkla çökeceğini öngörmüştü. Ağustos ayının ikinci haftasında Afganistan il merkezlerinin çoğu Taliban'ın eline geçmişti ve Afgan Ulusal Ordusu tüm cephelerde zemin kaybediyor, tam bir kargaşa içindeydi. Mezar-ı Şerif ve Celalabad'ın sırasıyla 14 ve 15 Ağustos'ta düşmesi, Afgan hükümetinin Taliban ilerlemesini durdurma olasılığını ortadan kaldırmıştır.⁷³

15 Ağustos 2021'de Taliban güçleri başkent Kabil'e girdi ve küçük bir direnişle karşılaşmasının ardından hemen öğleden sonra, Afganistan Devlet Başkanı Eşref Gani'nin ülkeyi terk ederek Birleşik Arap Emirlikleri'ne; Halk Meclisi Başkanı Mir Rahman Rahmani'nin de Pakistan'a kaçtığı bildirilmiştir. Cumhurbaşkanı Gani'nin Afganistan'dan kaçmasının ardından, Afgan Silahlı Kuvvetleri fiilen varlığını sona erdirmiştir.⁷⁴ 15 Ağustos akşamı, Taliban Arg'ı (Cumhurbaşkanlık Sarayını) ele geçirmiştir. 19 Ağustos 2021'de Taliban, Afganistan İslam Emirliği'nin yeniden kurulduğunu ilan etmiştir.⁷⁵

⁷² VOANEWS, (April 14, 2021), "NATO to Cut Forces in Afghanistan, Match US Withdrawal", https://www.voanews.com/a/usa_nato-cut-forces-afghanistan-match-us-withdrawal/6204555.html (Erişim: 07.12.2021)

⁷³ Hollie McKay, "Inside an Afghan city as it falls to the Taliban". New York Post. 16 August 2021. <https://nypost.com/2021/08/14/mazar-falls-quickly-and-quietly-to-taliban-in-afghanistan/> (Erişim: 08.12.2021)

⁷⁴ Najibullah Lalezary, (16 August 2021), "Afghan President leaves country, Taliban directed to enter Kabul". The Khaama Press News Agency. <https://www.khaama.com/afghan-president-leaves-country-taliban-directed-to-enter-kabul-5645646/> (Erişim: 08.12.2021)

⁷⁵ Ali M Latifi, "Kabul near standstill on day one of the Taliban's Emirate". Al Jazeera. 16 August 2021 <https://www.aljazeera.com/news/2021/8/16/kabul-near-standstill-on-day-one-the-talibans-emirate> (Erişim:23.12.2021)

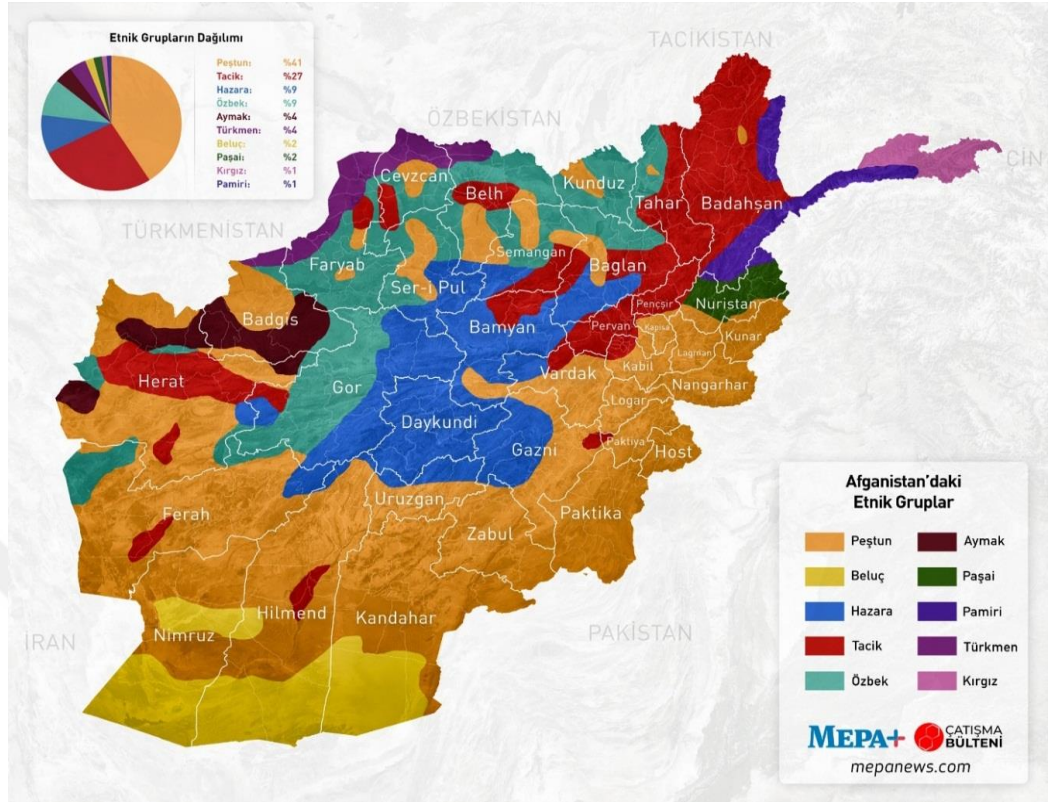
2.4.Etniksel ve Kültürel Yapısı

Afganistan’da yaşayan etnik gruplarını kültürel ve dilsel asimilasyonlarla birçoğu Afgan adı altında birleştirilmeye çalışılmasına rağmen günümüzde kendi dilini ve kültürünü koruyan ve Afganistan iç dinamikleri arasında önemli konumunu koruyan 4 ana etnik gruptan (Peştunlar, Tacikler, Türkler, Hazaralar) bahsetmek mümkündür. Bu etnik gruplar zaman zaman iç çatışmalara neden olup Afganistan’ı istikrarsızlaştıracak kadar güçlü ve birbirinden farklı özelliklere sahiptir.

Din perspektifinden baktığımızda ise Afganistan’da çoğunluk %99,7 Müslümanlar ve geride kalan %0,3’lük kısmını ise Hindu, Sih, çok az sayıda Yahudi ve Haristiysen oluşturmaktadır. %80-%85 arasında değişen nüfusu Sünni mezhebini takip ederken geride kalan kısmı ise Şii mezhebinin takipçileri oluşturmaktadır. Ülkede din açısından sürekli devam eden bir çatışma yaşanmıyor olsa da zaman zaman Sünni ve Şii grupları arasında mezhepsel çatışmalar görülmektedir. Afganistan anayasasına göre ülkenin resmi dil olarak Darice ve Peştuca kabul edilmiştir. Aynı zamanda yerel bölgelerde çoğunluğu oluşturan halklar Özbekçe, Türkmençe, Beluçi ve Nuristani gibi 45’e yakın dil ve lehçeler bulunmaktadır. Bu diller mezkûr bölgelerde Darice ve Peştuca’dan sonra üçüncü resmi diller olarak kabul edilmektedir.⁷⁶

⁷⁶ Nassim Jawad, “AFGHANISTAN A Nation of Minorities”, A Minority Rights Groups International Report (Minority Rights Group, 1992, 92/2, <https://minorityrights.org/wp-content/uploads/old-site-downloads/download-416-Afghanistan-A-Nation-of-Minorities.pdf>)

Şekil 2. Afganistan'ın Etnik Dağılımı

Kaynak: Mepa News (2021). <https://www.mepanews.com/afganistan-etnik-grup-haritasi-21807h.htm>.

2.4.1. Peştunlar

Peştunlar, Afganistan etnik grupları arasında en kalabalık olanıdır. Anadilleri Afganistan ilk resmi dili olan Peştucadır. Afganistan'ın güneyi ve güneydoğusunda kabile ve aşiretler şeklinde yaşamaktadırlar. Nüfusları hakkında kesin bir bilgi mevcut olmamakla birlikte çeşitli kaynaklara göre ülkenin %30-%35'sini oluşturmaktadır.⁷⁷ Peştunlar kuzey ve merkezi bölgelerde azınlığı oluştururken Uruzgan, Hilmand Nangarhar, Logar, Kandahar, Paktika ve Paktiya gibi illerde çoğunluk olarak yaşamaktadır. Peştunlar, Gılzayılar ve Durraniiler olarak iki ana kabileye ayrılmakta olup, mezkûr kabileler kendi içinde alt gruplara ve aşiretlere bölünmüştür. Önemli siyasi ve içtimai olayları ve aralarında oluşan problemleri “Loya Jirga” (büyük meclis) adını verdikleri mecliste hallederler.⁷⁸

⁷⁷ Ghulam Farok Keskin, *Devlet-içi Çatışmalarda Küresel ve Bölgesel Aktörlerin Roller: Afganistan Örneği (1989-2018)*, (İstanbul: Gündoğan Yayınları, 2020), s. 92.

⁷⁸ Özgür Çınarlı, “Afganistan'ın Etnik Yapısı” *Aksaray Üniversitesi İİBF Dergisi*, c.4, s. 1. (2012), 74.

Afganistan’da yaşayan diğer etnik gruplar arasında tarih boyunca Peştunlar için “Afgan” kelimesi kullanılmıştır. Bu sebeptendir ki Peştunlar diğer etnik gruplara nazaran bu kelimeyi daha çok sahiplenmektedir. Günümüzde “Afgan” kelimesi anayasaya göre bütün Afganistan vatandaşları için adeta bir üst kimlik olarak geçse de diğer halklar bu kavramı tarih boyunca Peştunlar için kullanmış ve kendilerine Afgan denilmesine karşı çıkmaktadır. Peştunların dini inancı İslam olmakla birlikte Sünni mezhebine mensupturlar.

1893 yılında Hindistan’daki İngiliz hükümeti ve Afgan Kralı Abdurrahman Han arasında yapılan Durend Hattı Anlaşması neticesinde Peştunların çoğunluğu Pakistan topraklarında kalmış ve orada yaşamaya devam etmektedirler. Günümüzde bu hat zaman zaman Pakistan ile Afganistan ilişkilerini zorlaştıran unsurlardan biridir. Zira Peştunların neredeyse tamamı mezkûr hattı kabul etmemektedir. İngilizlerle yapılan anlaşmanın artık geçerli olmadığını belirterek “Loy Afganistan” (Büyük Afganistan) ülküsü çerçevesinde sınırın iki tarafından halkı birleştirmek istemektedirler.

Afganistan kuruluşundan günümüze dek çoğunluk Peştun asıllı krallar ve başkanlar tarafından yönetilmektedir. Bu konuda diğer halkların yanı sıra Peştunlara mensup Gılzayi ve Durrani kabileleri de kendi aralarında rekabet halindedirler. Ülke siyasetini yürüten ve günümüzde sürekli ön planda bulunan Peştun liderler arasında Hamid Karzai, Eşref Gani, Molla Heybetullah, Hanif Atmar, Celaluddin Hakan ve Gulbeddin Hikmetyar gibi isimler yer almaktadır.⁷⁹

2.4.2. Tacikler

Afganistan sınırları içinde yaşayan Taciklerin nüfusu ülke nüfusunun yaklaşık %27’sini oluşturmaktadır. Genel olarak Afganistan’ın merkezi vilayetleri, kuzeyi ve batısında yaşamaktadırlar. Afganistan etnik grupları arasında ikinci büyük konuma sahip olan Tacikler kendilerini İran asıllı, Aryalı olarak görmektedir. Taciklerin konuştuğu dil Darice’dir. Darice dili Fars dilinin eski hali olarak kabul edilmektedir. Bu anlamda İranlıların konuştuğu Farsça ve Tacikistanlıların konuştuğu Tacikçeye benzese de genel anlamda lehçe farklılıkları vardır. Afganistan’ın ikinci resmi dili

⁷⁹ Mepa News, “Afganistan Etnik Grup Haritası”, <https://www.mepanews.com/afganistanetnik-grup-haritasi-21807h.htm> (Erişim: 22.11.2021)

olarak kabul edilen Darice ülkenin nüfusun neredeyse %60'ı tarafından ortak dil olarak konuşulmaktadır.⁸⁰

Tacikler inanç açısından Müslüman ve genel olarak Sünni mezhebine bağlıdır. Afganistan'ın siyasi ve içtimai hadiselerine etkin olarak katılan Tacikler, Peştunlarla sürekli iktidar mücadelesi vermişlerdir. 1929 yılında Emir Habibullah Han'a karşı darbe yapıp iktidarı ele geçiren Habibullah Kalakani ve 1992 yılında Afganistan'da iktidara gelen Burhaneddin Rabbani Tacik asıllı liderlerdir.⁸¹

Tacikler, Dağ ve Farsivan olarak iki ana gruba ayrılmaktadır. Farsivanlar genellikle Kabil, Badahşan, Bağlan, Mezar-i-Şarif ve Pençşir gibi merkezi bölgelerde yaşamakta olup, Dağ grubuna mensup Tacikler ise genellikle köylerde ve kırsal bölgelerde yaşamlarını sürdürmektedirler. Farsivan Tacikleri ticaret ve siyasetle uğraşıp aynı zamanda şehirlerde yaşadıkları için genellikle üst ve orta sınıf yaşam sürdürürken, Dağ Tacikleri çiftçilikle uğraşmakta ve genellikle fakirdirler.

Afganistan siyasetinde önemli rol oynayan Ahmet Şah Mesut yine Tacik asıllıdır. Kuzey İttifakının önemli bir parçası olarak Tacikler, ABD'nin Afganistan operasyonuna yardım etmiş ve Talibana karşı savaşmışlardır. Günümüzde Peştunlardan sonra devlet idarelerinde de üst makamlarda çalışan kişiler arasında çoğunlukta Tacik asıllı devlet adamları bulunmaktadır.

2.4.3. Türkler

Afganistan sınırları içinde yaşayan Özbekler, Türkmenler, Kırgızlar, Kazaklar, Aymaklar, Afşarlar, Tatarlar ve Kızılbaşlar Türk ırkına mensupturlar. Bunların dışında Hazara Türkleri de mevcut olup, fakat Hazara Türklerinin kökeni ve mensubiyeti hususunda tartışmalar mevcut olduğundan ayrı bir etnik grup olarak incelenecektir. Afganistan'da Türk varlığı milattan önceye kadar uzanmaktadır. Afganistan'ın kuzeyi tarihte Türkistan'ın bir parçası olarak geçmektedir. Tarihte Ak Hunlar, Göktürkler,

⁸⁰“Afganistan'ın Etnik Grupları Arasındaki Çatışmaların Temel Nedenlerinin Analizi”,
<https://hazaraogrencilerdernegei.com/afganistanin-etnik-gruplari-arasindaki-catismalarin-temel-nedenlerinin-analizi/>

⁸¹ Sadruddin Oghli, *Yükselen Çin'in Dış Politikasında Afganistan'ın Jeopolitik Önemi*, 46.

Karluklar, Gazneliler, Timurlular, Babürlüler ve Avşarlar gibi Türk devletlerinin menşei bu topraklardan çıkmıştır.

Afganistan Türkleri arasında en kalabalık grup Özbeklerdir. Afganistan’da genel kabul gören bir demografik araştırma mevcut olmadığından ülke nüfusunun %9’luk kısmını teşkil ettiği çeşitli kaynaklarda belirtilmiştir. Özbekler kendilerinin 6 milyondan fazla nüfusa sahip olduklarını iddia etmektedirler. Oysa bazı kaynaklarda bu nüfusun 4-6 milyon civarında olduğu görülmektedir. Özbek Türkleri genel olarak Afganistan’ın kuzeyinde; Badahşan, Tahar, Kunduz, Mezar-i-Şerif, Cüzcan, Sar-ı-Pul ve Faryab illerinde yaşamaktadırlar. Özbek Türkleri ticaret ve çiftçilikle uğraşırlar. SSCB’nin Afganistan’ı terk etmesiyle iç savaş döneminde; Özbekler ülke kuzeyinde General Abdulraşit Dostum önderliğinde Milli Cümbüş İslami Partisini kurarak özerk bölge oluşturmuştur. 1992’den 1997 yılına kadar devam eden süreçte kendi özerk devletlerini kurmuşlardı. 1996 yılında Kabil’i ele geçiren Taliban ilk fırsatta kuzeye cihat ilan ederek bölgedeki Özbek devletini yıkmıştır. Taliban döneminde çeşitli baskı ve soykırıma maruz kalan Özbek’ler 2001 yılında ABD’nin Afganistan operasyonuna yardım etmiştir. Siyasette İslami Cunbiş Partisi tekrar aktif hale gelerek mücadelesine devam etmiştir. 2014 seçiminde General Dostum Cumhurbaşkanı birinci yardımcısı olarak seçimleri Eşraf Gani başkanlığında kazansa da görev süresi boyunca Eşraf Gani ile anlaşamamıştır. 2019 yılında Afganistan Türkleri adına ilk defa Mareşal unvanını almıştır.

Türkmenler, Afganistan Türklerine mensup ikinci en kalabalık Türk boyudur. Türkmenler Özbekler ve Taciklerle beraber Faryab, Badahşan, Bağlan, Andarap, Gur, Kunduz, Herat, Talikan ve Han Abad çevrelerinde ikamet etmektedirler. Türkmenler Afganistan’ın bozkır topraklarında genel olarak şehirlerden uzak bölgelerde yaşadıkları için kendi kültür ve dillerini diğer Türk boylarına nazaran daha iyi koruyabilmiştir. Türkmenler genel olarak Karakul, halı ticareti ve tarım ile uğraşırlar. Türkmen karakul ve halısı Afganistan’ın ihracatının önemli bir parçası haline gelmiştir.⁸² Türkmenlerin nüfusu ülke nüfusunun %4’lük kısmını oluşturmaktadır.

⁸² Gunnar Jarring, Çev. Celayir Azimi, *تورکهای افغانستان (Afganistan Türkleri)*, (Mezar-ı Şerif: Saqafat yayınevi, 2016), 43.-27.

İnanç açısından Sünni olan Türkmenler Hanefi mezhebine mensupturlar.⁸³ Türkmenler ticarete etkili olduğu kadar siyasette etkili değildirler.

Kırgızlar Pamir dağlarında yaşamakta olup, geçim kaynakları hayvancılıktır. Afganistan'ın SSCB ve İngiltere arasında tampon bölge olarak işlev gördüğü dönemde Vahan koridoruna doğru SSCB zulmünden kaçarak yerleşmişlerdir. Nüfusları hakkında kesin bir bilgi mevcut değildir. Ülke nüfusunun %1'lik kısmını oluşturdıkları düşünülmektedir. Kırgızlar arasında hem Sünni hem Şii mevcut olup, ülke siyasetinde etkili olduğu söylenemez. Afganistan'daki zor şartlar nedeniyle belli kısımları Pakistan, Türkiye ve Kırgızistan'a göç etmişlerdir.⁸⁴

Aymaklar (Oymaklar) Afganistan nüfusunun %4'ünü oluşturmaktadır. Türk olmasına rağmen tarih boyunca Afgan ve Fars baskısı ve asimilasyonu altına kalan Aymaklar günümüzde Peştuca ve Farsça konuşmaktadır. Aymaklar Afganistan'ın kuzeyi ve kuzeybatısında yaşamaktadır. Aymak Türkleri, Cemşidiler, Taymeniler, Timuriler ve Firozkohiler olarak 4 ana gruba ayrılmaktadır.⁸⁵ Aymakların da Afganistan'ın siyasetine etkili olduğu söylenmez.

Yukarıda bahsedilen Türk toplulukları dışında Afganistan'da çok az sayıda Kızılbaşlar, Afşarlar, Tatarlar, Kazaklar, Karakalpaklar, Kıpçaklar ve Uygurlar da yaşamaktadır. Kızılbaşlar kendi dillerini kaybederek günümüzde Peştuca ve Darice konuşmaktadır. Diğer Türk boyları ise daha çok Özbek ve Türkmenlerle yaşadıkları için Özbekçenin çeşitli lehçelerinde konuşmaktadırlar. Tarih boyunca bu topraklarda birçok devlet kurmuş olan Türklerin kültürel mirası Afganlar tarafından yok edilmeye mahkûm edilse de günümüze kadar ulaşan tarihi binalar ve Türk tarihine ait kalıntılar Afganistan'ın her köşesinde bulunmaktadır. Bu manada Afganistan Türkleri Peştun milliyetçiliğine karşı her zaman ses çıkartmış ve kültürel mirasını korumaya çalışmıştır.

⁸³ "Afganistan Etnik Grup Haritası", <https://www.mepanews.com/afganistan-etnik-grup-haritasi-21807h.htm> (Erişim: 24.11.2021)

⁸⁴ "Pamir Kırgızları", https://tr.wikipedia.org/wiki/Pamir_K%C4%B1rg%C4%B1zlar%C4%B1 (Erişim: 24.11.2021)

⁸⁵ Muhammad Saleem Mazhar, Samee Ozair Khan, Naheed S. Goraya, "Ethnic Factor in Afghanistan", *Journal of Political Studies*, v.19, Issue - 2, (2012), p. 101-102.

2.4.4. Hazaralar

Afganistan'ın dördüncü en büyük etnik grubu Hazaralardır. Afganistan nüfusunun %9'luk kısmını oluşturmaktadır. Hazaralar genel olarak Afganistan'ın merkezi illeri olan Bamyan, Gazne, Gur, Daykundi dışında Kabil, Mezar-i-şerif ve Herat bölgelerinde de yaşamaktadırlar. İnanç açısından Şii mezhebine mensup olan Hazaraların çoğunluğu 12 imam Şii ve az bir kısmı da İsmail'idir. Hazara halkı ticaret, eğitim ve siyasette aktiftirler.

Hazaraların kökeni hakkında bazı yazarlar onları Cengiz Han döneminde Afganistan'a gelip yerleşen ve daha sonra Müslüman olan Moğol halkı olarak nitelerken, bazılarınca da Hazaralar Afganistan'ın yerli Türk halklarından biri olarak görülmektedir. Günümüzde ne Türkçe ne de Moğolca konuşan bu toplum hakkında Afganistanlı yazar Şahrani, "Güney Türkistan Kısa Tarihi" kitabında; Hazaraların Türk olduğunu iddia etmiş, Farsça ve Türkçe karşımı bir dil olan Hazaraca konuşmalarının sebebini bölgedeki Taciklere karışarak asimile olmalarına dayandırmaktadır. Hazara kökenli tarihçilerin çoğu da Türk kökenli olduklarını beyan etmektedir.⁸⁶

Hazaralar Şii mezhebine mensup oldukları için Peştunlar tarafından sürekli dışlanmaya maruz kalmıştır. 1891-1893 yıllarında meydana gelen isyan ve çatışmalar sonucunda Özbek ve Taciklerin yanı sıra çoğunluk olarak Hazaralar dönemin Afgan Kralı Abdurrahman Han tarafından soykırıma uğramıştır. Yine 1996-2001 yılları arasında Taliban tarafından Şii oldukları için zulüm ve baskıya maruz kalmışlardır.⁸⁷ Bu sebeptendir ki, Taliban döneminde Hazaralar, Pakistan ve İran gibi komşu ülkelere göç etmişlerdir. Günümüzde İran'da yaklaşık 2 milyon, Pakistan'da 1 milyon Hazara diasporası bulunmaktadır.⁸⁸ Hazaraların aktif olarak siyasete katılımı Abdul Ali Mezarı ile başlamıştır. 2003-2021 yılları arasında neredeyse her seçimde cumhurbaşkanı yardımcılarında birisi Hazara millete mensup olmaktadır. Karim Halili, Muhammed Muhaqiq ve Sarvar Daniş önemli Hazara liderlerindendir.

⁸⁶ Şarık, تاریخ مختصر ترکستان جنوبی (Güney Türkistan'ın Kısa Tarihi), 209-219.

⁸⁷ Abdullah Mohammadi, "Tarihten Günümüze Hazaralar (Tarih, Dil, Folklor ve Etnografya)", BELGÜ, S.

31- 35. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/495358> (Erişim: 24.11.2021)

⁸⁸ "Afganistan'ın Etnik Grupları Arasındaki Çatışmaların Temel Nedenlerinin Analizi", <https://hazaraogrencilerderneği.com/afganistanin-etnik-gruplari-arasindaki-catismalarin-temel-nedenlerinin-analizi/> (Erişim: 24.11.2021)

2.4.5. Diğer Etnikler

Afganistan'da yukarıda belirtilen etnik gruplar dışında sayıları çok az olarak bilinen Beluçler, Brahauiler, Nuristaniler, Paşailer Gucarlar, Araplar, Pamirliler, Hindular ve Sihler yaşamaktadırlar. Mezkûr etnik gruplarının neredeyse tamamı Afganistan nüfusunun yaklaşık %6'sını oluşturmaktadır. Bu çerçevede Beluçler Sünni Müslüman olup, sayıları 200 bine yakındır. Brahauilerin sayısı ise 250 bine varmaktadır. Bu halk genel olarak Registan bölgesinde yaşamaktadırlar. Nuristanilerin büyük İskender döneminde Afganistan'ın Nuristan bölgesine (halkı Müslüman olmadan önce Kâfiristan adıyla bilinir) yerleştikleri düşünülmektedir. Nuristaniler 19. yüzyılda Müslüman olup, Sayılarının ise 60 bin kadar olduğu bilinmektedir. Nuristanılar kültürel açıdan farklı kökenlere mensup olmalarına rağmen Paşailerle uzun zamandır aynı coğrafyada yaşadıkları için Paşailere benzemektedir. İki halkın da kökeni Avrupa halklarına dayandığı iddia edilmektedir. Gucratlar da Hindistan'dan gelip Afganistan'a yerleşen Müslüman halklardır. Gucari dilinin yanında Farsça ve Peştuca konuşmaktadırlar.

Araplar, Afganistan'ın çeşitli bölgelerinde farklı etnik gruplarıyla beraber yaşamaktadırlar. Kendi dillerini kaybeden Araplar Peştuca, Farsça, Türkçe dillerini yaşadıkları bölgeye bağlı olarak konuşmaktadırlar. Pamirliler, Afganistan'ın kuzeydoğusunda yaşamaktadır. Şii ve Sünni mezheplerine mensupları bulunmaktadır. Hindular, Kabil ve civarında yaşamaktadırlar. İnanç açısından Hinduizm'e inanırlar. Kendilerine mahsus Hintçe dilini konuşmalarının yanı sıra Farsça ve Peştuca konuşurlar. Sihler de aynı şekilde Hint kökenli bir etnik olup, inançları nedeniyle Sih denilmiştir.⁸⁹

2.5.Ekonomik Yapısı

Sovyetler döneminde doğal gaz ülke ekonomik kaynağının en önemli göstergesiydi. Fakat iç savaş patlak verince ihracat durdurulmuştur. 1992 yılında kurulan Afganistan İslam Devleti bu sorunu çözmek için iç gelire odaklandı. Bu

⁸⁹ Keskin, *Devlet-içi Çatışmalarda Küresel ve Bölgesel Aktörlerin Roller: Afganistan Örneği (1989-2018)*, 95-96.

çerçevede para bastırılmış ve para arzındaki artış Afganistan para biriminin düşmesi ve gıda fiyatlarının artmasına yol açmıştır. 1996 – 2001 yılları arasında iktidarda olan Taliban hükümeti uluslararası alanda resmi olarak tanınmadığı için ekonomik problemleri çözememiştir. Ama Taliban'ı resmi olarak tanıyan Pakistan, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri ile silah ve uyuşturucu ticareti yapılmıştır. Devlet kendi masraflarını ve ülkede artan yoksulluk sorununu çözmek için uyuşturucu üretimi gerçekleştirmiştir. Böylece Taliban döneminde ekonomik bir iyileşme görülmemiştir.⁹⁰

11 Eylül olayı sonrası ABD'nin Afganistan'a müdahale etmesiyle Bonn Konferansı neticesinde ülkede yeni hükümet kuruldu. Afganistan hükümeti halkının temel ihtiyaçları değerlendirilerek 2002 yılında uluslararası toplum tarafından ülkenin yeniden inşasına yönelik dış yardımlar almaya başlamıştır. 2002-2012 yılları arasında ABD ve diğer ülkelerin ekonomik ve askeri yardımıyla %9,1 oranında hızlı bir ekonomik büyüme yaşanmıştır. IMF'nin desteğiyle kurulan Afganistan merkez bankası para biriminden üç sıfır atarak yeni banknotlar oluşturdu. Afganistan hükümeti açık artırma politikası izlenerek Afgan para birimini diğer dövizlere karşı istikrarlı bir şekilde korumuştur. 2010 yılında GSYİH değeri 15,9 milyar dolar olarak tahmin edilirken kişi başına düşen GSYİH 528 ABD doları olmuştur. Mezkûr süreçte neredeyse tüm sektörlerde gelişme yaşamasına rağmen ülke nüfusunun yaklaşık %36'ı yoksulluk sınırı altında hayatlarını sürdürmüştür.⁹¹

2014 sonrası NATO askerlerinin Afganistan'dan yavaş yavaş geri çekilmesiyle Taliban örgütünün faaliyeti artmaya başladı. Ülkenin kırsal kesimlerini savaşıarak ele geçiren Taliban, ülkede iç huzursuzluk yaratarak ticareti zorlaştırmıştır. Toparlanma ve gelişme aşamasında olan ekonomik sorunlar tekrar gündeme gelerek önemli ölçüde yatırımcıların ülkeyi terk etmesine neden oldu. Böylece ithalata daha da bağımlı hale gelen ekonomik durum bütçe açığının artmasını beraberinde getirmiştir (GSYH'nin yaklaşık %50'si). Merkez bankası mevcut döviz rezervlerine güvenerek piyasada dolar sağlaması ve uluslararası yardımların azalması neticesinde ülkede devalüasyon ortaya

⁹⁰ Stefanie Nijssen, *the Afghan Economy: A Brief History*. (Civil Military fusion center, 2010). 3-6.

⁹¹ Shah Jahan Hâkimi, "Afganistan Ekonomisinin Dönüşümünde Bir Kuşak Bir Yol Stratejisinin İncelemesi", (Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi, 2019), 19-21.

çıkmiştir. 2014-2017 yılları arasında ortalama %2,3 ekonomik büyüme yaşayan Afganistan ekonomisi tekrar eski haline dönmeye başlamıştır.⁹²

Uluslararası toplum tarafından 2003-2016 yılları arasında yaklaşık 83 milyar dolar, 2017-2020 arasında ise 3,8 milyar dolar bağış alan Afganistan hükümeti altyapı ve istihdam yaratma konusunda önemli bir gelişme kaydetmemiştir. Cumhurbaşkanı Eşref Gani, iktidara gelmesinin ardından bütçe reformu gibi bazı ekonomik reformları uygulamaya başlamasına rağmen ekonomik olarak dışa bağımlılık devam etmiştir.⁹³

2.6.Devlet ve Hükümet Yapısı

Afganistan İslam Cumhuriyeti Hükümeti üç koldan oluşur: Yürütme, Yasama ve Yargı. Cumhurbaşkanı devletin başıdır ve Anayasaya uygun olarak yetkilerini her üç dalda da yürütür. Başkanın iki yardımcısı vardır: Birinci ve İkinci Başkan Yardımcıları. Anayasaya göre Afganistan İslam Cumhuriyeti, bağımsız, üniter ve bölünmez bir devlettir. İslam, Afganistan İslam Cumhuriyeti'nin dinidir. Diğer inançların mensupları, dini ayinlerinin icrasında ve ifasında kanunlar çerçevesinde serbesttir. Cumhurbaşkanı, serbest, genel, gizli ve doğrudan oylama yoluyla %50'den fazla oy ile seçilir. Başkan beş yıllık bir dönem için görev yapar ve en fazla iki dönem görev yapabilir.⁹⁴

Afganistan'ın yürütme organı yasaları, kuralları ve düzenlemeleri uygulamak için anayasal olarak görevlendirilmiştir. Anayasa'nın 71. maddesine göre yürütme organı, Cumhurbaşkanı'na bağlı olarak çalışan bakanlardan oluşur. Bakanlar, Başkan tarafından atanır ve Wolessi Jirga (Parlamento) tarafından onaylanır. Afganistan'ın yürütme organı 25 bakanlık ve birkaç bağımsız kurum ve bölüm ile komisyonlardan oluşmakta olup, Anayasa'da belirtilen hükümet görevlerini yerine getirmektedir.

Yargı, Afganistan İslam Cumhuriyeti hükümetinin bağımsız bir dalıdır. Yargı, teşkilat ve görevleri kanunla düzenlenen bir Yargıtay, İstinaf Mahkemeleri ve Asliye Mahkemelerinden oluşur. Yargıya, Afganistan'ın yargı sisteminden ve yargıçlardan

⁹² A.g.e, 22.

⁹³ "Afghanistan's Economy", <https://www.countryreports.org/country/Afghanistan/economy.htm>

⁹⁴ "Afghanistan's Constitution of 2004", https://www.constituteproject.org/constitution/Afghanistan_2004.pdf?lang=en (Erişim: 22.12.2021)

sorumlu olan Yüksek Mahkeme başkanlık ediyor. Yüksek Mahkeme, en yüksek yargı organıdır ve Wolesi Jirga'nın onayı ile Başkan tarafından atanan dokuz yargıçtan oluşur.

Afganistan İslam Cumhuriyeti'nin yasama organı, Ulusal Meclis adı verilen iki meclisli bir parlamentodur. Ulusal Meclis iki meclisten oluşur: Wolesi Jirga (Alt Meclis) ve Meşrano Jirga (Üst Meclis). Anayasa'nın 81. maddesine göre, en yüksek yasama organı olan Wolesi Jirga (Millet Meclisi), halkının iradesini ortaya koyar ve tüm milleti temsil eder. Wolesi Jirga'nın iller tarafından doğrudan seçilen 250 temsilcisi vardır. Bu meclis, mevzuat hazırlamaktan ve cumhurbaşkanlığı kararnameleri ve atamalarına ilişkin oylamadan sorumludur. Meşrano Jirga ise bir inceleme evidir. 34 ilin her birinden biri ilçe meclisleri tarafından üç yıl, bir diğeri il meclisleri tarafından dört yıl ve sonuncusu beş yıl için cumhurbaşkanı tarafından atanan üç temsilciden oluşur. Kadın hakları, etnik azınlıklar ve engelliler ve diğerk benzer kültürel, içtimai ve hukuki konularda çalışma yürütürler.⁹⁵

Afganistan hükümetinde bakanlar, Cumhurbaşkanı tarafından atanır ve Ulusal Meclis tarafından onaylanır. Her bakanlık, Anayasa'da belirtilen hükümet görevlerinin yerine getirilmesinde rol oynar. Bu görevler, kamu hukuku ve düzenini korumak, bütçeyi hazırlamak, mali işleri düzenlemek, sosyal, kültürel, ekonomik ve teknolojik ilerleme için programlar tasarlamak ve uygulamak, bağımsızlığı ve toprak bütünlüğünü korumak ve Afganistan'ın çıkarlarını korumaktır. Bakanlar da Ulusal Meclis oturumlarına katılabilir. Meclis ayrıca, yasa yapma süreci için bakanın varlığının gerekli olduğunu düşünürse, bir bakanın oturumlarına katılmasını talep etme yetkisine de sahiptir. Ancak bakanlar oy kullanamaz.⁹⁶

Afganistan idari olarak 34 ilden oluşmaktadır. İller cumhurbaşkanı tarafından seçilen vali tarafından yönetilmektedir. Aslında, valinin altındaki eyalet hükümeti oluşumu, merkezi hükümet bakanlıklarının bir dizi şubesidir. Benzer şekilde, iller

⁹⁵ "Islamic Republic of Afghanistan Detailed Governance Information", <https://publicintelligence.net/islamic-republic-of-afghanistan-detailed-governance-information/> (Erişim:22.12.2021)

⁹⁶ "Islamic Republic of Afghanistan Detailed Governance Information", <https://publicintelligence.net/islamic-republic-of-afghanistan-detailed-governance-information/> (Erişim:22.12.2021)

ilçelere bölünmüştür ve ilçe istihdam tahsisi Kabil'deki merkez bakanlıkta doğrulanmaktadır. Ayrıca il ve ilçelerin yetki ve görevleri merkezi hükümet tarafından planlanmaktadır. Aslında iller ve ilçeler politika kararlarında bağımsız değiller, ancak merkezi hükümet tarafından yasal olarak biliniyorlar. Afganistan'ın bazı bölgelerinde (güney eyaletleri) yerel yönetimler iyi hizmetler sunmaz, ancak bazı eyaletler (kuzey eyaletleri) daha iyi performans göstermiştir.⁹⁷

Afganistan'da merkezi yönetim ile yerel yönetim arasındaki ilişkileri merkezde güçlendirmek amacıyla 2007 yılında Bağımsız Yerel Yönetimler Müdürlüğü kurulmuştur. Bu ofisin hedefleri arasında il düzeyinde kurumları güçlendirmek, hesap verebilirliklerini geliştirmek, vatandaşların katılımı için fırsatlar sağlamak ve yerel ofislerin Afgan halkının sosyal refahını artırmak için ulusal hizmet programlarını kolaylaştırmada aktif rol oynamasını sağlamak yer alıyor. İstikrarsızlık genellikle Afganistan'daki otuz yıllık çatışmanın mirasıdır. Bu sorunları çözmek adına il, ilçe ve köy düzeyinde şuralar açan BYYM, halkın yerel kararlara katılımının ve yer almasının önünü açmıştır. Bu, bir yandan yönetişimin verimliliğini artırmaya yardımcı olurken, diğer yandan halk ile hükümeti birbirine daha da yakınlaştırmaya yardımcı olmuştur.⁹⁸

Yerel yönetimde tüm personel merkezi yönetime bağlıdır ve bakanlıklar aracılığıyla yürütülür. İl giderleri de ilgili bakanlıkların bütçesinden karşılanmaktadır. Yerel yönetim için siyasi otoriteler merkezi hükümet aracılığıyla atanır. Vali, il düzeyinde Başkan tarafından seçilen baş yöneticidir. Vali, Cumhurbaşkanı tarafından görevden alınabilir veya yeniden atanabilir. Ancak, Bağımsız Yerel Yönetimler Müdürlüğü (BYYM), tipik olarak ilden olan vali adaylarının dizinlerini tutar. Aslında, Kabil'de eyaletteki personel alımına ilişkin her karar ana bakanlık tarafından alınır ve İdari İşler Ofisi, Bağımsız İdari Reform ve Kamu Hizmeti Komisyonu başkanının gözetiminde müzakere edilir.⁹⁹

⁹⁷ Afghanistan Research and Evaluation Unit (AREU), "Local Governance in Afghanistan: A View from the Ground", June 2011, available at: <https://www.refworld.org/docid/4df99e442.html> (Erişim: 22.12.2021)

⁹⁸ Anne Evans, Nick Manning, Yasin Osmani, Anne Tully, Andrew Wilder, "A Guide to Government in Afghanistan". (Washington, DC: World Bank. 2004) <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/14937> (Erişim: 22.12.2021)

⁹⁹ Shabnam Habib, "Local Government in Afghanistan: How it works and main challenges", *NISPACEE*, (Balkh University, 2013), 5-6.

Afganistan'da il düzeyinde seçilen ilk organ il meclisidir (Şurayi Velayeti). İlk seçilen alt ulusal hükümet kurumları, 2005 yılında il meclisi olarak adlandırılmıştır. İl meclisi, ulusal düzeyde ve her ilin nüfusuyla orantılı olarak 420 üyeden oluşmaktadır. Aslında, il meclisleri halkı hükümete yönlendirmek ve hükümet ile halk arasındaki zorlukları ele almak için bir araç olarak oluşturulmuştur. BYYM Direktörü tarafından incelendikten sonra, aday isimleri atama için Başkan'a gider. İlçe Konseyleri yaklaşık 5 ila 15 üyeden oluşmaktadır. Ve bu, ilçe nüfusunun büyüklüğüne bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Ayrıca adayların aday oldukları ilçede ikamet etmeleri gerekmektedir.¹⁰⁰

Belediyeler ise siyasi, idari ve tüzel kişilikler olarak tanımlanmaktadır. Belediyeler için il hiyerarşisinde belirgin bir dikey oluşum yoktur. Kabil'deki BYYM idaresi belediyeleri denetler. Belediyelerin kendi vergilerini biriktirmelerine ve tutmalarına izin verilmesine rağmen, BYYM her belediyede personel sayısını ve bütçeyi kabul etmektedir. Tüm iller, birincil olarak bir il belediyesine sahiptir. Şu anda Afganistan'da hem kırsal hem de ilde toplam 150 belediye mevcut olup, belediye başkanları, BYYM'nin kaymakamlar ve il valileri ile istişaresi sonucunda seçildikten sonra başkan tarafından atanmaktadır. Bunların dışında Afganistan'da yerel örgütlerin bir parçası olarak 30.000 köy bulunmaktadır. Devlet kurumları il meclisi aracılığıyla halka karşı sorumlu olmaktadır.¹⁰¹

2.7. Dış Politika Özellikleri

Dış politika genel özellikleri kapsamında Afganistan dış politikasının kısaca kuruluşundan günümüze kadar olan süreçteki serüveni, dış politikasının yapısı ve dış politikada mevcut ilkeleri incelenecektir.

¹⁰⁰ A.g.e, s. 7-8.

¹⁰¹ IDLG, "Islamic Republic of Afghanistan Citizen-Centered Governance: A Roadmap for Subnational Reform" Afganistan, <https://idlg.gov.af/en/wp-content/uploads/2019/06/English-Book.pdf> (Erişim: 03.12.2021)

2.7.1. Dış Politika Yapısı

Mevcut uluslararası sistem, realist bir perspektif çerçevesinde değerlendirildiğinde özellikle 11 Eylül'den sonra yeni gelişmelerle dolu; siyasi aktörlerin çokluğu ulusal ekonomilerin küreselleşmesi, karşılıklı bağımlılığın artması ve nihayetinde gelişmiş bilgi ve teknoloji, dünyayı son derece küçük, sınırsız ilişkilerle birbirine bağlı ve bazen de kaotik hale getirmiştir. Böylesine iç içe geçmiş ve karmaşık bir dünyada, Afganistan gibi güvenlik konusunda inişli çıkışlı bir geçmişe sahip bir ülke için dış politika ve ulusal çıkarların kendi gereksinimleri olduğu açıktır.

2001 sonrası Afganistan'ın dünya ülkeleri ile artan etkileşimini güçlendirebilecek dinamik ve kalkınma odaklı bir dış politikayı kodlamak ve pratik mekanizmalar oluşturmak adına Afganistan devleti kendi çalkantılı tarihinden, siyasi, ekonomik ve sosyal gelişmelerinden çıkardığı dersler çerçevesinde dünya ülkeleriyle olan etkileşimlerini üç çevre veya alanda uyarlayarak uygulamaktadır. Afgan diplomasinin etkileşimi bu çevrelerin her biri ile diplomatik ilişkilerinin uzun vadeli perspektifini özetlemektedir.¹⁰²

I. Çevre: Afganistan'ın dış politikasında ilk sıradaki çevre "komşuları ve bölgesel devletleri" içermektedir. Coğrafi yakınlık, etnik ve kültürel bağlar, toplumsal münasebetlerin yanı sıra ekonomik-ticari ilişkiler, Afganistan'ın bu alandaki etkileşiminin öne çıkan bileşenleridir. Ek olarak, Afganistan'ın son otuz yıldaki iç savaşları, bir şekilde bölgedeki bazı ülkelerin ülkeye sızmasına ve iç işlerine karışmasına yol açmıştır. Bu nedenle, Afganistan'ın bölge ülkeleriyle, özellikle de komşularıyla ilişkilerinin karmaşıklığı aynı zamanda önemini bu çerçevede ortaya koymaya çalışmaktadır.

II. Çevre: Afganistan'ın dış politikasında "Dünya İslam Ülkeleri" ikinci çevreyi oluşturmaktadır. Afganistan'ın İslam dünyasıyla bağlantısı, bu toprakların zengin İslam kültürüne dayanmaktadır. Afganistan'ın ister iç politikasında ister dış politikasında olsun İslam dininin etkisi ve bu çerçevede Müslüman

¹⁰² Faramarz Tamanna, *سیاست خارجی افغانستان در سپهر همکاری های منطقه ای* (Afganistan'ın bölgesel işbirliği alanında dış politikası), 1. Cilt. (Kabil: Dış işleri bakanlığı stratejik araştırma merkezi, 2014), s. 15-16

lkelerle olan ilişkileri bu toplumun güçlü inanç sistemine baēlı olarak gelişmiştir. Afganlar, dünyanın diēer Müslüman milletleriyle siyasi, ekonomik, kültürel ve sosyal ilişkilerinin güçlendirilmesinin İslami ulusal kültürün zenginliklerine yol aacaēına inanmaktadır. Bu kapsamda Afganistan devleti dış politikasında "İslam İřbirliēi Teşkilatı" (İİT) ile ilişkileri geliştirmeye çalışmıştır.

III. evre: Afganistan'ın dış politikasının üçüncü çevresini "Dünyanın tüm bilgi, g, zenginlik ve etki merkezleri" ile münasebetler kapsamaktadır. Diēer bir deyişle, bu ereve dünyanın dört bir yanındaki Afganistan'ın uluslararası dostlarını ve müttefiklerini içermektedir. Afganistan'ın dış politika karar vericileri, bu grup ülkelerle etkileşimin, ülkenin dünya bilgisine ve ekonomisine girmesi için bir kapı olarak görmektedir.

Afganistan diplomatik ilişkilerinde bakıldıēında bu üç alanla eşzamanlı olarak etkileşimlerin saēlanması zor olmuştur. Fakat uluslararası ilişkilerde kimlik ve kültür gibi konuların ortaya çıkması ve bunun bölgesel ve küresel güvenlikle olan ilişkisi, dış politika karar vericileri için zorlaştıran bir süreç şeklinde meydana gelmiştir. Afganistan bu karmaşıklıklara ve zorluklara raēmen ulusal çıkarlar doērultusunda derinleştirme ve geliştirme çabalarını sürdürmeyi başarabilmiştir. Böyle bir yaklaşıma dayalı olarak, Afganistan'ın i düzeydeki politikası iki ana stna dayanmaktadır: birincisi, Afganistan'ın kalkınması ve yeniden inşası ve ikincisi ise güvenliktir. Dolayısıyla bu iki ilke, Afganistan'ın ulusal düzeydeki dış politikasının temel hedefleri olarak tanımlanabilir.

"Afganistan Dış Politika Doktrini" belgesinin ilk metni ve "Dışışleri Bakanlıēı Stratejik Planlaması" uzun vadeli bir tasarı olarak Dışışleri Bakan Yardımcısı Javid Ludin (2011-2012) tarafından oluşturulmuştur. Mezkûr doktrin Afganistan dış politikasının uygulanabilir ve bilimsel çalışmasının ilk örneklerinden biri olarak kabul edilmektedir. Afganistan dış politika doktrini yirmi maddeden oluşmaktadır. Ulusal çıkarlara dayandırılan makro politikaların ve ilgili stratejilerin çerçevesini belirlemektedir. Mezkûr doktrin kapsamında her bir siyasi birimin bekasını garanti eden ulusal çıkarların yanı sıra ulusal deēerler ve gelenekler, ulusal amaç ve arzular

gibi kategoriler de yer almıştır. Adı geçen belgede Afganistan'ın dış politikası aşağıdaki üç ana sütuna dayanmaktadır:¹⁰³

- ✓ Ulusal çıkarlar: Ülkenin gerçeklerine, kapasitesine ve tarihsel deneyimlerine dayanır.
- ✓ Ulusal Hedef ve Arzular: Ulusun geleceğini planlama isteklerini içerir.
- ✓ Ulusal Normlar, Değerler ve Gelenekler: Ulusun kültür ve değer boyutunda yapılması ve yapılmaması gerekenler.

Dışişleri Bakanlığı'nın stratejik planı, bakanlığın üç ila beş yıllık bir dönem içindeki çalışma önceliklerini de içerir ve herhangi bir zamanda gözden geçirilebilir. Bu plan, Afganistan'ın ulusal ve İslami kimliğini koruyarak, bölgede ve dünyada güvenli, barışçıl, istikrarlı, demokratik, müreffeh ve son derece güvenilir bir Afganistan elde etmesine yardımcı olma yaklaşımıyla geliştirilmiştir. Dışişleri Bakanlığı'nın misyonu, uluslararası arenadaki devletlerle iş birliğine, karşılıklı saygı ve ortak çıkarlara dayalı, vatandaşların hak ve hukukunu koruyacak şekilde aktif ve kapsamlı bir diplomasi olarak tanımlanmıştır.

Dışişleri Bakanlığı'nın Karzai dönemi dış politika öncelikleri aşağıdaki 9 ana sütunda formüle edilmiştir: 1) Komşularla ilişkiler. 2) Bölgedeki büyük devletlerle ilişkiler. 3) İslam dünyası ile ilişkiler. 4) Uluslararası müttefiklerle ilişkiler. 5) Küresel yönetim ve yurttaş hakları. 6) Bölgesel yakınsama. 7) Ulusal güvenlik. 8) Ekonomik refah. 9) Kültür, eğitim ve kamu diplomasisi. Bu sütunların her biri, Afganistan dış politikasını temsil eden diplomatlara yukarıda belirtilen üç çevreye yönelik dış politika alanında bir kılavuz niteliğindedir.¹⁰⁴

Eşref Gani dönemi dış politikaya getirilen yeni doktrin beş halkadan oluşmaktadır. Birinci daire: altı komşu ülke; ikinci halka: İslam dünyası; üçüncü halka: Kuzey Amerika, Avrupa, Japonya, Avustralya ve NATO üyesi ülkeler; dördüncü halka: Güney Asya; beşinci halka: Uluslararası Kalkınma Örgütleri, Birleşmiş

¹⁰³ Tamanna, سیاست خارجی افغانستان در سپهر همکاری های منطقه ای (Afganistan'ın bölgesel işbirliği alanında dış politikası) s. 15-16

¹⁰⁴ Tamanna, سیاست خارجی افغانستان در سپهر همکاری های منطقه ای (Afganistan'ın bölgesel işbirliği alanında dış politikası), s. 19

Milletler, Çok Uluslu Şirketler, Uluslararası Sivil Toplum ve diğer sivil Toplum örgütleri.¹⁰⁵

2.7.2. Dış Politika İlkeleri

Modernleşme döneminde Afganistan'ın dış politikasının ilkelerini çıkarmak için kaynak olarak kabul edilen iki geçerli yasal belge, Bonn Anlaşması ve Afganistan İslam Cumhuriyeti Anayasası'dır. Afganistan halkının temsilcilerinden oluşan Loya Jirga'da onaylanan Afganistan Anayasası ve Bonn Anlaşması'nın bazı ilke ve maddeleri, 2001 yılı sonrası Afganistan'ın dış politikasının ilke ve ilkelerini açıkça ortaya koymaktadır.

Afganistan'ın dış politikaya ilişkin riayet etmesi gereken yükümlülüklerini Bonn Anlaşması'nın içeriğinden şu şekilde sıralayabiliriz:¹⁰⁶

- ✓ Afganistan'ın komşuları ve dünya ülkeleri ile komşuluk ilkesine bağlı kalma taahhüdü;
- ✓ Uluslararası hukuka, insan haklarına, demokrasiye ve sivil özgürlüklere saygı;
- ✓ Terörizm ve uyuşturucu kaçakçılığıyla mücadele;
- ✓ BM Güvenlik Konseyi kararlarına saygı.

En önemlisi, Afganistan'ın dış politikasını düzenlemede ve dış ilişkilerini denetlemede Birleşmiş Milletler ve uluslararası topluma önemli bir rol verilmiştir. Yukarıda bahsedilen maddeler, Bonn Zirvesi'nden sonra resmen anayasaya dâhil edilerek, Afganistan'ın dış politikasının ilkeleri haline getirilmiştir.

Dolayısıyla Afganistan Anayasası'nın 3, 7. ve 8. maddelerine göre, İslami değerler ve dini inançlara riayet ve saygı, ülkenin bağımsızlığının ve toprak bütünlüğünün korunması, barış içinde bir arada yaşama ve karışmama ilkesi, karşılıklı saygı ve eşit haklara vurgu, uyuşturucu kaçakçılığı ve terör eylemleriyle mücadele, BM şartı ve uluslararası anlaşmalara uyum, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'ne

¹⁰⁵ اهداف، استراتژی و ساختار تصمیم‌گیری در سیاست (Afganistan Cumhurbaşkanlık Ofisinin resmi sayfası، از منظر قانون اساسی و رئیس‌جمهور محمد اشرف غنی خارجی افغانستان؛ (Afganistan dış politikasında hedefler, strateji ve karar alma yapısı; Anayasa ve Cumhurbaşkanı Mohammad Ashraf Ghani perspektifinden), link: https://ocs.gov.af/dr/article_details/52 (Erişim Tarihi: 17.02.2022)

¹⁰⁶ Bonn Anlaşması Metni (2001), link: <https://i24.im/Bmwi> (Erişim Tarihi: 20.02.2022).

saygı ve riayet edilmesi ilkeleri Afganistan dış politikasında uyulması gereken ilkeler olarak belirtilmiştir.¹⁰⁷

2.7.3. Dış Politika Serüveni: (1919-2001)

Afganistan, I. Dünya Savaşı sonrası 1919 yılında bağımsızlığını kazandıktan sonra, dış politikada tarafsızlık stratejisi çerçevesinde hareket etmeye başlamıştır. Büyük Britanya imparatorluğu çökme sürecine girmesiyle Afganistan etrafındaki ülkelerin güç dengeleri dalgalanmalara neden olmuştur. İngiliz-Sovyet rekabetinden yararlanan Afganistan, başta Almanya olmak üzere birçok Avrupa ülkeleriyle ilişkilerini ve uluslararası etkileşimini genişletmiştir. Bu kapsamda, Afganistan Kralı Amanullah Han; Mısır, İran, Sovyetler Birliği, Türkiye ve Avrupa ülkelerine seyahatler düzenlemiştir. Temmuz 1928 tarihine kadar olan süreç Afganistan dış politikasında en aktif ve bağımsız diplomasi süreci olarak bilinmektedir.¹⁰⁸

II. Dünya Savaşı'nda tarafsız kalan Afganistan, mezkûr savaş akabinde Pakistan devletiyle Durend Hattı hususunda anlaşmazlıklar yaşamıştır. Kral Zahir Şah dönemine gelindiğinde ülkede nispeten iç istikrar sağlandıktan sonra 1961 yılında Afganistan Bağlantısızlar hareketine katılmıştır. 1966-1967 yılları arasında Afganistanlı diplomat Abdurrahman Pajwak'ın BM genel kurulunda başkanlık etmesi, ülkenin dış siyasette tarafsız kalmasının en önemli faktörlerinden biri olmuştur.¹⁰⁹

Afganistan devleti, Pakistan ile yaşanan sınır anlaşmazlıkları üzerinde Hayber geçidini kapatmıştır. Buna tepki olarak Pakistan devleti Afganistan ile bütün ticari ilişkilerini kesince ülkede ekonomik kriz meydana gelmiştir. Ekonomik krize çözüm olarak Kral Zahir Şah ilk önce devlet başbakanı Muhammed Davud Han'ı görevden azletmiş ve daha sonra Afganistan'da meşrutiyet şartlarını kabul etmek zorunda kalmıştır. Meşrutiyet ilanı da mezkûr sorunu çözmek adına hiçbir işe yaramayınca

¹⁰⁷ Afganistan Anayasası, (2004), link:

https://www.constituteproject.org/constitution/Afghanistan_2004.pdf?lang=en (Erişim Tarihi: 22.02.2022)

¹⁰⁸ Abdul Qayum Sajadi, *سیاست خارجی افغانستان (Afganistan Dış Politikası)*, (Kabil: Subhi Umid Yayınları, 2020), s. 133-45

¹⁰⁹ Zahra Rahimi (2021), *نگاهی به سیاست خارجی افغانستان در صد سال گذشته* (Afganistan'ın Son Yüz Yıldaki Dış Politikasına Bir Bakış), link: <https://tolonews.com/fa/afghanistan-170844> (Erişim Tarihi: 02.01.2022)

Perçem Partisi desteğiyle Muhammed Davud Han, 17 Temmuz 1973 tarihinde kraliyeti kansız bir darbeyle ele geçirerek Afganistan'da cumhuriyet ilan etmiştir.

Afganistan Cumhuriyeti kısa bir süre içinde kendini ABD-SSCB soğuk savaş dönemi oyunları içerisinde bulmuştur. Afganistan Cumhuriyeti devletinin dış politikada sürekli Peştunistan meselesine dair ısrarcı olması, Soğuk Savaş dönemi boyunca ABD'nin Afganistan'dan uzaklaşmasına ve SSCB'nin yakınlaşmasına sebep olmuştur. Bu da dış politikada tarafsızlık ve bağlantısızlık siyasetinin zayıflamasına ve ülkenin gün geçtikçe SSCB'ye bağımlı hale gelmesine yol açmıştır. Bu sebeple iktidarı korumak adına izlenen tarafsızlık politikası ülke siyasetinde uzun bir süreden sonra SSCB'nin etkisiyle muhafazakâr ve yenilikçi diplomasi zihniyeti oluşmaya başlamıştır. Böylece, ülke diplomasisinin ne kadar muhafazakâr ve gericisi ne kadar aktif ve yenilikçi olduğu konusunda hassas bir çizgi oluşmuştur. Bu hususta aktif ve yenilikçi diplomasi izlemenin sonucunda; duyarlılığı ihmal eden hükümetin düşmesine, dış aktörlerin ülkenin kaderini belirlemesine yol açmıştır.¹¹⁰

Afganistan'da Demokrasi dönemi olarak bilinen Başbakan Haşim Meyvandval ve Başbakan Musa Şefik döneminde on yıllık süreçte hükümet dış politikada izolasyon/ taahhüt politikasını sürdürürken nispeten daha aktif ve yenilikçi bir diplomasi izlemeye gidilmiştir. Meyvandval, bölge ülkelerinin liderlerinin ülkeler arasındaki ilişkilerin iyileştirilmesini adına sürekli görüşmek üzere düzenli toplantılar yapmalarını önermiştir. Meyvandval döneminde Afganistan, Vietnam Savaşı'nı sona erdirmek için arabuluculuk yapmayı bile düşünmüştür.¹¹¹

Afganistan bağımsızlığından sonra altmış yıl boyunca dış politikada tarafsızlık ve bağlantısızlık politikaları izlemesinin ardından 1979 yılında tekrar işgale uğramıştır. Afganistan'ın Aralık 1979 tarihinde Sovyet Kızıl Ordusu tarafından işgal edilmesi Afgan halkının direnişiyle karşılaşmıştır. Bu direnişe yardım eli uzatan ABD

¹¹⁰ Hashim Faqiri, *فراز نشیب های سیاست خارجی افغانستان و پیامد های آن* (Afganistan'ın dış politikasının iniş çıkışları ve sonuçları), *Nashir-i Afkar-i Rushanfikran, Navisandagan Afghanistan Dergisi*, sayı 4. (Kabil, 2015). S. 1

¹¹¹ Mahmud Sayqal, *سیاست خارجی افغانستان در صد سال اخیر چگونه مدیریت شده؟* (Afganistan'ın dış politikası son yüz yılda nasıl yönetildi?), link: <https://www.bbc.com/persian/afghanistan-49369187> (Erişim Tarihi: 06.02.2022)

ve diğer Batılı müttefiklerin amacı SSCB'ye karşı soğuk savaşı kazanmak ve Vietnam savaşı yenilgisini telafi etmek adına Afgan mücahit gruplarının yanında yer almıştır.

Bir taraftan Afgan mücahitler kızıl orduya karşı savaşıırken, diğer taraftan işgal sonrası ülkeyi terk eden birçok bürokrat ve devlet adamları BM kararı çerçevesinde çeşitli ülkelerde Afganistan'ı işgalden kurtarmak için kendi temsilciliklerini açarak lobicilik yapmaya başlamıştır. Uluslararası alanda Afganistan'ın resmi temsilciliği olarak kabul edilen bu oluşumlar sayesinde Afgan mülteci grupları dünyanın birçok ülkesinden destek almayı başarmıştır. 1980 sonlarına kadar etkili bir şekilde faaliyet gösteren temsilcilikler daha sonraları mücahit grupları arasındaki koordinasyon zayıflığı, siyasi lider eksikliği ve iktidar anlaşmazlıkları nedeniyle dağılmıştır.

1988 yılında SSCB, ABD, Pakistan ve Afganistan devletleri arasında Afgan mücahitlerinin katılımı olmaksızın “Cenevre Anlaşması” imzalandı. Bu kapsamda SSCB 1989 yılının başlarında ülkeyi tamamen terk etmiştir. Mücahit grupları bu anlaşmada yer almadığı için ülkede istenilen barış sağlanamamıştır. Aynı yılın sonuna doğru SSCB dağılırken Mücahitler müzakereleri doğrudan Rusya federasyonunun liderleriyle devam ettirmiştir. SSCB'nin Afganistan'dan çekilmesinin ardından uluslararası alanda devam edegelen Soğuk Savaş 1990'larda nihayet ABD lehine sona erdi. Ancak Pakistan'ın Afganistan hükümetinin iç işlerine müdahalesi etmesi mücahitlerin kendi aralarında iktidar için çatışmaya girmesine sebep oldu. Başkent Kabil kanlı çatışmalara şahit olmasının ardından iktidar mücahit gruplarının partileri arasında paylaşılmıştır.¹¹²

Pakistan Devleti Mücahidin devletinin Hindistan ile olan iyi ilişkilerini tahammül edemeyerek, Afganistan'a Taliban'ı göndererek etnik çatışmaları başlatmış oldu. Taliban örgütü 1996 yılında kabil'i ele geçirerek iktidara gelmeyi başardı. Bu süreçte Pakistan devleti Afganistan mücahidin İslam devletini uluslararası alanda itibarını zedelemeye çalışmasına rağmen mücahitler kendi içinde istikrarlı bir şekilde dış diplomasiyi kullanarak lobiciliğe devam etmiştir. Öte yandan Mücahidin Devleti

¹¹² Muhammad Asif Ayubi, افغانستان و صد سال سیاست خارجی (Afganistan ve yüz yıllık dış politika), Hasht-i Subh Dergisi, (Kabil. 2019), S. 1

dış temsilciliklerini üç tanesi hariç 2001 yılına kadar elinde tutmuştur. 1996-2001 Taliban dönemi Afganistan dış politikası tam bir izolasyon dönemi olarak geçmiştir.¹¹³

2.8. Küresel Aktörlerin Afganistan'daki Dış Politika Hedefleri

2.8.1. ABD

11 Eylül saldırılarından sonra ABD'nin en önemli kısa vadeli hedefi, terörle mücadele ve kamuoyuna yanıt verme politikasıyla Taliban'ı devirmek olmuştur. Ancak uzun vadeli hedeflerini şu şekilde sıralayabiliriz: Ortadoğu stratejik bölgesi başta olmak üzere dünyadaki hegemonyanın tamamlanması ve tek kutuplu sistemin konsolidasyonu bağlamında nefsi müdafaa ve önleyici meşru müdafaa operasyonlarının getirdiği yetkileri istifade etmek, Orta Asya ve Kafkasya'ya yakınlık, iki güçlü rakip Rusya ve Çin'e daha yakın olmak, NATO'nun doğuya doğru daha da genişlemesi, Orta Asya ve Hazar Denizi'ndeki petrol ve gaz rezervlerinin kontrolü, Balkanlar'daki askeri varlığı, Ortadoğu, Basra Körfezi ve Hint Okyanusu ile Hürmüz Boğazı'na yakınlığı bakımından petrol kaynaklarının güvenliğini ve Batı ülkelerine nakledilmesini sağlamak, Afganistan'ın İran'a komşu olması, ideolojik muhalifler başlığında İran destekli grupları dizginlemek, Hindistan ve Pakistan gibi iki nükleer silahın kontrolünü sağlama fırsatı, Arap müttefiklerinin ve İsrail'in güvenliğine yardımcı olmak ABD'nin Afganistan'da bulunmasının nedenleri arasındadır.¹¹⁴

Genel olarak ABD'nin Afganistan'daki hedefleri şu şekilde özetlenebilir: 1. Basra Körfezi, Keşmir ve Orta Asya'ya hâkim stratejik bir bölgede bulunması. 2. Orta Asya ve Hazar Denizi'ndeki enerji kaynaklarının yakınlığı ve kontrolü. 3. Afganistan'ın siyasi ve sosyal yapılarının yeniden inşası ve ekonomik refahı. 4. Terörizme karşı küresel bir koalisyon kurma çabaları. 5. Çin'e yakınlık ve ülkeyi yeniden yapılandırma çabaları. 6. Caydırıcı bir stratejinin uygulanması (Rusya ve Çin ile). 7. Bölgeler arası aktörlerin öneminin artırılması ve öneminin azaltılması. 8

¹¹³ Mahmud Sayqal, 'سیاست خارجی افغانستان در صد سال اخیر چگونه مدیریت شده؟' (Afganistan'ın dış politikası son yüz yılda nasıl yönetildi?), link: <https://www.bbc.com/persian/afghanistan-49369187> (Erişim Tarihi: 06.02.2022)

¹¹⁴ Ali Darabi ve Davud Taremi, 'حضور آمریکا در افغانستان بعد از حوادث 11 سپتامبر' (ABD'nin 11 Eylül'den sonra Afganistan'daki varlığı), *Siyasi Stratejik Dergisi*, sayı no 10, Tahran. (2010) s. 46-48

Amerikan rakiplerine bu ülkenin her yerde olduğuna dair uyarı. 9. Diğer ülkelerdeki siyasi sistemleri değiştirmek için bir model tasarlamak.¹¹⁵

Dünyanın en güçlü ülkesi olan ABD'nin en zayıf siyasi birim olarak Afganistan'ı işgali, ABD'nin yeni tek kutuplu bir sistem kurma politikasının zayıf birimlerle uğraşmaya ve onları bastırmaya dayandığını göstermiştir. Irak, İran ve Kuzey Kore gibi diğer ülkelerin de Şeytan olarak tanıtılması bu çerçevenin bir sonraki adımında değerlendirilebilir. Başka bir deyişle, bu yeni sistemde bağımsız bir politika benimsemek isteyen ikinci ve üçüncü derece ülkeler, ABD'nin tek kutuplu bir sistem kurma hedeflerini oluşturmuştur.

2.8.2. Çin

Çin açısından Afganistan iki jeopolitik kısımdan oluşmaktadır, birincisi Orta Asya güvenlik kompleksine bağlı olan kuzey kısmı, ikincisi ise Güney Asya'da olan güney kısmıdır. Afganistan'ın iki güvenlik kompleksindeki bu hassas durumu Çin için önemli hale gelmektedir.¹¹⁶ Çin'in terör ve uyuşturucuyu ortadan kaldırmak için Batı ile iş birliği yapma politikası nedeniyle, Çin'in Afganistan'a yönelik dış politikasının ana hatları belirlenmemiştir.

Bununla birlikte, Çin'in Afganistan'a yönelik dış politikasının ilkeleri değişkendir ve çeşitli değerlendirmelere tabidir, bazen çelişkilidir ve ulusal çıkarları açısından tanımlanır. Bu nedenle, genel olarak, Çin'in ülkeye yönelik politikasında altı temel husus incelenebilir: Birincisi, ABD'nin Çin'in bölgede ayaklarını açmadığı ve Çin için tehdit oluşturduğu düşüncesi var. İkincisi, Çin Afganistan'daki Hindistan nüfuzunu önlemek istemektedir. Pekin'in bu politikası Pakistan'ın Afganistan'daki önceliği ile uyumlu olduğu için bu politikada Çin bazen Pakistan ile aynı çizgidedir. Üçüncüsü, Taliban köktencilığının yayılmasını önlemek ve Sincan savaşçılarının Taliban'a yeniden sızabileceği korkusuyla Afganistan'da barış sürecinin politikalarını desteklemiştir. Dördüncüsü, Çin'in Pakistan ile ilişkileri dikkate alındığında,

¹¹⁵ Rahman Qahramanpour, حضور امریکا در افغانستان و منافع ملی ایران (ABD'nin Afganistan'daki varlığı ve İran Ulusal Çıkarları), *Bölgesel Araştırmalar Dergisi: İsrail ve ABD okumaları*, Sayı 3, Tahran, (2003), s. 34

¹¹⁶ Uluslararası Barış Araştırmaları Merkezi, 2012

Afganistan krizine karşı tarafsız bir politika benimsemesine rağmen çoğu zaman Pakistan ile aynı taraftadır. Beşincisi, Afganistan, Çin'in ithalat ve ihracatında önemli bir coğrafya olarak önemli bir rol oynayabilir. Altıncı, Çin, Rusya ve İran gibi ABD'nin Afganistan'daki varlığı nedeniyle bu ülkeyle münasebetlerinde şüpheli bir bakış açısına sahiptir.¹¹⁷

Makro düzeyde, Çin'in Afganistan'a yönelik genel politikası, vurgulanan konulara dayanmaktadır. Ancak ülke aynı zamanda iç güvenlik açısından Afganistan'a da yakın ilgi göstermiştir. Dolayısıyla Çin'in Afganistan'a yönelik güvenlik politikası, Sincan'daki istikrar ve güvenlik endişelerinden etkilenmektedir.¹¹⁸ Doğu Türkistan İslami Hareketi, Sincan'ın istikrarı ve güvenliğine yönelik en büyük iç tehdit olarak kabul edilirken; Çin'e göre bölgedeki aşırılıkçılık, Çin'e yönelik en ciddi dış tehditlerden biridir. Çinli liderlere göre, Afganistan'daki durumun Sincan'ın güvenliği ve genel çevre üzerinde ciddi bir etkisi var. Diğer bir deyişle, Çin için Afganistan, Güney'den Orta Asya'ya kadar Sincan çevresindeki tüm alanların güvenliğini etkileyen tehlikeli bir dış gerçekliktir. Afganistan'daki istikrarsızlık bu bölgeleri kaçınılmaz olarak etkileyecektir.

Çin, bölgesel iş birliği politikasına güvenlik ve ekonomik perspektiften bakmaktadır. Çin, Güney ve Güneydoğu Asya'daki nüfuzunu Hindistan ile dengelerken, Pakistan'ı Basra Körfezi'nden Çin'e enerji için bir geçiş noktası olarak kullanmaya planlamıştır. Afganistan, Çin'in ikili ekonomik-güvenlik yaklaşımında da önemli bir rol oynamaktadır. Afganistan toprakları, Batı Çin'in güvenliği için bir tehdit kaynağı olmasının yanı sıra, Çin ürünlerinin enerji ithalatı ve ihracatı için iyi bir ekonomik koridor niteliğindedir.

Çin dış politikasında otuz yıldır öncelikli olan güvenlik, ekonomik ve enerji ihtiyaçları göz önüne alındığında, Pekin bu ihtiyaçları bölge ülkeleriyle iş birliği yaparak karşılamaya çalışmaktadır. Bu amaçla Çin hükümeti Şanghay İşbirliği

¹¹⁷ Tamanna, سیاست خارجی افغانستان در سپهر همکاری های منطقه ای (Afganistan'ın bölgesel işbirliği alanında dış politikası), s. 233-238

¹¹⁸ Zhao Huasheng, روابط چین با افغانستان علایق، دیدگاه ها و چشم اندازهای چین در زمینه (Çin'in Afganistan İle İlişkileri Çin'in Sahadaki Çıkarları, Görüşleri Ve Perspektifleri), Çev. Poya Faryabi, *Afganistan Stratejik Araştırmalar Dergisi*, No. 27, (2012). S. 4

Örgütünü kurmuş ve aynı şekilde Türkiye'nin İstanbul sürecine davetini kabul etmiş ve sürecin sonraki toplantılarına aktif olarak katılmıştır.¹¹⁹

2.8.3. Rusya

Afganistan meselesi, Rusya'nın dış politikasındaki kilit meselelerden biridir. 2001 yılında Taliban rejiminin düşmesinden sonra, Rusya'nın Afganistan'daki politikası üç ana döneme ayrılmıştır: Rusya'nın Afganistan'a sert bir politika ile girdiği ve Batı liderliğindeki koalisyon güçlerinin varlığını etkilemeye çalıştığı 2001-2002'deki dönem ilk dönemdir. Şiddetli siyasetin Batı ile rekabet edemediğini fark ederek sükûnet ve tecrit politikasına dönüştüğü 2003-2006 yılları ikinci dönemi oluşturmaktadır. 2007-2021 yılları arasındaki üçüncü dönemde Moskova sükûnet ve tecrit politikasından vazgeçerek Afganistan oyununa yeni bir tavırla katılmıştır. Rusya bu kez bölgede güvenliği sağlamak için Batı ve Afganistan hükümetiyle stratejik iş birliği yaklaşımı kapsamında aktif olarak sahaya girmiştir.

Rusya'nın Taliban'ı devirmek için NATO ile iş birliği yapma sözü, Rus hükümetinin zayıflığı ve yüzeyselliğinin bir sonucu olarak görülmekteydi. ABD'nin Orta Asya'daki varlığı Rusya'nın güvenlik etkisini zayıflatmıştır. Ancak Rus hükümeti, Moskova'nın NATO ile işbirliğini Rusya'yı güvence altına almanın, Orta Asya'yı aşırılık yanlılarından korumanın, uluslararası örgütlerle bağlar kurmanın, Batı ile bağları güçlendirmenin ve Afganistan'da savaş sonrası yeniden yapılanmaya katılmanın bir aracı olarak adlandırarak bu politikayı olumlu bir şekilde haklı çıkarmıştır.¹²⁰

Coğrafi olarak Afganistan, Rusya için stratejik bir konuma sahiptir. Önemli bölgeleri birbirine bağlar. Orta Asya cumhuriyetleri bu güzergâh üzerinden Ortadoğu, Güney ve Güneydoğu Asya'ya bağlanmaktadır. Böylece Afganistan yüzyıllar boyunca Rusya için bir güvenlik (tampon bölge) veya tehdit kaynağı olmuştur.

Tarihsel olarak Afganistan, Büyük Rusya'nın "etki alanı" olmuştur. 19. yüzyıldan itibaren "Büyük Oyun Politikası" sırasında Afganistan, Rusya'nın

¹¹⁹ Kolayi, E., Tishayar, M. (2013). “مطالعه تطبیقی رهیافت های امنیت انرژی چین و ژاپن در آسیای مرکزی” (Orta Asya'da Çin-Japon Enerji Güvenliği Yaklaşımlarının Karşılaştırmalı Bir Çalışması), İnsan Coğrafyası Araştırmaları Dergisi, Sayı No: 71, s. 5

¹²⁰ Tamanna, سیاست خارجی افغانستان در سپهر همکاری های منطقه ای (Afganistan'ın Bölgesel İşbirliği Alanında Dış Politikası), s. 239

İngiltere'ye karşı etki alanı olarak görülmüştür. İngiltere'nin ABD'yle yer değişmesi dışında, bu politika yeni Rusya için hâlâ mevcudiyetini ve güncelliğini korumaktadır. Rusya'nın Afganistan'daki etkisi, dünyadaki üstünlüğünün kriterlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Afganistan halkı ile Orta Asya halkları arasında siyasi ve kültürel olarak birçok benzerlik vardır. Eski Sovyetler Birliği ve şimdiki Rusya Federasyonu, Afganistan'ı coğrafyasını kendi sosyal, politik ve kültürel etki alanında görüyor. Bu nedenle Afganistan'ın sorunları, Rusya liderleri için bir iç sorun olarak görülmektedir.¹²¹

2008 yılında Rusya'nın yeni dış politikası oluşturulurken, Afganistan'a yönelik dış politikasının önemli bileşenlerinden, bölgesel güvenlikten, narkotik meselesinden ve Afganistan'ın yeniden inşasından bahsedilmiştir. Buna göre Afganistan, Rusya'nın Orta Asya'daki makro politikalarında kilit bir noktadır. Rusya'nın bölgedeki en büyük iddialarından biri olarak görülen Orta Asya'ya dönüşünde, Orta Asya ülkelerinin güvenliği ve kalkınması Moskova'nın sorumluluğunda görülüyor. Bu nedenle, bölge herhangi birisi tehdit edilirse, Rusya güvenliği sağlamak için harekete geçebilir. Rusya bunu bir zorunluluk olarak görmektedir.¹²²

Günümüzde, Rusya'nın liderleri Afganistan'da Batı ile olan rekabeti dış politikadan çıkardıktan sonra, üç ana boyuta odaklanıyorlar: Afganistan hükümetiyle siyasi ilişkilerin güçlendirilmesi, insani ve ekonomik yardım ve güvenlik iş birliği.

¹²¹ Demitri Trenin and Alexey Malashenko, *Afghanistan: A View From Moscow*, (Carnegie Endowment for International Peace, 2006) p. 13

¹²² Tamanna, سیاست خارجی افغانستان در سپهر همکاری های منطقه ای (Afganistan'ın bölgesel işbirliği alanında dış politikası), s. 236-40

BÖLÜM 3: AFGANİSTAN DIŞ POLİTİKASINDA KÜRESEL AKTÖRLER: ABD, ÇİN VE RUSYA (2001-2021)

3.1. Afganistan'ın ABD'ye Yönelik Dış Politikası

Afganistan'ın ABD'ye yönelik dış politikasını değerlendirirken konunun anlaşılması açısından ilk olarak ikili ilişkilerin tarihsel arka planı ve ABD'nin Afganistan'daki dış politika hedefleri analiz edilecektir. İkinci aşamada Afganistan'ın Hamid Karzai ve Eşref Gani dönemi dış politikası incelenecektir.

3.1.1. Afganistan-ABD İlişkilerinin Tarihsel Arka Planı

Afganistan ile ABD arasındaki ilk resmi diplomatik ilişkiler 1921 yılında başlamıştır. Afgan heyeti Amerika Birleşik Devletleri'ni ziyaret ederek ABD Başkanı Warren G. Harding ile iki ülke ilişkileri üzerine görüşme yapmıştır. Tahran'da ikamet eden William Harrison Hornibrook (1935-1936) ve Louis G. Dreyfus (1940-1942) Afganistan'da yerleşik olmayan birer ABD elçisi olarak görev yapmasına rağmen resmi olarak Kabil'deki ABD Büyükelçiliği Haziran 1942'de açılmıştır.¹²³

1953 yılında Afganistan'ın Amerika'daki ilk büyükelçisi olarak Habibullah Khan Tarzi göreve başlamıştır. Aynı yıl içerisinde ABD başkan yardımcısı olan Richarda Nixon, diplomatik ilişkileri geliştirmek adına Kabil'i ziyaret etmiştir. 1958 yılında Başbakan Davud Han, Washington DC'deki Birleşik Devletler Kongresinde ABD-Afganistan münasebetlerini vurgulamıştır. Davud Han Amerika ile kültürel değişim anlaşması imzalayarak iadeyi ziyaret yapmıştır. Ayrıca mezkûr dönemde ABD, Afganistan'ın savunma iş birliği talebini ret etmiş ancak altyapı ve enerji alanında ekonomik yardım etmeyi kabul etmiştir. Bu manada ABD Afganistan'da modern ekonomi inşa etmesi adına altyapı projelerinde teknik yardım sağlamıştır.¹²⁴

¹²³ Wikipedia: روابط افغانستان و ایالات متحده امریکا, (2022), link: <https://l24.im/FklpS4> (Erişim Tarihi: 09.02.2022)

¹²⁴ Mussarat Jabeen, Muhammad Saleem Mazhar and Naheed S. "US Afghan Relations: A Historical Perspective of Events of 9/11", *A Research Journal of South Asian Studies* Vol. 25, No. 1, January-June 2010, pp.143-173

ABD ve Afganistan arasındaki ilişkiler 1953-1959 yılları arasındaki Küba Devrimi sırasında daha da artmıştır. Sovyetler Birliği Küba'nın Fidel Castro'sunu desteklerken, ABD kendi stratejik amaçları için Afganistan'a odaklanmaya başlamıştır. Bu, esas olarak Komünizmin yayılmasına ve Sovyetler Birliği'nin gücünün Güney Asya'ya, özellikle Basra Körfezi'ne yayılmasına karşı koymak anlamına gelmekteydi. Aralık 1959'da ABD Başkanı Eisenhower, Kral Zahir Şah ile görüşmesinden sonra Kabil'i gezmiştir. Bu ziyaret Afganistan'ın bir Sovyet uydu devleti olmaktan çıkıp güvende hissetmesine yol açmıştır. 1950-1979 yılları arasında Afganistan ile ABD arasında dostane ilişkiler devam ederken ABD Afganistan'da çeşitli üretim, eğitim ve sanayi alanlarında yardım sağlamıştır. 1963 yılında Afganistan Kralı Zahir Şah'ın ABD ziyareti John F. Kennedy tarafından iyi bir şekilde karşılanmıştır.¹²⁵

Bu dönemde Sovyetler ise bu ilişkilerden rahatsız olmuş ve ABD'nin Afganistan'ı bir uydu devlete dönüştürmeye çalıştığını hissetmiştir. Afganistan'daki CIA faaliyetleri ve Reagan doktrini çerçevesinde yapılan Siklon operasyonu Nisan 1978 Saur Devrimi'nden sonra iki ülke arasındaki dostane ilişkilerin bozulmasına neden olmuştur. Afganistan Demokratik Cumhuriyeti dış politikasında resmi olarak bağlantısız stratejisini izlerken ABD ile olan diplomatik ilişkilerini de devam etmiştir. ABD Büyükelçisi Adolph Dubs, Ağustos 1978'de Sovyet etkisine dair olumlu bir ABD yaklaşımının Sovyet etkisini azaltabileceğini ve Afganistan'ın Sovyetler Birliği'ne doğru ilerlemesine rağmen, bir uydu hükümet, ordu veya başka bir şey olmayacağını söylemiştir.¹²⁶

Şubat 1979'da ABD Büyükelçisi Adolph Dubs, Afgan güvenlik güçlerinin kendisini kaçıranlara saldırması ardından ABD-Afganistan arasındaki ilişkiler bozulmaya başlamıştır. ABD daha sonra ikili yardımı azaltarak askeri eğitim programını sonlandırmıştır. Aynı zamanda Afganistan'daki iç durumunun kötüye gitmesi, ABD'nin Sovyetler Birliği'ne müdahale etmemesi konusunda uyarda

¹²⁵ Jabeen, Mazhar and Goraya, "US Afghan Relations: A Historical Perspective of Events of 9/11", p.143-173

¹²⁶ The Intervention in Afghanistan and the Fall of Detente A * Chronology link: https://nsarchive2.gwu.edu/carterbrezhnev/docs_intervention_in_afghanistan_and_the_fall_of_detente/fall_of_detente_chron.pdf (Date of Access: 03.02.2022)

bulunmasına neden olmuştur. İsyan yayıldıkça ve güvenlik durumu kötüleşince, ABD makamları 23 Temmuz 1979'da Afganistan'daki Amerikan vatandaşlarının ailelerini tahliye etmiştir.¹²⁷

SSCB'nin Afganistan'ı işgali, Başkan Jimmy Carter'ın "barışa açık bir tehdit" olarak nitelendirmesiyle ABD için büyük bir endişe kaynağı haline gelmiştir. İşgalin ardından ABD, Sovyetlerin geri çekilmesini sağlamak için diplomatik çabaları desteklemeye başlamıştır. Afganistan'ın Sovyet işgali döneminde ABD, Durand Hattı'nın Pakistan tarafında konuşlanmış Mücahid gruplara yaklaşık 3 milyar dolar askeri ve ekonomik yardım sağladı. ABD'nin bu yardımına tepki gösteren Afganistan hükümeti ABD ile ilişkilerin son noktaya geldiğini söylemiştir. Bu sebeple Ocak 1989'da Kabil'deki ABD Büyükelçiliği, güvenlik nedeniyle kapatılmıştır.¹²⁸

ABD, eski Sovyet destekli hükümetin düşmesinden sonra Nisan 1992'de iktidara gelen yeni İslami yönetimi memnuniyetle karşılamıştır.¹²⁹ Bunun ardından galip gelen Mücahid gruplar kendi aralarında bir iç savaş başlattılar, ancak o sırada ABD'nin dikkati Afganistan'dan uzaktaydı. ABD, 1995 yılında Taliban tarafından kurulan yeni radikal İslamcı devleti tanımayarak kuzey ittifakını destekledi. Afganistan'da Taliban iktidarının Usame Bin Ladin'e destek vermesi ve Bin Ladin'inin 11 Eylül olayını üstlenmesinden sonra Afganistan-ABD ilişkiler daha da kötüleşti. Taliban lideri Molla Muhammed Ömer, ABD Dışişleri Bakanlığını arayıp ABD Başkanı Bill Clinton'un istifasını talep etmiştir. ABD devleti Usame Bin Ladin'in, kendilerine teslim edilmedikçe Taliban'ı resmi olarak tanımayacağını açıkladı. Fakat Taliban kendilerine sığınan birinin asla teslim etmeyeceği hususunda ısrarcı tavır sergileyerek Bin Ladin'i korumuştur.¹³⁰ Böylece ABD-Afganistan İslam Emirliği devleti arasındaki ilişkiler bozularak ABD'nin Afganistan'a müdahale etmesine yol açmıştır.

¹²⁷ Intensification of Warfare between Government Forces and Moslem Rebels - Government Changes - Alleged Involvement of Foreign Powers link: <https://web.stanford.edu/group/tomzgroup/pmwiki/uploads/3025-1979-10-12-KS-b-EYJ.pdf> (Date of Access: 03.02.2022)

¹²⁸ A.g.e.

¹²⁹ Gargan, Edward A. "Rebels' Leader Arrives in Kabul and Forms an Islamic Republic". *The New York Times*. April 29, (1992).

¹³⁰ Wright, Lawrence (2006). "The looming tower: Al-Qaeda and the road to 9/11", New York: Alfred A. Knopf. ISBN 978-0-375-41486-2. P. 4

3.1.2. 2001 Sonrası Afganistan'ın ABD Politikası

2001 sonrası Afganistan dış politikası Hamit Karzai ve Eşref Gani dönemleri olarak iki döneme ayrılmaktadır. Her iki dönemde ABD ile ilişkileri bu başlık adı altında incelenecektir.

3.1.2.1. Hamit Karzai Dönemi Dış Politika: 2001-2014

2001 sonrasında Afganistan dış politikasında teröre karşı mücadele, Afganistan'ın Taliban'dan ve El Kaide'den tamamen kurtarılması, Afganistan'da siyasi modernizasyon ve ekonomik yeniden yapılanma, ABD ile Afganistan arasındaki en önemli etkileşim ve iş birliği alanları olmuştur. Her iki taraf da Afganistan'da hukukun üstünlüğü, devlet inşası ve siyasi modernleşmeyi tesis etme konusunda ortak bir vizyon ve kararlılığı paylaşmıştır.¹³¹ Uluslararası anlaşmalara bağlılık ilkesi, hukukun üstünlüğü ve demokrasinin tesisi, vatandaşlık ve insan haklarının sağlanması, tarafların üzerinde mutabakata vardığı en önemli unsurlardandır.

ABD için Afganistan'ın ekonomik olarak yeniden inşasına ve sosyal kalkınmasına katkıda bulunmak; devlet istikrarını ve egemenliğini tesis etmenin, aşırılık ve terörizmi engellemenin bir aracı olarak önemli olmuştur. Oysa Afganistan hükümeti için ekonomik kalkınmanın kendisi hükümetin dış politikada temel hedeflerinden biri olarak görülmektedir. Afganistan'ın resmi diplomasisi de uluslararası toplumun ekonomik yardımını çekmek için bu argümana dayanmaktadır. Afganistan hükümeti, ekonomik yardım olmadan hukukun üstünlüğü ilkesinin ve demokrasinin tesisi ve vatandaşlık haklarının sağlanmasının mümkün görülmemeyeceğini her zaman savunmuştur.¹³²

NATO ve ABD kuvvetlerinin Afganistan'daki varlığının ilk yıllarında Loya Jirga'nın başarılı bir şekilde toplanması ve Afganistan İslam Cumhuriyeti Anayasasının kabul edilmesi, ilk cumhurbaşkanlığı seçiminin yapılması ve ilk parlamento seçiminin yanı sıra geleceğe yönelik coşku ve umut dış politikada karar

¹³¹ Arzu Abdul Ghafur, *افغانستان و جامعه جهانی (Afganistan ve Uluslararası Toplum)*, (Kabil: Dış İşleri Bakanlığı, 2013), s.305

¹³² Ghafur, *افغانستان و جامعه جهانی (Afganistan ve Uluslararası Toplum)*, s.172

vericileri destekleyici politikalar konusunda iyimser yapmıştır. Aynı zamanda bu eksenler Afganistan'ın dış politika hedeflerinin ABD ve uluslararası toplumunkilerle etkileşimini ve çok yönlü uyumunu göstermektedir.

Taliban'ın 2005 yılı sonrasında yeniden ortaya çıkmasıyla güvensizlik ülkenin çeşitli yerlerinde artmaya başladı. ABD'nin terörle mücadele ve Taliban'a yönelik ikili politikaları ve NATO'nun terörizm ve güvenlik konusundaki artan başarısızlığı, ABD'nin gece operasyonları düzenlenmesi, Afganistan devleti kurumlarına paralel güvenlik şirketlerinin kurulması, Afganistan halkının evlerinde izinsiz arama yapılması, tutuklanan suçlu kişilerin ABD'nin kendi kurduğu "BAGRAM" adlı cezaevinde gözaltına alınması ve hapsedilmesi gibi tek taraflı eylemler; Afganistan halkının ABD'ye yönelik zihniyetinin olumsuz etkilenmesi, dış politikada ABD ile ayrılmaya gitmesi ve ittifakın zedelenmesine sebep olmuştur. Mezkûr eylemler sonucunda ABD'nin Afganistan'a yönelik politikası eleştirel bir boyut almasının ardından Hamid Karzai hükümeti ile ABD-NATO birlikleri arasında dostane ilişkiler gergin hale gelerek kritik bir döneme geçmiştir.¹³³

Başlangıçta NATO ve ABD terörle mücadele sürecine meydan okuyan net, kapsamlı ve karşılıklı olarak üzerinde anlaşmaya varılmış bir stratejiden yoksun olması, zaman geçtikçe NATO ve ABD arasında ciddi farklılıklar ortaya çıkmıştır. Taliban'ın devrilmesi, Kabil ve çevresinde güvenliğin sağlanması, iki tarafın yapıcı işbirliği sayesinde başarılı bir şekilde gerçekleştirilmesine rağmen ABD'nin terörizmin temellerini dağıtma ve ortadan kaldırma konusundaki ihmali, sonunda Taliban'ın ve terörün yeniden ortaya çıkmasının yolunu açmıştır.

Taliban'ın yeniden ortaya çıkması ve ülkede güvensizliğin yaygınlaşmasıyla birlikte Hamid Karzai ABD ve Batı'ya karşı söylem boyutunda eleştirel bir politika izlemiştir. Pakistan'ın terörizme ikili yaklaşımı, Kabil ile Washington arasındaki en tartışmalı ve gergin konulardan biri haline gelmiştir. Hamid Karzai, Afganistan'daki güvensizliğin köklerinin Pakistan'da yattığına inanıyordu. Cumhurbaşkanı Karzai: *"Terörle mücadele gerektiği gibi yapılmadı ve ben bunu her zaman eleştirdim. NATO*

¹³³ Sajadi, سیاست خارجی افغانستان (Afganistan Dış Politikası), s. 302-306

Afgan halkının köylerine akın etti, burası savaşın yeri değildi. Bu yanlış ve bitmesini istiyorum.”¹³⁴ şeklinde ABD’nin terörizme yönelik dış politikasını eleştirmiştir.

ABD, Pakistan lobisinin etkisi altında, Karzai’nin tavsiye ve eleştirilerini hep görmezden geldi. Pakistan’daki terörizmi finanse eden ve donatan merkezlere aldırış etmedi. Nihayet, 2 Mayıs 2011’de Usame bin Ladin’in Pakistan’ın Abbottabad kentinde, ülkenin istihbarat ve ordusunun ana ikametgâhı yakınında öldürülmesi, İslamabad’ın terörle mücadele konusundaki ikili politikasını açığa çıkarmıştır. ABD pratikte terörizmin kaynağı olan Pakistan dini medreselerini görmezden gelirken Afganistan’ın köylerine savaş açmaya devam etmiştir. Belli bir süre sonra ABD, bununla kalmayıp Taliban’ı düşman tanımından bile çıkarmıştır.¹³⁵

Karzai’nin bu inancı ABD’li üst düzey yetkililerin bazı yargı ve yorumlarıyla da doğrulanmaktadır. ABD Başkanı Barack Obama, Hamid Karzai’ye “Sizin bölgenizden saldırıya uğramak, Taliban ile savaşmak ve Afganlar arası çatışmaya karışmak istemiyoruz.”¹³⁶ demesinden sonra Afganistan hükümetinin dış politikasında ABD’nin terörle mücadele adı altında kendi çıkarlarının peşinde olduğuna dair hiçbir şüphe kalmamıştır. Bu, terörizme karşı ortak savaş, Afganlar arası çatışma düzeyine indiren ABD’nin stratejik hatalarından biri olmuştur. Bu politika, iki ülke arasındaki ilişkileri daha da zedeleyerek Afganistan’daki Taliban ve terörizmin geri dönmesinin önünü açmıştır.

Başkan Karzai, bu durumu iç basında dile getirmenin yanı sıra, yabancı basına verdiği röportajlarda da açıkça eleştirmeye başlamıştır. Başkan Karzai, Helmand’da güvensizliğin artması ve Taliban’ın oraya girmesini İngiliz ve Amerikan askerlerinin onlara yardım ettiğine bağlamakla kalmayıp Amerikalılara ve İngilizlere olan güvenini bir hata olarak nitelendirmiştir.¹³⁷

Dolayısıyla Afganistan dış politikasında ABD ile bir çıkar çatışması başlamıştır. Bu çıkar çatışması, Afganistan’ın ABD ve NATO ile olan dış politikasında

¹³⁴ Sajadi, سیاست خارجی افغانستان (Afganistan Dış Politikası), s. 308-316.

¹³⁵ Rangin Dadfar Spanta, روایتی از درون سیاست افغانستان (Afganistan Siyaseti: İçeriden Bir Anlatı) (Kabil: Azim Yayın evi, 2017) s. 894.

¹³⁶ Spanta, روایتی از درون سیاست افغانستان (Afganistan Siyaseti: İçeriden Bir Anlatı) s. 605.

¹³⁷ Sherard Cowper-Coles, نامه های کابل (Kabil Mektupları), (Tahran: İtalaat Yayın evi, 2010) s. 160.

bir tür ayrışmaya yol açtığını söylemek doğru olacaktır. Bu çatışmalar sonucunda Afganistan'ın ABD ve müttefikleri ile diplomatik ve siyasi ilişkileri bozulmaya doğru adım adım ilerlemiştir.

Başkan Karzai'ye göre, Batılı şirketlerin keyfi müdahalesi, yerel politikacılar ve güçlü kişilerle gizli anlaşmaları, hükümetin ve uluslararası toplumun ülkede yolsuzlukla mücadele ve hukukun üstünlüğünü sağlamadaki başarısızlığının nedenlerinden olmuştur. Afganistan Milli Güvenlik idaresine göre, İçişleri Bakanlığı'nın beş bin sözleşmesinden sadece bin beş yüz yerli, geri kalanı yabancıydı.¹³⁸ Bu rapor, Karzai'nin yolsuzluğun yayılmasında yabancı müdahalesine dair tespitini teyit etmektedir.

Karzai'nin ABD ile soğuk ilişkilerinin nedenlerinden biri de Karzai'nin 2009 Afganistan cumhurbaşkanlık seçiminde kendini galip olarak görmesi ile ilgilidir. Karzai'ye göre 2009 yılında seçimi ilk turda kazandı; Ancak ABD ve bazı NATO üyeleri, ikinci tur planını, onu kendilerine daha bağımlı kılmak ve hükümetini zayıflatmak için tasarladı. Onu hayal kırıklığına uğratarak, seçimi gözden düşürmek istediler.¹³⁹ Hamid Karzai'nin cumhurbaşkanlığının ikinci dönemindeki böyle bir zihniyet, ülkenin uluslararası etkileşimlerini ve Afganistan'ın NATO ve ABD ülkelerine yönelik dış politikasını güçlü bir şekilde olumsuz etkilemiştir.

Karzai'nin Dışişleri Bakanı Spanta'ya göre, iki ülke arasındaki gerilimin tırmanmasının iki ana nedeni vardı: Birincisi, ABD'nin Pakistan'a yaklaşımında hiçbir zaman köklü bir değişiklik olmaması ve ikincisi, Afgan köylerine gece baskınlarının ve sivil kayıpların devam etmesi olmuştur.¹⁴⁰ Karzai'nin ABD'nin Afganistan'daki yönelimi konusundaki sert ve eleştirel tutumu, ülkedeki siyasi bağımsızlığa ve ulusal egemenliğe karşı bir meydan okuma oluşturmuştur. Karzai, bu ülkelerin müdahalelerini ve Afgan hükümetiyle koordinasyonsuzluklarını ülkenin ulusal egemenliğinin ihlali olarak değerlendirmekteydi. Bu ülkelerden bazılarının Taliban ile doğrudan teması ve Afganistan hükümetinin Taliban ile müzakere sürecine

¹³⁸ Spanta, *سیاست افغانستان؛ روایتی از درون* (Afganistan Siyaseti: İçeriden Bir Anlatı), s. 754.

¹³⁹ Cowper-Coles, *نامه های کابل* (Kabil Mektupları), s. 260.

¹⁴⁰ Spanta, *سیاست افغانستان؛ روایتی از درون* (Afganistan Siyaseti: İçeriden Bir Anlatı), s. 924.

müdahalesi; Afganistan dış politikasında ABD ve uluslararası topluma yönelik eleştirilen diğer konular olmuştur.

Afganistan'ın dış politikası açısından, bu müdahalelerin doruk noktası, NATO ve ABD güçlerinin askeri gece operasyonlarına Afganistan köylerinde devam etmesi ve Afganistan İslam Emirliği olarak bilinen Katar'daki Taliban ofisinin yeniden açılması olmuştur. Katar ofisinin Afganistan'daki Taliban hükümetinin eski adı olan “Afganistan İslam Emirliği” olarak yeniden açılması, Afganistan'da paralel kurumların kurulduğunun açık bir işareti olarak değerlendirilmiştir. Afganistan hükümeti açısından, ABD'nin bu eylemleri Afganistan'ın dokunulmaz ulusal egemenliği ilkesinin sorgulanması anlamına geliyordu. Karzai, terörizmle mücadele açısından bir taraftan uluslararası toplumun yardımlarına ihtiyaç duyarken diğer taraftan ABD ve NATO'yu sürekli eleştirmesi, ABD-Afganistan ilişkilerinde güvensizlik ortamının oluşmasına neden olmuştur.

2009 Afganistan Cumhurbaşkanlık seçimlerine yönelik ABD'nin müdahalesi Karzai'nin ikinci dönemi başlamadan ABD'ye yönelik olumsuz zihniyeti daha güçlendirmiştir. ABD-Afganistan güvenlik anlaşması konusu, Afganistan'ın ABD ve Batı ülkeleriyle olan dış politikasındaki bir başka zorlu eksen olarak karşımıza çıkmaktadır. ABD-Afganistan Stratejik Anlaşması'nın imzalanmasının ardından ABD ve NATO güçlerinin Afganistan'daki varlığının devam etmesi olan ana konu, hassasiyetler ve Karzai'nin düşünceleri nedeniyle ertelenmeye başlamıştır. 2014 yılında Afganistan'dan çekilmesinden önce ABD, gücün durumunu belirlemek için Afganistan ile bir güvenlik anlaşması imzalamaya çalışmıştır. ABD'nin Afganistan hükümetinin stratejik bir anlaşma imzalamasında ısrar etmesi, Karzai'nin zihniyeti hakkında daha fazla şüphe uyandırmıştır. ABD'nin Afganistan büyükelçisinin güvenlik anlaşmasının acil imzalanması için ısrar etmesi üzerine Karzai; “*Bir süreye ihtiyacım yok, Afganistan sizin koloniniz değil, İngilizleri yendik, Sovyetleri yendik ama sizinle diyalog kurmak istiyoruz.*”¹⁴¹ diyerek anlaşmayı zorla imzalatamayacaklarını açıkça ifade etmiştir.

¹⁴¹ Spanta, سیاست افغانستان؛ روایتی از درون (Afganistan Siyaseti: İçeriden Bir Anlatı), s. 478.

Afganistan Dışışleri Bakanlığı, güvenlik anlaşmasının içeriğini hazırlanması ve imzalanmasını Loya Jirga'ya devretme kararı almıştır. Görünüşe göre Karzai, Loya Jirga vasıtasıyla belirli koşullarla ABD'den daha fazla siyasi imtiyaz almayı planlamıştır. Ancak Loya Jirga'da alınan neredeyse koşulsuz anlaşma kararı; Karzai'nin daha fazla baskı altına kalmasına neden olmuştur. Loya Jirga katılımcıları istişare çoğunluğuyla anlaşmayı imzalamasına karar vermiştir. ABD'nin bu stratejik bir anlaşmanın yapılması için katılımcılara yaptığı baskı, kararın ABD'nin lehine olmasına yol açmıştır. Bu durum Karzai'yi daha da hayal kırıklığına uğratmıştır. Ancak Hamid Karzai, ABD'nin niyetlerine ilişkin şüphelerinin yanı sıra çeşitli nedenlerle yine de mezkûr anlaşmayı reddetmiştir. Bu sürecin uzaması Karzai'yi zaman zaman ciddi tehditlerle karşı karşıya bırakmıştır. General Allen, Karzai'ye bu stratejik anlaşmanın imzalanmasını ertelemesini ABD'nin Afganistan ile iş birliğinin sonu olduğunu resmen söyleyince; Karzai, anlaşmanın imzalanması için herhangi bir süre verilmesini öfkeyle reddederek, bu durumu Afganistan'ın bağımsızlığı ile ilişkilendirmiştir.¹⁴²

Karzai, ABD-Afganistan İkili Güvenlik Anlaşmasının uzatılması için, gece operasyonlarının durdurulması, Bagram cezaevinin kapatılması, ABD'nin Afganistan'da sağlıklı bir cumhurbaşkanlığı seçimi yapma taahhüdü ve en önemlisi muhalefetle (Taliban) bir barış sürecinin resmi olarak başlatılmasını ön koşul olarak öne sürmüştür. Karzai, yukarıdaki koşulların sağlanmaması halinde güvenlik anlaşmasının imzalanmayacağını ve imzalanmasının bir sonraki başkana erteleneceğini de duyurmuştur.¹⁴³

Öte yandan Başkan Karzai, ABD'nin Afganistan'a barış ve egemenlik getirme konusundaki samimiyetine derinden güvenmiyordu. Ona göre, ABD Afganistan'ı bölmeye ve coğrafi topraklarının bir kısmını Taliban'a devretmeye çalışmıştır. Karzai göre, Taliban'ın Katar'daki ofisinin yeniden açılması ve ülke coğrafyasının bir kısmının Taliban'a devredilme meselesi bu politikanın apaçık örnekleriydi.

Karzai'nin ABD ile ilişkilerinin soğukluğu o kadar yayıldı ki Başkan Karzai, Başkan Obama ile altı ay telefonda bile konuşamamıştır. Bu açıklama, bizzat Hamid

¹⁴² a.g.e. s. 478.

¹⁴³ Sajadi, سیاست خارجی افغانستان (Afganistan Dış Politikası), s. 323-324.

Karzai'nin bir basın toplantısında, ABD'nin Afganistan'a yönelik ihmalden şikâyet edilerek yapılmıştır. Başkan Karzai, başkanlığının son günlerinde Wolesi Jirga Uluslararası İlişkiler Komisyonu ile sık sık yaptığı görüşmelerde, Amerika Birleşik Devletleri'nin sonunda Afganistan iktidarını Pakistan'a götürecek bir yol izlediğini söylemiştir.¹⁴⁴

Karzai'nin güvenlik anlaşması konusunda yukarıdaki koşullarda ısrar etmesi, dış politika açısından iki farklı seçenekle analiz edilebilir. İlk olarak, bu duruş sadece kişisel ayrıcalıklar, özellikle de 2009 yılı cumhurbaşkanlığı seçiminin sonucuyla ilgili olarak anlaşmak içindir. İkincisi, Karzai'nin NATO ülkeleri özellikle de ABD'nin Afganistan'daki sağlıksız niyetlerine inanmama ve güvenmemesinden kaynaklanmaktadır. Tabii ki, ikincisi Karzai tarafından özel görüşmelerde defalarca vurgulanmıştır.

ABD'nin Başkan Karzai'nin tutumuna dair tepkileri ve bir güvenlik anlaşması imzalamak için bir takvim belirlemekten çekilmesi, Başkan Karzai'nin inançlarını ve zihniyetini büyük ölçüde doğrulamıştır. İlk tepki olarak, ABD hükümeti Afganistan ile varlığını ve iş birliğini sürdürmek için bu anlaşmanın derhal imzalanması çağrısında bulundu. Daha sonra ise iki haftalık bir süre önerdi. ABD'nin bu istekleri gerçekleşmeyince sonunda sözleşmeyi imzalamak için bir zaman sınırı olmadığını ve Afgan hükümetinin sözleşmeyi her an imzalayabileceğini açıklamıştır.¹⁴⁵

Karzai döneminin son günlerinde ABD Başkanı Obama'nın Mayıs 2014 tarihinde Kabil'e yaptığı ziyaret sırasında Cumhurbaşkanı Karzai'le görüşmeden ve haberdar etmeden direk ABD'nin Kabil'deki üssü Bagram'a geçmesi; Karzai tarafından yapılan yemek davetine katılmaması Karzai'yi o kadar kızdırdı ki, "*Bu kafirlere yapılan aşağılayıcı muameleyi asla unutmayacağım*"¹⁴⁶ demiştir. Tabii bu arada Karzai'nin ABD'ye yönelik olumsuz zihniyeti de Obama'ya yönelik bu algının yoğunlaşmasına neden oldu. Bu durum Karza'nin alternatif olarak Çin ve Rusya ile daha çok yakınlaşmasına etkili olurken ABD'nin Afganistan'daki varlığına rağmen

¹⁴⁴ 1TV Kabul: Karzai Documentry 27.11.2014 (1TV: Karzai Belgeseli: 2014), Link: https://www.youtube.com/watch?v=VxpZzSAx89Q&ab_channel=1TVKabul%D8%AA%D9%84%D9%88%DB%8C%D8%B2%DB%8C%D9%88%D9%86%DB%8C%DA%A9 (erişim Tarihi: 04.03.2022).

¹⁴⁵ Sajadi, سیاست خارجی افغانستان (Afganistan Dış Politikası), s. 324-325.

¹⁴⁶ Spanta, سیاست افغانستان؛ روایتی از درون (Afganistan Siyaseti: İçeriden Bir Anlatı), s. 273.

uzaklaşmasına neden olmuştur. Obama, Afganistan'daki sözde "Sürdürülebilir Özgürlük" projesine aynı yıl içerisinde sonlandırmasına rağmen yükselen Çin ve Rusya'nın bölgedeki etkisi azaltmak için Afgan güvenlik güçlerini eğitmek, tavsiyelerde bulunmak ve onlara yardım etmek için "Kararlı Destek" misyonunu başlatmıştır.¹⁴⁷

ABD'nin Afganistan'ın iç işlerine kapsamlı müdahalesi, üst düzey hükümet yetkililerinin görevden alınması ve göreve getirilmesinde olan baskısı, Afganistan'ın ulusal egemenliğini ve iç ihtiyaçlarını göz ardı etmesi, Afganistan'ın ABD'ye yönelik politikasında ayrışmaya ve çatışmaya iten diğer unsurlardır. 2001 yılında yapılan iki ülke arasındaki Stratejik Ortaklık Anlaşması'nın imzalanması, ikili güvenlik, siyasi ve ekonomik iş birliğini güçlendirmeyi amaçlasa da, uygulamada ABD'nin Afganistan'ı terörizme ve müdahale eden ülkelere karşı koruma taahhütlerine uymaması nedeniyle başarısız olmuştur.

Sonuç olarak Karzai'nin ABD'ye yönelik tutumunda iki süreçten bahsetmek mümkün olmaktadır. Birincisi geçici ve ilk hükümet dönemi sırasında dış politikada ABD ile etkileşim ve ittifak dönemi olarak devam etmiştir. İkinci dönemi itibarıyla ise ayrışma ve güvensizlik içinde stratejik iş birliği dönemi olarak devam etmiştir. Karzai, ilk döneminde dış politikada, Afganistan'ın ulusal hedefleri konusunda ABD ve uluslararası toplumla çıkar paylaşımı ve anlaşma düzeyinin yüksek düzeyde olduğu sonucuna varılabilir. Her iki taraf da iş birliği ve etkileşimin odak noktası olarak terörizm ve aşırılıkçılığa karşı ortak mücadeleyi göstermiştir. Fakat ikinci dönem sürecinde dış politikada ABD ile kötü giden ilişkiler neticesinde Hamit Karzai daha muhafazakâr tavır sergileyerek bölgesel güçlerle özellikle Çin ve Rusya ile ilişkileri dengelemek için daha fazla istekli görünmüştür.

3.1.2.2. Eşref Gani Dönemi Dış Politika: 2014-2021

2014 sonrası Eşref Gani döneminde Afganistan dış politikası Hamid Karzai dönemine kıyasla iki alanda bazı değişikliklere tanık oluyoruz. Birincisi, uluslararası sistem değişkeni söz konusu olduğunda, oyun ortamındaki değişiklikler, aktörler ve

¹⁴⁷ Sajadi, سیاست خارجی افغانستان (Afganistan Dış Politikası), s. 326.

oyunun kuralları dikkate alınmalıdır. Bu açıdan aktörlerin ve büyük güçlerin amaç, strateji ve çıkarları önemlidir. Aynı şekilde ABD'nin, Afganistan'daki kapsamlı siyasi, ekonomik ve askeri varlığı, özellikle Afganistan'ın dış politikasını ve stratejilerini etkilemiştir. İkincisi, Afganistan siyasi sistemindeki karar vericilerin değişimi, ülkenin dış politikasında bireysel unsurun önemli rolü olarak karşımıza çıkmaktadır. Afganistan'da siyasetin ve hükümetin kurumsallaşmaması ve bu ülkedeki siyasetin geleneksel ve kabilesel doğası göz önüne alındığında, bireyin politika ve stratejilerdeki rolü ciddi ve renklidir. Bu açıdan Afganistan'ın dış politikasında, politikacıların bireysel özellikleri, uluslararası sistem ve bölgesel ve küresel oyunun kuralları hakkındaki algısı da uluslararası etkileşimler üzerinde ciddi etkilere sahiptir.

Eşref Gani'nin akademik bir camiadan gelmesi, Afganistan dış politikasında yeni beş halkanın oluşmasına sebep olmuştur. Aslında bu halka ülkenin politika oluşturma ve dış politika karar verme süreçlerinde bir tür önceliklendirme olarak karşımıza çıkmaktadır. İlk halka, Afganistan'ın komşularına yönelik dış politikasını ön plana çıkarmış, iyi komşuluk ve komşularıyla barış içinde bir arada yaşamayı esas alan aktif bir dış politikaya öncelik vermiştir. İkinci halka, İslam dünyası ve İslam ülkelerini ifade eder. Üçüncü dairede, Batılı ülkeler ve Amerika Birleşik Devletleri yer almıştır. Güneydoğu Asya ülkeleri, uluslararası sistemdeki ekonomik ve siyasi konumları ve küresel ve bölgesel konulardaki etkileri nedeniyle, ülkenin dış politikasının dördüncü halkasını oluşturmaktadır. Son olarak, Afganistan'ın dış politikasının beşinci halkası, Afganistan'ın uluslararası örgütlerle kapsamlı ilişkileri ile ilgilidir.¹⁴⁸

Eşref Gani, Karzai'nin ABD ve NATO'ya yönelik tüm olumsuz düşüncesi ve eleştirilerine rağmen, ABD-NATO iş birliğinin Afganistan için büyük önem taşıdığına ve bu nedenle Afganistan-ABD ve Afganistan-NATO arasında Stratejik Anlaşmanın imzalanmasının olumlu ve yapıcı bir gelişme olacağını düşünmüştür. Gani; *"ABD ve NATO ile stratejik ortaklığımız konusunda siyasi ve ulusal bir mutabakata sahibiz. Loya Jirga'nın kararına göre, bir ulusal birlik hükümeti olarak ilk adımımız ABD ve*

¹⁴⁸ Ahmad Mukhtar ve Diğerleri, "نگاهی به دستاوردهای سه ساله حکومت" (Hükümetin Üç Yıllık Başarılarına Bir Bakış), (Kabil: Cumhurbaşkanlık Genel Ofisi, 2017), s. 45.

*NATO ile güvenlik iş birliği anlaşmaları imzalamak oldu” diyerek bunu bir onur meselesi olarak beyan etmiştir.*¹⁴⁹

Afganistan’da ABD ile yenilenen stratejik anlaşmanın artıları ve eksileriyle birlikte pratikte Afganistan için faydalı saymak mümkündür. Zira ABD, Afganistan güçlerine 11 savaş uçağının yanı sıra 2015'te Afganistan'ı terk etmesi gereken 10.000 Amerikan askeri Afgan askerlerine operasyon ve eğitim sahasında yardım için kalmıştır.¹⁵⁰

Başkan Gani'ye göre, Batı ve ABD ile etkileşim, terörle mücadelenin yanı sıra Afganistan'ın yetenekli bir güvenlik gücüne sahip olmasını sağlamıştır. Amerikan güçlerinin geri çekilmesinden kalan en önemli mirası, ülkenin güvenlik güçlerinde etkili ve köklü bir değişiklik olarak görülmüştür. Bu bağlamda Gani Bagram’da şunları ifade etmiştir: *"NATO ve ABD'li askerlerinin rolünün 31 Aralık 2014'te sona ermesinden memnunum, ancak geride ne tür bir miras kaldı? Bu miras, sizinle en iyi şekilde etkileşime giren Afgan güvenlik güçleridir. Sizin yaptıklarınızdan ders almışlar ve sizinle omuz omuza çalışan Afgan Özel Kuvvetleri bugün bu görevi yerine getiriyorlar, temelden değiştiler ve hepsi sizi derinden hatırlıyor ve bu görevi yerine getiriyorlar."*¹⁵¹

Eşref Gani döneminde, Hamid Karzai'den farklı olarak, Afganistan dış politikası ABD ve Batı ile daha fazla etkileşim ve iş birliği yapma eğiliminde olduğu görülmektedir. Fakat terörle mücadelenin devam etmesi ve güvensizliğin artması bu iş birliğini ciddi zorluklarla karşı karşıya bırakmıştır. Gani ABD’nin Afganistan’daki terörle mücadele konusundaki dış politikasını değiştirmek için bölgesel gelişmelere dikkat çekmeye yönelmiştir. Çin ve Pakistan’ın Taliban’a olan desteği, Rusya’nın da Taliban’a yönelimi Obama yönetiminin bir kez daha dikkatini Afganistan'a çevirmesine neden olurken, ABD'nin Afganistan’da terörizmle mücadele politikasını asıl değiştiren Trump olmuştur.

¹⁴⁹ Sajadi, سیاست خارجی افغانستان (Afganistan Dış Politikası), s. 323-324.

¹⁵⁰ Birishna Saber Ibrahimkhel, نگاه اجمالی به یک سال سیاست خارجی اشرف غنی (Eşref Ghani'nin Dış Politikasının Bir Yılına Kısa Bir Bakış) <https://l24.im/sSfM6h> (Erişim Tarihi:03.01.2022).

¹⁵¹ Sajadi, سیاست خارجی افغانستان (Afganistan Dış Politikası), s. 325-326.

Trump yönetiminin yeni stratejisi Afgan hükümetinin ABD'ye daha çok bağlanması ve yaklaşmasına neden olduğunu söylemek doğru olacaktır. Afganistan için bu stratejinin başarılarına ilişkin olumsuz görüşlere rağmen, Afganistan hükümeti bu stratejiyi Afganistan'ın ulusal çıkarları için yararlı görmüş ve memnuniyetle karşılamıştır. Afganistan için yeni strateji çerçevesinde; terörizmin sponsoru olarak Pakistan üzerinde daha fazla baskı yaratmak, Hindistan'ın Afganistan'daki yapıcı rolünü artırmak, Taliban ve isyancıları bastırmak için güçlü bir ABD pozisyonu ilan edilmiştir.¹⁵²

2014 sonrası ABD'nin bir yanda Rusya ve Çin ile yükselen rekabeti, diğer yanda İran ile olan çatışması, Başkan Gani'nin üçüncü halkadaki dış politikasının zorlu eksenlerden biri olarak ortaya çıkmıştır. Zira Suriye ve Irak üzerinden askeri ve siyasi bir çatışma döneminin ardından, ABD ve Rusya arasındaki uluslararası rekabetinin yoğunlaşması, Afganistan'da da bu rekabetlerin yaşanmasına sebep olmuştur. Bu rekabet ve çatışma Hamid Karzai yönetiminde farklı şekillerde zaten mevcut olmasına rağmen, Karzai'nin daha muhafazakâr dış politikası nedeniyle Afganistan'daki rakip ülkeler arasında bir olumlu denge mevcut olmuştur. Yani Karzai döneminde; Rusya ile ABD'yi dengelemek, ABD-İran ilişkilerini dengelemek, Hindistan ile Pakistan'ı dengelemek Afganistan dış politikasında büyük bir çabayla takip edilmiştir. Ancak bölgesel ve uluslararası gelişmeler nedeniyle ve Cumhurbaşkanı Ghani'nin kişilik özellikleri dikkate alındığında bu denge Başkan Gani döneminde bozulmuş, hatta ortadan kalkmıştır.

Başkan Gani, Rusya'ya karşı eleştirel bir duruş ilan ederek ABD'yi memnun etmeye çalışmıştır. Rusya ve İran'ın Taliban'ı desteklediğine dair haberlerin yayınlanması, bu dengenin ABD lehine bozulduğunu ve İran ve Rusya'nın Afganistan'ın yeni dış politikasından memnun olmadığını göstermiştir.

Afganistan'ın ABD ile ilişkilerinin önemli bir kısmı ikili ilişkilerin ötesinde ve daha çok “çok taraflı ilişkiler” biçiminde olmuştur. ABD ile olan çok taraflı ilişkiler boyunca, Afganistan konulu uluslararası konferanslar, dış politika tartışmalarının en

¹⁵² Mukhtar ve Diğerleri, “نگاهی به دستاوردهای سه ساله حکومت” (Hükümetin Üç Yıllık Başarılarına Bir Bakış), s. 78-79

önemli konusu olarak yorumlanmıştır. Gani döneminde Londra, Varşova ve Brüksel'de Amerikalıların desteğiyle üç önemli konferans düzenlenmiştir. Londra Konferansı'nda 59 ülke Afganistan'ı destekleme ve Afgan liderliğindeki barış sürecini destekleme taahhütlerini yeniden teyit etmiştir. ABD'nin Afganistan'daki desteği, yalnızca mali sorunların hafifletilmesine yardımcı olmakla kalmadı, aynı zamanda Afganistan'ın bölgedeki siyasi itibarını da artırmaya başlamıştır. ABD ile ortak çıkarlar, komşu ülkeler ve bölge ile ilişkilerde bazı hassasiyetlere yol açsa da Afganistan'ın ekonomik düzlemdeki aktif diplomasisi bu hassasiyeti hafifletmeyi başaramıştır.¹⁵³

2020 yılında Doha'da ABD ve Taliban arasında "Afganistan'a Barışı Getirme Anlaşması" Afganistan hükümeti katılımı olmadan gerçekleştirildi. Bu anlaşma çerçevesinde 14 ay içinde eğer Taliban anlaşma maddelerine uyarsa ABD kendi kuvvetlerini Afganistan'dan geri çekeceğini açıklamıştır. Gani mezkûr anlaşma çerçevesinde planlanan karşılıklı mahkûm değişimini imzalamayıp, Loya jirga'ya devretti. Loya Jirga'ya olumlu karar sonucunda yaklaşık 5000'den fazla tutuklu Taliban üyesinin bırakılmasına karşı ABD ve NATO askerlerinin yanı sıra 1000'e yakın Afgan askeri azad edilmesini talep etmiştir.¹⁵⁴

Gün geçtikçe saldırıları artıran Taliban, Afganlararası barış sürecinin ilerlemesini Eşref Gani'nin iktidardan çekilmesine koşullandırmıştır. Fakat Gani tarafından bu istek reddedilmiştir. Zira Gani, ABD'nin Taliban üzerindeki etkisini kullanarak başkanlıkta kalabileceğini düşünmüştür. Hatta, ABD'nin Taliban ile tek taraflı anlaşma yapmasından rahatsız olmasına rağmen ABD'nin isteklerini yerine getirmeye devam etmiştir. Afganlar arası barış müzakerelerinde heyet hususunda siyasi partileri ile anlaşamayınca Taliban ile Afganistan İslam devleti arasında devam edegelen barış süreci başarısız olmuştur.

¹⁵³ Sayed Mahdi Munadi, *دست آوردها و چالش های سیاست خارجی ما/ حلقه سوم : امریکا و همپیمانانش* (Dış Politika Başarılarımız ve Zorluklarımız / 3. Tur: Amerika Birleşik Devletleri ve Müttefikleri), link: <https://l24.im/EBbzelk> (erişim tarihi: 03.01.2022).

¹⁵⁴ Agreement for Bringing Peace to Afghanistan between the Islamic Emirate of Afghanistan Which Is Not Recognized by the United States as A State and is Known as the Taliban and the United States of America", State, <https://www.state.gov/wp-content/uploads/2020/02/Agreement-For-Bringing-Peace-to-Afghanistan-02.29.20.pdf>, (Erişim Tarihi:20.03.2022).

3.1.2.3. ABD-Afganistan İlişkilerinde Fırsatlar

ABD desteğiyle kurulan yeni Afganistan'ın bölgesel ve küresel ortaklarıyla stratejik ve uzun vadeli ilişkilerinin kurulması, düzenlenmesi ve güçlendirilmesi Afgan diplomatik aygıtının en önemli önceliklerinden biri haline gelmiştir. Hindistan, ABD, Birleşik Krallık, Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) ve Avrupa Birliği ile ilk görüşmeler başlatılarak ilişkileri geliştirilmiştir. 2005 yılında ABD-Afganistan arasında yapılan uzun vadeli güvenlik ve stratejik ortak bildirgesinin içeriği açısından Afganistan için aşağıdaki konuları içermektedir:¹⁵⁵ 1) askeri ve güvenlik iş birliği; 2) Afganistan'ın ekonomik altyapısının ekonomik yardımı ve geliştirilmesi; 3) bölgesel iş birliğinin güçlendirilmesi; 4) kültürel, sosyal ve eğitimsel ilişkilerin geliştirilmesi.

En önemli ve tartışmalı kısım askeri ve güvenlik işbirliği alanıdır. Belgeye göre, askeri-güvenlik iş birliği üç bölümde organize edilmiştir: 1) Afgan ordusunu donatmak ve finanse etmek; 2) Afgan askeri kuvvetlerinin eğitimi; 3) Afganistan tarafından istenmesi ve talep edilmesi halinde ortak operasyonlar da dahil olmak üzere terörle mücadele operasyonlarında Afgan askeri güçlerine yardım etmek.

Afganistan'ın ABD ile stratejik bir ilişki kurma nedenleri ve beklentileri iki alanda bulunabilir: Birincisi; Afganistan'ın ihtiyaçları, ikincisi ise ABD'nin sorumlulukları. Bölgesel ve küresel ortaklarla stratejik ilişkilerin güçlendirilmesi, Afganistan'ın karşı karşıya olduğu birçok zorluğun üstesinden gelmenin bir yolu olarak görülmüştür.

ABD'nin Afganistan'a yardım etme konusundaki siyasi, ahlaki ve yasal sorumlulukları, stratejik ikili ilişkilerin beklentilerinden biri olmuştur. Zira ABD, Afganistan'ın mevcut sorunlarının yaratılmasında önemli bir rol oynamıştır. Sovyetler Birliği'ni Afganistan'a askeri müdahaleye teşvik etmek, Afganistan'ın işgali sırasında aşırılık yanlısı grupları desteklemek, işgalden sonra Kabil'in anahtarını İslamabad'a vermek ve 2001'den sonra Pakistan'a güvenmek ABD'nin Afganistan'da yarattığı sorunlar arasındadır. Bu nedenle ABD'nin Afganistan'a yardımı sadece Kabil'in talebi

¹⁵⁵ 8am, روابط استراتژیک افغانستان و ایالات متحده امریکا: فرصت‌ها، نگرانی‌ها و انتظارات, (Afganistan-ABD Stratejik İlişkileri: Fırsatlar, Endişeler ve Beklentiler), link: <https://l24.im/RbdDKBz> (Erişim tarihi: 13.03.2022)

değil, Afganistan'ın hakkı ve Afganistan için ABD ve diğer Batılı ülkelerin sorumluluğu olarak görülmektedir.¹⁵⁶

3.1.2.4. ABD-Afganistan İttifakında Zorluk ve Engeller

Yapısal olarak ABD başta olmak üzere NATO'nun diğer üyeleri; güçlerinin Afganistan'daki ana rolü konusunda hemfikir olamamıştır. Örneğin Almanya, kendi askerlerini Afgan kuvvetlerinin eğitimi alanında konuşlandırılmasının altını çizmiştir. İngiltere bu durumla ilgili bazen Almanya'nın yanında yer alırken bazen de doğrudan savaş operasyonlarına katılmayı kabul etmiştir. Fransa, ABD'nin görüşüyle aynı doğrultuda hareket etmesine rağmen, ABD'nin Afganistan'da NATO askerlerini kendi amaçları doğrultusunda kullanabileceği ve kendi askerlerini Irak'a taşıyarak NATO'yu savaşa araç edeceği fikrini savunmuştur. Fransa, NATO kuvvetlerinin ABD politikası için pratik bir araç haline belirtmiştir.¹⁵⁷ ABD hava saldırıları bazen Taliban'ın hiç bulunmadığı köylerini hedef alması NATO üyelerinin Afganistan savaşına yönelik fikrini farklılaşmasına neden olmuştur.¹⁵⁸

ABD kuvvetleri esas olarak militan saklanma yerlerine saldırma rolünü üstlenirken, bazı durumlarda ISAF Komutanlığı ile gerekli koordinasyona sahip olmamıştır. Bunu sonucunda birçok sivil kayıp yaşanmış ve ISAF politikalarına güven kalmamıştır. Tüm hükümetler, Afganistan'daki Taliban yönetimi tehdidine ve kendi anavatanlarına yönelik Taliban terörü tehdidine karşı aynı derecede hassasiyet göstermemiştir. Sadece operasyonel koordinasyon değil, aynı zamanda aralarındaki bilgi alışverişi de zayıf olmuştur.¹⁵⁹

Bölgesel faktörler açısından baktığımızda ilk olarak Pakistan'daki istikrarsızlık uzantıları Afganistan'daki ABD ve NATO misyonlarını ciddi şekilde gölgelemiştir.

¹⁵⁶ 8am (Afganistan-ABD) روابط استراتژیک افغانستان و ایالات متحده امریکا: فرصت‌ها، نگرانی‌ها و انتظارات، link: <https://l24.im/RbdDKBz> (Erişim tarihi: 13.03.2022)

¹⁵⁷ Morelli, Vincent & Belkin, Paul (2009). NATO in Afghanistan: A Test of the Transatlantic Alliance, Congressional Research Service, P. 22 (report) link: <http://connections-qj.org/article/nato-afghanistan-test-transatlantic-alliance> (Date of Access: 02.03.2022).

¹⁵⁸ Financial Times (2007). NATO Plans to Reduce Afghan Casualtieshttp, link: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_8189.htm (Date of Access: 03.04.2022).

¹⁵⁹ Report of the Afghanistan Study Group (2008). "Revitalizing our Efforts, Rethinking our Strategies" Center for the Study of the Presidency. (2008) P. 22.

Karaçi'deki siyasi istikrarsızlık konusu, Pakistan'ın sınır bölgelerinde Taliban'ı artıran unsurlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. ABD'nin güvenlik ve terörizm konusundaki ikili politikaları Afganistan'ı rahatsız etmiştir. Afganistan sürekli terörizmin merkezi olarak Pakistan'ı hedef alırken ABD bu konudaki fikir ayrılığını korumuştur. Temmuz 2008'de ABD, Pakistan istihbarat ve güvenlik güçlerinin Taliban'a, özellikle de Hakkani şebekesine yardım ettiğine dair belgeler elde etmesine rağmen Trump dönemine kadar Pakistan hususunda herhangi bir somut adım atılmamıştır.¹⁶⁰ ABD'nin Pakistan'a baskı uygulaması Pakistan'ın apaçık bir şekilde Taliban'ı destekleyerek iktidara getirmesine neden olmuştur. Dolayısıyla ABD-Afganistan ilişkilerinde Pakistan konusunda izlenen politikalar münasebetlerde sürekli sorun yaratan faktörlerin başında gelmektedir.

ABD'nin Afganistan'daki varlığı İran açısından başlangıçta Afganistan'da güvenliği sağlamak ve Taliban ile El Kaide'yi bastırmak, Selefi ve Şii karşıtı eğilimleri göz önüne alındığında ortak bir çıkar olarak görülmektedir. Fakat İran ile ABD arasındaki İran'ın nükleer programı konusu ve jeopolitik rekabeti çerçevesinde Taliban ile münasebetler içinde olması İran'ın Afganistan'daki güçlü kültürel varlığı göz önünde alındığında Afganistan-ABD ilişkilerini etkileyen unsurlar arasındadır.¹⁶¹

Bölgede diplomasinin kabul edilemezliği bir diğer unsurdur. Terörün kaynakları, Afganistan dışındaki üsler ve ağlar hakkında yadsınamaz bilgilere rağmen, terör yanlısı çevreler üzerinde siyasi ve diplomatik baskı uygulanmamıştır. En önemlisi Durand'ın ötesindeki Taliban ve El Kaide merkezlerini yok etme konusunda ciddi bir karar alınmamıştır.¹⁶²

Afganistan'daki iç durum açısından baktığımızda temel olarak bu coğrafyada kurulan zayıf, verimsiz, istikrarsız hükümetler gelmektedir. Zayıf hükümet yapısı, kötü yönetim, tüm siyasi, askeri, ekonomik alanlardaki verimsizlik ve yanı sıra

¹⁶⁰ Majid Buzirgmeheri, حضور ناتو در افغانستان : برقراري امنيت و يا گسترش ناامني و تروريسم (Afganistan'daki NATO Varlığı: Güvenliğin Sağlanması veya Güvensizliğin ve Terörizmin Yayılması), *Siyasi Araştırmalar Dergisi*, sayı No 10, (2010) s. 160.

¹⁶¹ Report to Congress in accordance with Section of the national Defense Authorization Act for Fiscal Year 2008. (April 2010) p. 102

¹⁶² Behzad Khosh Andam, بررسی حضور ناتو در افغانستان (Afganistan'daki NATO varlığının gözden geçirilmesi), *Uluslararası Örgütler Dergisi*, 2008, 2. Cilt. Sayı 4, s. 41 Tahrân.

yolsuzluk ve uyuşturucu üretimindeki artışın tekrarlanması bir yandan hükümeti zayıflatırken diğer yandan ABD'nin buna seyirci kalması kötüye giden bir Afganistan'ı ABD'ye miras bırakmıştır. 2010 yılında yapılan bir ankette, 121 sandıktan nüfusun sadece yüzde 24'ü (121 seçim bölgesinden 29'u) merkezi hükümeti desteklediğini ortaya koymaktadır.¹⁶³

Afganistan'ın beşerî ve coğrafi çevresi alanında, ABD'liler, Afgan halkının mizacına ve bu ülkenin topografyası ve coğrafi çevresine yeterince aşina olamamıştır. General McChrystal Uluslararası Araştırmalar Enstitüsü'nde yaptığı bir konuşmada, bu zayıflığı telafi etmenin bir yolunun Afgan ordusunu ve Afgan milli polisini kullanmak olduğunu belirtmiştir.¹⁶⁴ Genel olarak, coğrafi koşullar isyancı grupların güçlü yönlerinden biri olarak kabul edilir.

ABD devleti, Guantanamo üssünde tutuklanan suçlu ve suçsuz esirlere işkence yapmakla suçlanması, ikili ilişkilere zarar veren en önemli unsurlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁶⁵ ABD güçleri, Afganistan'daki teröristleri tutuklamak için bazen uluslararası insan hakları hukuku ve İnsan Hakları Sözleşmesi'ni ihlal ederek askeri yollara başvurmuştur. ABD kuvvetleri genellikle sivilleri tutuklamak için geleneksel yöntemler yerine savaş durumlarında kullanılan yöntemleri kullanmıştır. İstihbarat eksikliği, çoğunlukla haksız yere evlerin yıkımına neden oldu. ABD askerleri savaş alanında savaşacak yaşta olan suçlu suçsuz herkesi tutuklamıştır.

ABD, Afgan aşiretleri hakkında gerçek ve derin bir bilgiye sahip olmadan, aşiretler arasındaki, özellikle de Durand Hattı'nın her iki tarafındaki Peştunlar arasındaki geleneksel karar alma yapısını değiştirmeye çalışmıştır. Bu durum Afganlar (özellikle Peştun bölgelerinde) ABD'ye yönelik olumsuz zihniyeti artırmıştır.

Kısaca, Amerika Birleşik Devletleri'nin Afganistan'da karşı karşıya olduğu zorluklar şu şekilde özetlenebilir: 1-Afganistan'daki ABD savaş yönetimi pasiftir. 2- Afganistan'ın iç yetenekleri yeterince kullanılmamıştır. 3- Afganistan'daki NATO yetenekleri optimal olarak kullanılmamıştır. 4- ABD, Afganistan'daki asker sayısını

¹⁶³ Report on Progress Toward Security and Stability in Afghanistan (2010) p. 36

¹⁶⁴ Nawzar Shafiy, تبيين سياست نوین دولت اوباما در افغانستان و پاکستان (Obama Devletinin Afganistan ve Pakistan'a yönelik yeni Politikası), *Dış ilişkiler Uluslararası dergisi*, sayı 5, (2012), s. 148.

¹⁶⁵ Khosh Andam, بررسی حضور ناتو در افغانستان (Afganistan'daki NATO varlığının gözden geçirilmesi), s. 40 Tahran.

artırmalıydı. 5. Devam eden ABD Irak'taki askeri varlığı ABD'nin Afganistan'a ciddi bir ilgi göstermesini engellemiştir. 6-Taliban Afganistan'da önemli bir sorun haline gelmesine izin verilirken, El Kaide ise önemli bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. 7-Afganistan, Güney Asya'da bireysel bir sorun olarak görülmüştür. Oysa ki Afganistan meselesi, Güney Asya'daki birçok sorunun çözülmesine bağlı olan Güney Asya'daki bir güvenlik kompleksinin bir parçasıdır.¹⁶⁶

3.2. Afganistan'ın Çin'e Yönelik Dış Politikası

Afganistan ve Çin eski çağlardan beri siyasi, ekonomik ve sosyal ilişkiler içindedir. Bu ilişkiler, zaman geçtikçe ve son yıllarda uluslararası gelişmelerle birlikte Afganistan'ın genel dış politikasında önemli hale gelmiştir. Bu önem, kuşkusuz iki ülke ilişkilerinde gelişme faktörü olarak görülen yeni ekonomik alışverişler ve bölgesel iş birliğinden de etkilenmektedir.

Afganistan, on yıllık izolasyonu (1991-2001) aştıktan sonra, bölgesel iş birliğini dış politika gündeminin en üstüne yerleştirmiştir. Bu arada bölgedeki önemli ülkelerle iyi ve pragmatik ilişkilere sahip olmak anlamına gelen bölgesel iş birliği ülke için önemli olmuş ve bu bağlamda Çin de Afganistan için şüphesiz büyük önem taşımaktadır. Çin, büyük bir askeri güç ve potansiyel süper güç olarak konumu, artan ekonomik ve ticari rolü ile tüm dünya ekonomik pazarlarındaki etkisiyle ABD'den sonra en büyük ikinci dünya ekonomik gücüdür. Dolayısıyla Afganistan dış politikasında hem komşu olarak hem de ekonomik ve siyasi anlamda önemli olmaktadır.¹⁶⁷

1979 yılından beri süregelen savaşta tamamen tahrip olan Afganistan; 2001 yılı sonrasında kendi altyapısını yeniden inşa etmek ve güvenliğini sağlamak için bütün ülkelerle ilişkilerini geliştirmeye yönelik dış politika izlemiştir. Bu çerçevede Afganistan komşu ülkelerin kapasitelerini kullanarak aktif ve kapsamlı dış politika ilkelerini benimsemeye çalışmıştır. Bu nedenle, farklı hükümetlerin doğasına ve zamana bağlı olarak, Afganistan'ın dış politika çerçevesi farklı şekilde

¹⁶⁶ Nawzar Shafiy, تبيين سياست نوین دولت اوباما در افغانستان و پاکستان (Obama Devletinin Afganistan ve Pakistan'a yönelik yeni Politikası), *Dış İlişkiler Uluslararası Dergisi*, sayı. 5, (2012), s. 142.

¹⁶⁷ Alici Gracia-Herrero, Tuuli Koivu, "China's Exchange Rate Policy and Asian Trade" (BIS Working Papers no: 282, 2009) p. 6

tanımlanmaktadır. Afganistan'ın Çin'e yönelik dış politikasının en önemli bileşenleri aşağıdaki dört bölümde özetlenebilir:

- Çin'in Afganistan'ın yeniden inşasını artırmaya olan katkısını çekmek;
- Terörle mücadele için daha fazla destek çekmek;
- Afganistan ve Pakistan arasında güven inşa etmek ve ilişkileri güçlendirmek için daha fazla Çin iş birliğini çekmek;
- Bölgesel iş birliğine yardımcı olmak için bölgenin önemli güçleriyle dengelenmesine yardım çekmek.
- Bölgesel güvenlik ve ekonomik iş birliğine etkin rol oynayabilmek için Şanghay İşbirliği Örgütündeki Çin'nin rolünü üye olmak için kullanmak,

Çin ile ABD arasındaki şiddetli ekonomik ve siyasi rekabete rağmen, Afganistan'da NATO'nun Şanghay'a bir güvenlik rakibi olduğu gerçeğiyle bu iş birliği nasıl gelişmiştir diye akla sorular gelebilir. Ya da bu iki hükümet ile iki önemli uluslararası kuruluş arasında nasıl bir bağ kurarak Afganistan kendi çıkarlarını sağlamıştır? Bu mümkün müdür? Böyle bir soruyu yanıtlamak için, Afganistan'ın ekonomik ve güvenlik ilişkileri de dâhil olmak üzere çoğulcu politikası ve pozitif denge politikasını yakından incelemek yerinde olacaktır. Bu süreci daha iyi anlayabilmek için ilk önce tarihsel perspektiften Çin ve Afganistan ilişkilerini değerlendirmek faydalı olacaktır.

3.2.1. Afganistan-Çin İlişkilerinin Tarihsel Arka Planı

Afganistan tarihsel olarak, eski zamanlardan Çin ile eski Aryanlar döneminden beri, sadece iki komşu toprak değil, aynı zamanda iki şanlı medeniyet olarak yaşamış ve yüzyıllar boyunca özel siyasi ve ticari münasebetler kurmuştur. İpek Yolu'nun kültürel ve sanatsal karşılıklı etkisi ile kurulan ilişkiler hâlâ en önemli simgesi olarak önemini taşımaktadır. İki ülke arasındaki belgelenmiş siyasi ilişkilerin tarihi iki bin yıldan daha eskiye dayanmaktadır.

1922 yılında Muhammed Şerif Han, Afgan hükümetinin ilk temsilcisi olarak Çin'in Türkistan bölgesine atanmış ve Kaşgar şehrine yerleşmiştir. Mezkûr dönemde iki ülkenin temsilinin yüzeysel olmasına rağmen, ilişkiler aynı düzeyde

kalmamaktadır. Afganistan ve Çin hükümetleri daha fazla iş birliğine ihtiyaç duymuş ve bunu güçlendirmeye çalışmışlardır. 1933 yılında Habibullah Han Tarzi'yi Nankin şehrine Afganistan üst düzey sefiri olarak atanmasıyla ilişkiler gelişmeye başlamıştır. 1943 yılında Afganistan ile Çin arasında "Maudit Antlaşması" imzalanmıştır. 1949'da Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra Afganistan, 1951 yılında bu ülkenin yeni rejimini biraz gecikmeyle tanıdı. 1955 yılında Çin ile diplomatik ilişkiler kurdu. Maoist devrimden (1949) sonra ihraç edilen Çin'in BM Güvenlik Konseyi üyeliğini yeniden kazanması için Çin'i destekleyerek lehinde oy kullandı. Daha sonraki dönemlerde Çin ile dostluk içinde olan Afganistan, Çin'in Tayvan, Sincan ve Tibet'e yönelik politikalarını desteklemiştir.¹⁶⁸

Afganistan, Çin Halk Cumhuriyeti için iki ulusun birbirine karşı olumsuz bir tarihsel zihniyetinin olmadığı tek komşu sayılabilir. İki ülkenin üst düzey yetkililerinin çok sayıda ziyareti bu iddiayı doğrulamaktadır. Çinli liderler de çeşitli zamanlarda Afganistan'ı ziyaret ettiler. Çin Başbakanı Zhou Enlai, Muhammed Zahir Şah döneminde Afganistan ile ortak sınır konusunda müzakere etmek için Afganistan'ı ziyaret etti. Bu ziyaret kapsamında Muhammed Zahir Şah ve Başbakan Muhammed Davud ile ekonomik ilişkilerin genişletilmesini ve iki ülke arasındaki sınır sorunlarının da çözüme ulaştırılması hususunda görüştüler. Daha sonra Afganistan adına, Başbakan Muhammed Davud, Çin lideri Mao Tse-tung ile sınır sorunlarını çözüme ulaştırma hususundaki isteklerini beyan etmek için Pekin'de görüştüler.¹⁶⁹

Her iki ülke de, dostluk kurmak ve küçük farklılıkları çözmek için hiçbir fırsatı kaçırmamış, şüphelerini diplomatik beceriler ve iyi niyetle çözmüştür. 1963 yılında Sincan ile Badakhshan eyaletinin Vahan bölgesindeki sınır anlaşmazlıklarını çözmek için tarihi bir anlaşma imzalanmıştır. İki komşu devlet arasındaki sınır anlaşmazlıklarının çözülmesi, iki ülke arasındaki siyasi ve ekonomik ilişkilerin daha da geliştirebilmesini kolaylaştırdı. 1964 yılında Muhammed Zahir Şah, Pekin'e resmi bir ziyarette bulundu. Sonraki yıl, Komünist Parti'nin önde gelen liderlerinden ve Çin

¹⁶⁸ Ghafur, افغانستان و جهان (Afganistan ve Dünya), s. 231.

¹⁶⁹ A.g.e. s. 234.

Devlet Başkan Yardımcısı Regin Wu, Kabil'i ziyaret ederek kısa vadeli iş birliği kapsamında birçok ekonomik ve siyasi anlaşmaya imza atmıştır.¹⁷⁰

1973 yılında Afganistan'da cumhuriyet sisteminin kuruluşundan sonra, sistem içindeki Çin etkisi önemli derecede yüksek olmuştur. Davud Han'ın Çin meselelerini büyük bir dikkatle takip etmiştir. Bu temkinli münasebetler Çin'in Afganistan'a yönelik politikasında da görülmüştür. Ancak, daha ilk yılda, Çin hükümeti Afganistan Cumhuriyeti hükümetini resmi olarak tanımıştır. Afganistan Demokratik Partisi'nin 1978'deki komünist darbesinden sonra, Sovyetler Birliği ile Çin arasındaki küresel rekabetin etkisiyle Afgan hükümetinin Çin'e yönelik temkinli politikası daha da kötüye gitmesine rağmen iki ülke arasındaki resmi uzlaşmalar devam etmiştir.

1979'da Sovyet Kızıl Ordusu'nun Afganistan'da bulunması ve Sovyetlerin Afganistan'ı işgalinin şiddetle kınandığı Pekin Deklarasyonu'na cevaben Kabil hükümeti Pekin ile diplomatik ilişkilerini azalttı. Kabil politikasına yanıt olarak, Çin hükümeti Afganistan büyükelçisini geri çağırdı ve ülkedeki temsilini yarı aktif ve sembolik olarak bıraktı. Diğer durumlarda Çin, Sovyet karşıtı cepheye katılarak Kabil yönetimine karşı Afgan Mücahitlerini destekledi. Afganistan'da 1992'de Necibullah rejiminin düşüşü, Mücahitlerin yükselişi ve empoze edilen savaşların patlak vermesi gibi müteakip olaylar, Sibghatullah Mujaddedi ve Burhaneddin Rabbani'nin hükümetleri döneminde ülkenin dış politikasının izolasyonuna yol açtı. Sonuç olarak, Çin ile ticaret keskin bir şekilde düştü ve Pekin, Kabil'de kalan tüm personeli geri çağırdı ve Kabil'deki büyükelçiliğini kapattı.¹⁷¹

Taliban dönemi rejimi, dünyadaki Müslüman azınlıkları destekleme politikasıyla Çin'in Sincan kentindeki Uygur Müslüman isyanlarına destek vermiş ve Kabil'de ofisini açmıştır.¹⁷² Bu durum Çin ve Taliban hükümeti arasında husumet ve bağların kopmasına neden olmuştur. Çin, Afganistan'da Taliban'a karşı mücadele eden Rabbani hükümetine destek vermeye başlamıştır.

¹⁷⁰ Naqibullah Mel, چین (Çin) , 1. Cilt. 2. Baskı, (Kabil: Çin Dünya Radyosu, 2012) s. 16.

¹⁷¹ Avinash Paliwal, "Silent Game: China's Engagement In Afghanistan" (New Delhi: Observer Research Foundations, 2011) p. 23.

¹⁷² Melik Stiz, سهم ناچيز افغانستان از رابطه با چین (Çin İlişkilerinde Afganistan'ın Küçük Payı), 2012: BBC link: <http://www.bbc.co.uk/persian/afghanistan> (Erişim tarihi: 01.04.2022).

2000 yılında Çin heyeti Pekin'in Taliban rejimiyle ilişkilerini geliştirmek için Kabil'i ziyaret etmesine rağmen görüşme pek verimli olmamıştır. ideoloji açısından, Taliban, Çin'in Sincan bölgesindeki Müslüman Mücahitlere işbirliği ve desteği dini bir zorunluluk olarak görmekteydi. Hatta Pekin liderleri, Taliban'ın desteğini alarak Sincan Müslümanlarını önlemek umuduyla 2001 yılında ABD'nin Taliban mevzilerine yönelik saldırısını kınamıştır. Fakat Taliban hükümeti bu isteği geri çevirince ABD'nin Afganistan müdahalesi kaçınılmaz olmuştur.¹⁷³

3.2.2. 2001 Sonrası Afganistan'ın Çin Politikası

2001 sonrası Afganistan dış politikası Hamit Karzai ve Eşref Gani dönemleri olarak iki döneme ayrılmaktadır. Her iki dönemde Çin ile ilişkilerin incelenmesinin ardından münasebetlerdeki fırsatlar ve zorluklar değerlendirilmiştir.

3.2.2.1. Hamid Karzai Dönemi: (2001-2014)

2001 yılının sonlarında Taliban rejiminin düşmesi ve geçici bir hükümetin kurulmasıyla Afganistan, izolasyon döneminden çıkıp uluslararası sistemde aktif bir dış politika izlemeye başlamıştır. Yeni hükümet, yeni ilke ve stratejileri tanımlayarak dünya ile ilişkileri yeniden başlatmıştır. Tüm hükümetlere Kabil'de kendi büyükelçiliklerini yeniden açma çağrısı yapmıştır. Afganistan'ın komşularla dostluk ve iş birliği politikası, Çinli liderlerin dikkatini çekti. Bu sebeple; Aralık 2001'de Pekin, Afganistan'ın geçici hükümetini resmi olarak tanımıştır. Başkan Hamid Karzai Pekin ile ilişkileri geliştirmek için Çin'i ziyaret ederek Afganistan'ın yeniden inşası ve modernizasyonu için iş birliği yapmaya çağırmasının ardından Çin tarafı da bu çağrıya olumlu yanıt vermiştir.¹⁷⁴

2002 yılında Afganistan hükümeti, Kabil-Pekin arasındaki ikili iş birliğini güçlendirme ve genişletmede önemli bir adım olan Kabil Bildirgesi'ni imzalamıştır. 2006 yılında iki ülke, ikili ilişkilerin temel yönlerini belirleyen “İyi Komşuluk, Dostluk ve İşbirliği Anlaşması”nı da imzalamıştır. İki ülke, anlaşma boyunca çeşitli

¹⁷³ Boon A. Kristen, Huq, Aziz and Others, (2011), Terrorism vol. 11: Al Qaeda, the Taliban, and Conflict in Afghanistan, (London: Oxford University Press), p. 484.

¹⁷⁴ Tamanna, سیاست خارجی افغانستان در سپهر همکاری های منطقه ای (Afganistan'ın Bölgesel İşbirliği Alanında Dış Politikası), s. 233-234.

alanlarda iş birliğini gösteren bir dizi anlaşmaya varmıştır. Afganistan ve Çin ayrıca çeşitli alanlarda 30'dan fazla anlaşma ve mutabakat zaptı ve diğer yasal belgelere imza atmıştır. Afganistan ve Çin arasındaki yeni ilişkilerde, güvenlik ve ekonomi ilk öncelikler arasında yer almıştır. Her iki ülke de ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi, doğal kaynakların geliştirilmesi, enerji üretimi, yol yapımı, tarım, ulaşım refahı ve altyapı projeleri üzerinde anlaşmaya varmıştır.¹⁷⁵

İki ülke arasındaki siyasi ilişkiler dramatik bir değişime ve çokça seyahate sahne oldu. Bu dönemde cumhurbaşkanı, başkan yardımcısı, meclis başkanı, kabine bakanları, çeşitli bakanlıkların bakan yardımcıları ve çok sayıda üst düzey yetkili de dâhil olmak üzere Afgan yetkilileri tarafından Çin Halk Cumhuriyeti'ne çok sayıda ziyaret gerçekleştirilmiştir. İkili ve çok taraflı ilişkiler geliştirilmiştir. Karzai dönemi boyunca Çin, Afganistan'daki yeniden yapılanma ve güvenlik sürecini desteklemiştir.

Afganistan Devlet Başkanı Hamid Karzai'nin 2010 yılında Çin'e yaptığı ziyarette iki ülke arasındaki yapılan anlaşma "kapsamlı iş birliği, iyi komşuluk, karşılıklı güven ve kalıcı dostluk" olarak tanımlanmaktadır. Afganistan hükümeti, Çinli yetkililere Afganistan'ın bağımsız bir politika izlediği ve tüm komşu ülkelerle dostane ilişkiler aradığı ve hiçbir şekilde topraklarını bir ülkenin üçüncü bir ülkeye müdahale etmek için bir araç olarak kullanılmayacağı konusunda güvence vermek için çok çalışmaktadır. Bu politikalar, Çin'i Afganistan ile 2011 Stratejik İşbirliği Bildirgesi'ni imzalamaya sevk etmiştir.

Afganistan kendi dış politikasında 2011 yılında “Asya'nın Kalbi- İstanbul Süreci” başlatarak çevre ülkelerin Afganistan'a yönelik daha fazla yardımını çekmeyi ve Afganistan istikrar ve barış sürecine katkıda bulunmalarını hedeflemiştir. Bu çerçevede en çok Çin ile olan ilişkilerine odaklanmıştır.¹⁷⁶

2011 yılından sonra stratejik işbirliği çerçevesinde Afganistan Amu Derya havzasından petrol çıkarma ihalesini Çin'e vermesi ilişkiler daha da artmıştır. Çin bir

¹⁷⁵ Zhao Huasheng, روابط چین با افغانستان علایق، دیدگاه ها و چشم اندازهای چین در زمینه (Çin'in Afganistan İle İlişkileri Çin'in Sahadaki Çıkarları, Görüşleri ve Perspektifleri), Çev. Poya Faryabi, *Afganistan Stratejik Araştırmalar Dergisi*, No. 27, (2012). s. 7.

¹⁷⁶ Derkvan Darakli, سیاست خارجی چین در افغانستان (Çin Dış Politikasında Afganistan), Çev. Sayed Najibullah Musab, *Çin Dış Politikası Makaleler Toplamı*, (Kabil: Azim Yayın Evi, 2018), s. 25.

tarafıta Afganistan hükümetiyle çok taraflı ilişkiler kurarken diğer taraftan Taliban ile gayri resmi münasebetlerde bulunmaya başlamıştır.¹⁷⁷

Afganistan-Çin stratejik mutabakatının 2012 yılında imzalanması ikili ilişkileri yeni bir aşamaya taşımıştır. İki ülke arasındaki etkileşimin artışı ikili yeni fırsatlar sağlamıştır. Afganistan, uluslararası tehditlere karşı mücadele işbirliğini artırmak için Sincan meselelerine dair Çin'e destek vermeye başlamıştır. Aynı şekilde Çin, Terörizm, aşırılıkçılık ve ayrılıkçılık konularında Afganistan'a somut ve pratik önlemler almasına yardım etme kararı vermiştir.¹⁷⁸

Karzai 2012 yılında Şanghay ziyareti sırasında Çin Devlet Başkanı Hu Jintao ile bir araya gelerek uzun vadeli ikili ilişkilerin temelini attı. Bu da Çin'in bir dünya süper gücü olma yolundaki adımlarından biri olarak nitelendirilirken ABD ve NATO ülkelerinin dikkatini çekmiştir.¹⁷⁹

2012 yılında iki ülke yetkilileri arasında imzalanan "Afganistan ve Çin Ortak Bildirisi"nde her iki taraf da askeri ve güvenlik fırsatlarını şu şekilde sıraladı: Her türlü terör, aşırılık, ayrılıkçılık ve örgüt suçlarını ortak bir tehdit olarak görülerek defedilecektir. İki taraf, terörizm, yasadışı göç, uyuşturucu ve silah kaçakçılığı gibi ulus ötesi tehditlerle ortaklaşa mücadele ederek güvenlik sektöründeki iş birliğini güçlendirmeyi ve istihbarat paylaşımı ile sınır yönetimini artırmayı kabul etmiştir. Çin, Afganistan'ın terörizm ve uyuşturucu kaçakçılığıyla mücadele ve ulusal istikrarı koruma çabalarını güçlü bir şekilde destekleyerek uluslararası toplumu Afganistan'ın çabalarını desteklemeye çağırmıştır. Afganistan tarafı, terörizm, aşırılıkçılık ve ayrılıkçılığın "üç gücü" ile mücadelede Çin'e olan kararlılığını ve desteğini yeniden

¹⁷⁷ Nazari Paryani, چین در قبال افغانستان (ABD'nin Asya'daki Etkisini Genişletmesi ve Çin'in Afganistan'a Yönelik Dış Politikasını Değişimi), link: <https://mandegardaily.com/?p=90885> (Erişim tarihi: 11.04.2022).

¹⁷⁸ Elizabeth Wishnick, محدودیت‌های جهانی چین و سیاست این کشور در قبال افغانستان پس از ۲۰۱۴ (Çin'in Küresel Kısıtlamaları ve 2014 Sonrası Afganistan Politikası), Çev. Abdullah Hakimi, (Kabil: Stratejik Araştırmalar Merkezi, Dış İşleri Bakanlığı: Çine Özel Sayı. No. 37, 2017), s. 61.

¹⁷⁹ Mesud Aziz, افغانستان؛ ژئوپلیتیک یکپارچگی اقتصادی منطقه ای و ظهور چین به مثابه تسهیل‌گر جدید (Afganistan; Bölgesel Ekonomik Entegrasyonun Jeopolitiği ve Çin'in Yeni Bir Kolaylaştırıcı Olarak Ortaya Çıkışı), Çev. Sayed Najibullah Masab, *Çin'in Afganistan'a Yönelik Dış Politikası Makaleler Toplamı*, (Kabil: Azim Yayınları, 2018) s. 90-110.

teyit etmek adına Afganistan'daki Çin kurumlarının ve Çin vatandaşlarının güvenliğini sağlamak için somut adımlar atmaya başlamıştır.¹⁸⁰

Eylül 2013'te Hamid Kazai Çin Devlet Başkanı Xi Jinping'in daveti üzerine dört günlük ziyareti sürecinde Çin hükümetiyle üç anlaşma daha imzaladı.¹⁸¹ Aynı yıl sürecinde Çin, Afganistan için Moskova ve İstanbul ikili görüşmelerine katıldı. Ayrıca Çin, Afganistan'ın ŞİÖ'ye gözlemci üye olarak katılmasına aktif bir rol oynamıştır.¹⁸²

3.2.2.2. Eşref Gani Dönemi: (2014-2021)

2014 yılında Barak Obama'nın Afganistan'dan çekilme stratejisinin bir parçasının gerçekleşmesiyle Çin Afganistan'a özel bir elçi gönderdi. Taliban ile Afganistan hükümeti arasında barış müzakereleri başlatmak için arabuluculuk yapmaya başladı. Afganistan, NATO sonrası süreçte askeri ve ekonomik boşluğu doldurmayı hedeflerken Çin ise küresel ve bölgesel hâkimiyetini kurmak için siyasi ve askeri pozisyona yönelik girişimlerde bulunmuştur.

Mayıs 2015'te Urumçi'de Afgan hükümeti ve Taliban arasında yapılan gayri resmi görüşmede başlangıçta olumlu bir ortam oluşması Afganistan devletinin Çin'e daha da yaklaşmasına neden olmuştur. Bu nedenle Çin, Afganistan'da daha bağımsız politikalara girişmiştir.¹⁸³

Aynı zamanda Çin, varlığını daha belirgin kılmak için Afganistan'daki siyasi ve askeri pozisyonunu artırma kararı almıştır. Çin'in "Saldırgan Cazibe Merkezleri" politikası, Afganistan'dan ABD birliklerinin geri çekilmesiyle birlikte Çin'in Afganistan barış görüşmelerine girmeyi, Çin'in Taliban ile ilişkisini artırmayı, Afgan hükümetine askeri yardım sağlamayı ve Afganistan'da askeri hareket konularını

¹⁸⁰ Afganistan İslam Cumhuriyeti İle Çin Halk Cumhuriyeti Arasındaki Ortak Bildirge Metni, (Afganistan Dışişleri Bakanlığı Resmi Sitesi, 2012), link: www.mfa.gov.af (Erişim Tarihi: 03.03.2022).

¹⁸¹ Ahmad Bilal Khalil, *دودار ځيږي اړيکي / افغانستان او چين* (Afganistan Ve Çin: İkili İlişkiler), (Kabil: Bölgesel Araştırmaları Merkezi, 2017) s. 131.

¹⁸² Baisli Mohanti, *چين در افغانستان؛ امنیت، موقعیت و جایگاه منطقه‌ای* (Afganistan'da Çin; Güvenlik, Konum Ve Bölgesel Durum), bk. *Çin'in Afganistan'a Yönelik Dış Politikası Makaleler Toplamı*, (Kabil: Azim Yayınları, 2018) s. 140.

¹⁸³ Hugo Chene, *چين در افغانستان؛ ایجاد توازن میان اقتدارطلبی و مداخله جزئی* (Afganistan'da Çin; Otoriterlik ve Kısmi Müdahalenin Dengelenmesi), *Çin'in Afganistan'a Yönelik Dış Politikası Makaleler Toplamı*, (Kabil: Azim Yayınları, 2018) s. 54.

içermekteydi. Çin'in küresel kalkınma programlarındaki konumunu tanımlayan bu eylemleri Afganistan'da artık birçok anlamı olan yeni bir etkileşim aşamasına girdiğini göstermiştir.¹⁸⁴

2016 yılında Afganistan Çin'e ilk askeri yardım sevkiyatını göndermesi için Wahan bölgesinde askeri üs kurmasına izin vermiştir. Bu kapsamda Afganistan Çin ile güvenlik ve istihbarat iş birliği artırırken, bu yakınlaşma ABD hükümetinin dikkatini çekmiştir. Obama hükümeti son günlerinde Çin'in Afganistan'daki girişimlerine engel olmayı amaçlasa da asıl değişiklik Trump döneminde boy göstermiştir.

Trump dönemi, Afganistan-Çin ilişkileri açısından iyi bir dönem olmadığı ortadadır. Çin hükümeti, Asya'daki çıkarlarına yönelik tehditlerin yayılmasına cevaben dengeleyici veya duyarlı önlemler almaya çalışmıştır. Böylece Trump'ın Çin'e yönelik dış politikasına değişiklikler yapabileceklerdi. Bu nedenle Çin, Afganistan'daki olayları ve özellikle Çinli stratejistleri endişelendiren ABD'nin Afganistan'dan çekilme politikasını derinden takip etmek ve paralel tedbirler almak için Çin, 2014'ten sonra Afganistan'daki siyasi ve askeri pozisyonunu açıkça değiştirmiştir. Bu çerçevede dünya ülkelerinin dikkatini çekmek için "saldırgan cazibe" politikasını ortaya koymuştur.

Donald Trump, 2017 yılında ABD dış politika stratejisini açıklayarak Çin'e yönelik en ciddi ve acil tehdidini değerlendirdi.¹⁸⁵ 2017 yılında Trump küresel stratejisinde ABD askerlerini Afganistan'dan çekme politikası, ABD'nin Afganistan ve Ortadoğu'daki terörden çekilmesi ve Doğu Asya'ya odaklanması olarak görülebilir. ABD'nin Doğu ve Güney Asya'da Çin'i tehdit etmesiyle Afganistan'ın Çin'in enerji programlarındaki önemi daha da artmıştır. Dolayısıyla Çinliler, Trump'ın eylemlerini ve politikalarını kendileri için bir tehlike olarak görmesi Afganistan'da büyük adımlar atmalarına neden olmuştur. Örneğin, Haziran 2017'deki bir Pentagon raporuna göre, Çin, sınır güvenliğini güçlendirmek ve bölgesel ekonomik yatırımlarını savunmak

¹⁸⁴ Jastine Suzlik Tatar, موضع در حال تغییر چین در قبال افغانستان (Çin'in Afganistan'daki Değişen Tutumu), Çev. Abdul Ghani Farahi, *Afganistan Stratejik Araştırmaları Merkezi Dergisi*, No.37,(Kabil:2017) s. 138

¹⁸⁵ David Grossman, آمریکا از چین چه می‌خواهد؟ (ABD Çin'den Ne İstiyor?), (BBC Websitesi: 2019), Link: <https://www.bbc.com/persian/world-features-50404408> (Erişim Tarihi: 20.03.2022).

amacıyla, 2017 yılının başlarında kuzeydoğudaki Badahşan ilinde bir Afgan ordusu taburu inşa etmek için 85 milyon dolar tahsis etmiştir.¹⁸⁶

Çin, Afgan hükümetiyle ilişkisini vurgularken Taliban ile uzlaşma çabalarını yoğunlaştırdı. Çin'in Afganistan Özel Temsilcisi Deng Zhejiang, Çin'in her zaman Taliban'ın Afgan hükümeti tarafından tanınmasıyla Taliban'ın barış sürecine katılmasının teşvik edileceğini vurguladığını söylemiştir.¹⁸⁷ Çin ayrıca, Şubat 2018'de Başkan Ghani'nin ev sahipliğinde gerçekleşen “Kabil Süreci”nin bir parçası olmuştur. Kabil süreci bildirgesinde Çin dahil bazı ülkeler, Afganistan sorununa siyasi bir çözüm sürecine destek verileceği taahhüt edilmiştir.

Çin Başkanı Xi Jinping, 2019 yazında bir araya gelecek olan Şanghay İşbirliği Örgütünde Afganistan-Taliban barış süreci için “Özel Temas Grubu” oluşturmuştur.¹⁸⁸ Bütün bunlar bir yandan Çin'in Afganistan'daki artan etkisini gösterirken diğer yandan Afganistan'ın ABD yerine bir alternatif olarak Çin ile stratejik yakınlık kurmayı hedeflediğini göstermektedir. Bu nedenle, Çin'in bölgede artan etkisi, askeri üslere dayanan bölgesel bir güvenlik stratejisi haline gelebilir.¹⁸⁹ Afganistan dış politikasında Çin ile bölgesel ekonomiyi ve güvenliği artırmak adına yapılan girişimler Çin'in Kabil Büyükelçisi'ne göre şunları içermektedir:

- Afganistan ekseninde bölgesel ittifakların oluşturulması,
- Afganistan Şanghay İttifakına üyelik girişimi,
- Pamir İttifakı (Afganistan Çin ve Pakistan),
- Afganistan, Pakistan ve Tacikistan ile Çin Terörle Mücadele İttifakı,
- Afganistan, Pakistan, ABD ve Çin Dörtlüsü,

¹⁸⁶ Grove, Thomas and Craig Nelson(2019) “Russia And China Competition In Central Asia” The Wall Street Journal:<https://www.wsj.com/search/term.html?KEYWORDS=%20RussiaChina%20competition%20in%20Central> (Erişim Tarihi: 20.02.2022).

¹⁸⁷ Baisli Mohanti, چین در افغانستان؛ امنیت، موقعیت و جایگاه منطقه‌ای (Afganistan'da Çin; Güvenlik, Konum ve Bölgesel Durum), *Çin'in Afganistan'a Yönelik Dış Politikası Makaleler Toplamı*, (Kabil: Azim Yayınları, 2018) s. 150.

¹⁸⁸ Rupert Stone, (2019) “Chinas-Deepening-Relationship With-The Talibans” link: <https://www.trtworld.com/opinion/the-odd-couple-china-s-deepening-relationship-with-the-taliban-> (Erişim: 20.02.2022).

¹⁸⁹ Radio Azadi, (2010) چین بزرگترین جدی ترین کشور سرمایه گذار در افغانستان (Çin, Afganistan'ın En Büyük Yatırımcısı), link: <https://da.azadiradio.com/a/2020285.html> (Erişim Tarihi:02.03.2022).

- Terörle mücadelede Afgan, Çin, Pakistan ve Tacik silahlı kuvvetleri arasında dörtlü ve üçlü iş birliği
- Çin-Hindistan-Afganistan iş birliği

Afganistan, Çin-ABD ilişkisinde stratejik bir noktadır. Bu sebeple Çin 2011'den 2021'e kadar siyasi bir oyuncu olarak Afganistan'da kendine bir yer edinmeye ve mümkünse ABD'ye uluslararası alanda baskı yapmaya çalıştı. Çin'in Avrasya'ya ulaşması için istikrarlı bir Afganistan hayati önem taşıyor. Bu nedenle Afganistan, Çin'in dış politikasında önemli bir yere sahiptir.¹⁹⁰

Afganistan dış politikası açısından ekonomik ve siyasi iş birliğini yükseltmek, bölgesel ve iç istikrarını artırmak ve Washington'a olan bağımlılığını azaltmak veya ABD-Çin rekabetini dengelemek için Çin ile yakınlaşmayı elzem kılmıştır. Bu hedefler Çin açısından da önemli olmuştur. Çin Afganistan'da büyük maliyetler ve askeri çatışma olmadan terörizm riskini gidermek, bölgesel iş birliği çerçevesinde büyük yatırımlarla ekonomisini büyütmek ve ayrıca komşu ülkelerle karşılaşılabilecek muhtemel tehlikeleri kontrol etmek istemektedir.¹⁹¹ Çin, Afganistan ve Pakistan üzerinden İran ve Ortadoğu'ya bağlanmak isterken Afganistan da bu fırsatı hem ekonomik açıdan hem de güvenlik açısından değerlendirmek istemektedir.¹⁹²

Temmuz 2021'de Taliban'ın, Ağustos 2021 Taliban iktidarından bir ay öncesi siyasi liderlerinden Molla Gani Biradar, Çin Dışişleri Bakanı Wang Yi ile görüşerek ikili ilişkiler hususunda görüşme yapmıştır. Taliban bu görüşmede karşılıklı toprak bütünlüğü ve bağımsızlığa saygı gösterilmesi halinde Çin devletinin Afganistan'daki yatırımlarının güvenliğini sağlayacağını ve Çin'i bir dost ülke olarak gördüklerini beyan etmiştir. Buna karşılık Taliban hükümetinin uluslararası alanda tanınması için

¹⁹⁰ Ali Qaderi, سیاست خارجی چین و جایگاه افغانستان در آن (Çin'in Dış Politikası Ve Afganistan'ın Bu Politikadaki Konumu), The Daily Afghanistan Gazetesi: (2014) link: http://www.dailyafghanistan.com/opinion_detail.php?post_id=132093 (Erişim Tarihi:02.03.2022).

¹⁹¹ Jastine Suzlik Tatar, موضع در حال تغییر چین در قبال افغانستان (Çin'in Afganistan'daki Değişen Tutumu), s. 138.

¹⁹² Ziya Shahriyar, رابطه اقتصادی افغانستان با چین و تجربه آفریقا (Afganistan'ın Çin ile Ekonomik İlişkisi ve Afrika Deneyimi),(BBC:2010) link: https://www.bbc.com/persian/afghanistan/2010/03/100324_113_china_afghanistan_africa (Erişim Tarihi: 02.03.2022).

Çin'in desteğini ve Cumhuriyet döneminde başlatılan projelerin devam etmesini talep etmiştir.¹⁹³

Afganistan ile Çin devletinin günümüzde gelişen ilişkilerini pragmatik ve karşılıklı çıkar odaklı olarak tanımlamak mümkündür. Zira siyasi, ekonomik ve bölgesel güvenlik alanlarında kesişen noktalar bu iki ülkenin gelecekteki münasebetlerinin gelişme zeminini yaratmaktadır. Bu manada Taliban egemenliği tam olarak kesinleşene kadar Çin tedbirli hareket ederken, Taliban elinden gelen tüm çabayı göstermeye çalışmaktadır.

3.2.2.3. Afganistan-Çin İlişkilerinde Fırsatlar

Afganistan ile Çin arasındaki siyasi, ekonomik, kültürel ve bilimsel ilişkiler 2001 sonrası gelişmiştir. Çeşitli alanlarda birçok fırsat yaratılmıştır. Siyasi açıdan Afganistan, her şeyden önce, dünyanın ve bölgenin tüm hükümetleri için birçok fırsatın kaynağıdır. Çin devleti de aynı şekilde siyasi olarak, BM politikası çerçevesinde yeni hükümetin kurulması için kendi rolünü oynama fırsatına sahip olmuştur. Afganistan hükümetinin pozitif denge politikası, Çin'in diplomatik bir kimlik ile yardım etmesi için fırsat sağlamaktadır. Afganistan hükümeti dış politikasında hükümetler arasında herhangi bir ayrım yapmamış ve herkes hakkında tek bir görüşe sahip olup aynı gözle bakmaktadır. Tüm uluslararası forumlarda hükümetleri istikrarlı bir Afganistan yapısında birlikte çalışmaya davet etmiştir. İki ülke arasındaki iş birliği fırsatı, ABD Başkanı Obama'nın 2009 yılında Pekin'e yaptığı ziyaret sırasında Afganistan'ın istikrarı için iş birliği yapmaya davet etmesiyle güçlenmiştir.¹⁹⁴

BM Güvenlik Konseyi'nin beş daimî üyesinden biri olan Çin ve Rusya'nın yanı sıra İran ve Pakistan hükümetleriyle iyi ilişkilere sahip olup, bölgede istikrarın sağlanmasında ve köktencilik ve terör tehdidinin azaltılmasında önemli bir rol oynayabilir. Öte yandan Çin'in Orta Asya'daki önemli rolü Afganistan için de

¹⁹³ Bingöl, Oktay. Ongun, Yelda. Afganistan'da Taliban Dönemi Bölgesel-Küresel Bakış ve Türkiye Açısından İnceleme, (Ankara: Nobel Yayınları, 2022). s. 248-250.

¹⁹⁴ Mohammad Khan Raja, "منافع اقتصادی و استراتژیک چین در افغانستان" (Çin'in Afganistan'daki Ekonomik ve Stratejik Çıkarları), *Afganistan stratejik Araştırma Dergisi*, sayı No:37 Kabil, (2017) s. 101.

önemlidir. Çin, Afganistan'ı ŞİÖ'nün gözlemci üyesi olarak tanınma fırsatı sağlayarak Afganistan için ŞİÖ'de kilit bir oyuncu olmaya devam etmektedir. Afganistan'ın Çin'e yönelik dengeli politikasının devam etmesi, ülkenin Şanghay'da daimî üye olması için bir fırsat sunmaktadır.

Bu arada Çin'in Pakistan ile yakın ilişkileri, Pakistan'ın Afganistan'a olumlu yaklaşması için en büyük fırsatı sağlıyor. Çin'in güvenlik konusundaki görüşü Afganistan hükümetinin sloganıyla uyumlu olup iki ülkenin Pakistan'ın güvenlik politikalarını değiştirmek için çalışmasına fırsat sağlamaktadır. Öte yandan, Afganistan hükümetinin istikrarı Çin'in güvenliği için büyük bir fırsat sağlayacaktır. Bunun sonucunda Sincan Uygurları Afganistan'ı Çin topraklarına yönelik saldırılarına bir sığınak ve destek olarak kullanamayacaktır.

Afganistan ekonomik, ticari fırsatlar olarak sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak, ekonomik altyapısını canlandırmak ve bölgedeki jeo-ekonomik konumundan yararlanmak için kalkınma ve ekonomi odaklı bir dış politika izlemektedir. Bu amaca ulaşmak için, başta bölge olmak üzere dünyanın büyük ekonomik devlerinin iş birliği ve ticareti ülkenin ihtiyaçlarının bir gereğidir. Dünya ekonomisinin büyüklüğü ile orantılı olarak farklı üretim seviyelerine sahip Afgan tüccarlar için Çin uygun bir pazardır. Çin mallarının Afganistan'a ithalatının yılda 152 milyon dolar olduğu tahmin ediliyor.¹⁹⁵ Bu rakam, Afganistan'ın komşu ülkeler, bölge ve dünya ile sahip olduğu tüm rakamların üzerindedir.

Çin'in Amu Derya petrol sahasına yaptığı yatırım, Çin'in ekonomik ve güvenlik konularında Afganistan hükümetine mümkün olduğunca yakınlaşmak için uzun vadeli stratejilerini yansıtır. Çin, Basra Körfezi enerji kaynaklarının güvenliğini ve daha verimli bir şekilde tedarik edilmesini sağlamak için Gwadar Limanını Afganistan üzerinden Sincan'a bağlamayı planlamaktadır. Plan, Çin'in petrol ithalatının yaklaşık yüzde 80'inin geçtiği ve ABD Donanması tarafından kontrol edildiği Malakka Boğazı'ndan Çin'i bağımsız hale getirmeye yardımcı olacaktır.¹⁹⁶

¹⁹⁵ Tamanna, سیاست خارجی افغانستان در سپهر همکاری های منطقه ای (Afganistan'ın Bölgesel İş birliği Alanında Dış Politikası), s. 237-239.

¹⁹⁶ Muzalevski Muzalvesky, Roman (2010) "The Economic Underpinnings of China's Regional Security Strategy In Afghanistan", Eurasian Daily Monitor. Vol. 7 Issue, 15 April: p. 55: 201.

Aynı zamanda Çin ve Afganistan'ın "tek kuşak tek yol" inşası konusundaki ortak çalışması, Çin'in Afganistan'daki ana hedeflerinden biridir. Çünkü Çin, Afganistan'ı bölgesel koridorlarına bağlamayı planlıyor. Çin, Kaşgar'ı Wahan sınırı üzerinden yeniden inşa etmeyi ve efsanevi İpek Yolu'nun önceki etkisini canlandırmayı umuyor.¹⁹⁷ Çin ayrıca Pakistan'ın ekonomisini kara yoluyla Orta Asya'ya bağlamasına ve Pakistan'ın Belucistan'daki sınır kasabası Chaman'dan Afganistan'daki Kandahar'a kadar daha fazla yol inşa etmesine yardım etmeyi amaçlıyor.¹⁹⁸

Güney Asya'yı Orta Asya'ya ve Batı Asya'yı da Doğu Asya'ya bağlamak ve tam tersi Çin'in Afganistan'a odaklanmasıyla mümkündür. Bütün bunlar Çin'in Afganistan'a yönelik dış politikasında bir değişikliğe işaret ediyor. Bu nedenle Çin'in Afganistan'da Çin'e özgü özellikleri taşıyan aktif yaklaşımı Amerikan karşıtı bir strateji olarak anlaşılabilir.¹⁹⁹

Afganistan'da Çin'in enerji ve madencilik sektörlerindeki varlığı özellikle önemli hale gelmiştir. Çin hükümeti bu alanda daha pratik girişimler yapmıştır. Bunlardan en önemlisi Aynak Bakır Madenciliği Sözleşmesi'dir. Çinli şirketler Afganistan'ın ekonomik yeniden inşasında aktif olarak yer almıştır. Pek çok proje arasında en büyük altyapı projesi olan Aynak Bakır Madeni Projesi Çinli bir şirkete verilmiştir. Çinli meteorologlar grubu, önümüzdeki yıllarda Afganistan'a 4 milyar dolar yatırım yapmayı planlamaktadır. Çin, Afganistan ve Orta Asya'yı her zaman doğal ticaret bölgeleri ve Çin kültüründen etkilenen bir bölge olarak görmüştür. İki ülke, Bedahşan ve Sincan pazarlarını ortak bir ekonomik pazara dönüştürmek için güvenlik ve kalkınmayı kullanabilir.²⁰⁰

<https://jamestown.org/program/the-economic-underpinnings-of-chinas-regional-security-strategy-in-afghanistan/> (Date of Access: 03.02.2022)

¹⁹⁷ Raja, *منافع اقتصادی و استراتژیک چین در افغانستان* (Çin'in Afganistan'daki Ekonomik ve Stratejik Çıkarları), s. 93.

¹⁹⁸ Mesud Aziz, *افغانستان؛ ژئوپلیتیک یکپارچگی اقتصادی منطقه ای و ظهور چین به مثابه تسهیل گر جدید*, Bölgesel Ekonomik Entegrasyonun Jeopolitiği ve Çin'in Yeni Bir Kolaylaştırıcı Olarak Ortaya Çıkışı), Çev. Sayed Najibullah Masab, *Çin'in Afganistan'a Yönelik Dış Politikası Makaleler Toplamı*, (Kabil: Azim Yayınları, 2018), s. 95.

¹⁹⁹ Tatar, *موضع در حال تغییر چین در قبال افغانستان* (Çin'in Afganistan'daki Değişen Tutumu), s. 140.

²⁰⁰ Elaha Kolayi, Mandana Tishayar, *مطالعه تطبیقی رهیافت های امنیت انرژی چین و ژاپن در آسیای مرکزی*, (Orta Asya'da Çin-Japon Enerji Güvenliği Yaklaşımlarının Karşılaştırmalı Bir Çalışması), *İnsan Coğrafyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı No: 71, Tahran, (2013) s. 5.

Öte yandan Çin, Afganistan'da bir demiryolu inşa etmeyi, kömür madenlerini işletmeyi ve 400 MW kömür kapasiteli bir elektrik santrali inşa etmeyi kabul etmiştir. Bu taahhütlerle Çin'in Afganistan'daki toplam yatırımı 10 milyar dolara ulaşmaktadır. Afganistan hükümeti, 808 milyon dolar madencilik hakkı ve 30 yıl boyunca yıllık 60 milyon dolar vergi alma fırsatına sahip olmaktadır.

Çin'in Afganistan'da gerçekleştirdiği bir diğer büyük proje, Afganistan'ın kuzeydoğu eyaletlerindeki Sar-e Pol ve Faryab'daki petrol ve gaz rezervlerinin ön çıkarılmasıdır. Elbette bu, Afgan hükümetinin yabancı şirketlere ülkenin petrol ve gaz kaynaklarını çıkarmasına izin verdiği ilk sözleşmedir. 2011 yılında imzalanan bu anlaşmaya göre Afganistan hükümeti satış gelirlerinin yüzde 70'ini almaktadır. Çin milli petrol şirketi ayrıca kooperatif vergisinin ve arazi kirasının %15'ini öder. Ayrıca şirket, Afganistan'daki ilk petrol ve gaz rafinerisini üç yıl içinde inşa etmeyi kabul etti. Önümüzdeki 25 yıl içinde Afganistan'ın bu belgeden elde edeceği gelirin 7 milyar dolara ulaşacağı tahmin edilmektedir.²⁰¹ İki ülke arasındaki bu ekonomik anlaşmalar ve Afgan hükümetinin önemli bir bölgesel dost olarak Çin'e yönelik olumlu tutumu, Çin hükümetinin ekonomik iş birliğinin yanı sıra Afganistan'ın 10 milyon borcunu affetmesine neden olmuştur.

Kültürel-bilimsel fırsatlar açısından baktığımızda Afganistan'da sanattan resme, müziğe, mimariye ve mutfak eşyalarına kadar Çin sanatı açıkça görülebilmektedir. Batı sanatının Çin'de hâlâ bilindiği gibi, bu Çin kültürü için de geçerlidir. Elbette zamanın geçmesi ve sömürgeciliğin günleriyle ilişkiler tamamen kopmuştu. Ancak Afganistan'daki durum düzeldikçe, Afganistan ile Çin arasındaki kültürel ve bilimsel ilişkiler gelişmeye başlamıştır. Bu kapsamda 2006 yılında Çin, Başkan Karzai'nin Pekin ziyareti sırasında, Afgan öğrencilere burs sağlama sözü verdi. Çin, Afgan teknik personeli için eğitim programları sunmaya devam edeceğini, Afgan gençlerine (hükümet tarafından finanse edilen) burslar da dâhil olmak üzere daha fazla fırsat

²⁰¹ Tamanna, سیاست خارجی افغانستان در سپهر همکاری های منطقه ای (Afganistan'ın Bölgesel İşbirliği Alanında Dış Politikası), s. 239.

sağlayarak Afganistan'ın kalkınma sürecine daha fazla destek verilmesi gerektiğini belirtmiştir.²⁰²

Çin hükümeti ayrıca Kabil Üniversitesi'nde Çin Dili ve Edebiyatı Bölümü'nün açılmasını memnuniyetle karşılayıp desteklemiştir. Bu, iki ülke arasındaki kültürel iş birliğini güçlendirmek için bir fırsat olarak görülmektedir. 2009 yılında Afganistan-Çin Dostluk Derneği yaklaşık 30 yıl sonra yeniden faaliyete başladı ve ilk toplantısını Kabil'de gerçekleştirdi. İki ülke halkı arasındaki kültürel ilişkilerin genişletilmesi bu derneğin amaçlarından biridir ve iki ulusun yakınlaşmasında olumlu bir rol oynamaktadır.²⁰³

Askeri güvenlik açısından ülkenin güney sınırlarındaki dini aşırılık gruplarının faaliyeti ve uyuşturucu maddelerin Afganistan'dan dış dünyaya ihracatı, bölge ülkelerinin Afganistan'a kayıtsız kalmamasını mecburi kılmaktadır. Bu iki tehditten ciddi şekilde etkilenen bölge ülkeleri, özellikle Çin, Afganistan'da güvenlik için çalışmaya ve bu iki tehdidin üstesinden gelmeye hazır olduklarını belirtmektedir. Çinli liderler, uluslararası güçlerin ve Afgan hükümetinin terörle mücadele faaliyetlerini desteklediklerini ve ülke memurları ve polis güçlerine eğitim verebileceklerini defalarca dile getirmişlerdir.²⁰⁴

3.2.2.4. İkili İlişkilerde Zorluklar ve Engeller

Siyasi açıdan Çin Halk Cumhuriyeti'nin sırasıyla uluslararası düzeyde ABD'nin ve bölgesel düzeyde Hindistan'ın 11 Eylül'den sonra Afganistan'daki varlığı Afganistan ve Çin arasındaki siyasi ilişkileri etkilemiştir. Çin perde arkasındaki dış politikasında, NATO'nun ve ABD'nin Afganistan'daki varlığını istememektedir. Çin'e göre ABD, terörle mücadele bahanesiyle BM kararından yararlanmak için kendi çıkarları için Afganistan'da bulunmaktadır. Çin'in bakış açısından, ABD stratejisinin Çin'i abluka altına almak olduğu açıktır. Çinlilere göre, ülkeleri yakın gelecekte

²⁰² Afganistan İslam Cumhuriyeti İle Çin Halk Cumhuriyeti Arasındaki Ortak Bildirge Metni, (Afganistan Dışişleri Bakanlığı Resmi Sitesi, 2012), link: www.mfa.gov.af (Erişim Tarihi: 03.03.2022).

²⁰³ Tamanna, سیاست خارجی افغانستان در سپهر همکاری های منطقه ای (Afganistan'ın Bölgesel İşbirliği Alanında Dış Politikası), s. 240.

²⁰⁴ Zhao Huasheng, “روابط چین با افغانستان علایق، دیدگاه ها و چشم انداز های چین در زمینه”، (Çin'in Afganistan ile İlişkileri Çin'in Sahadaki Çıkarları, Görüşleri ve Perspektifleri)”, s.14.

ABD'nin yerini alacak ve dünyanın bir numaralı süper gücü olacaktır. Bu nedenle, ABD'nin Afganistan'daki varlığını engel olarak görmektedirler. Bu da Çin ve Afganistan ilişkilerinde engelleyici faktör oluşturmaktadır.²⁰⁵

Bölgesel siyasette Çin, Hindistan'ın etkisini dengelemeye ve azaltmaya çalışmaktadır. Hindistan'ın Afganistan'a yakınlığı Çinliler açısından hoş görülmemekte olup, bu durum Afganistan'a yönelik politikasında Pekin'i İslamabad'a yakınlaştırmaktadır. Sonuç olarak Çin'in Pakistan gözlüğünden Afganistan'ı değerlendirdiği anlamına gelmektedir. Çin, ABD'nin Afganistan'daki varlığını sona erdirmek adına Pakistan ve İran ile müttefik olmuştur. ABD ve Batılı ülkeler, Çin'in bu politikasını engellemek için bölgedeki Hindistan ve Türkiye gibi müttefik devletleri dikkatli olmaları hususunda uyarmıştır. Bu durum, genel olarak bir inançsızlığa neden olup, Asya devletlerinin etkili bölgesel iş birliğini engellemektedir.²⁰⁶

Çin uluslararası arenada yeni güçlerin ortaya çıkmamasına yönelik politika yürütmektedir. Bu manada aynı şekilde Çin, Rusya ile rekabetini de devam ettirmektedir. Gelecekte jeopolitik ve jeostratejik çatışmanın Çin ile Rusya arasında olacağına ve bu çatışmada ABD, Avrupa, Hindistan ve İran'ın Rusya'nın yanında yer alacağına inanılmaktadır.²⁰⁷

Askeri güvenlik açısından Çin, Afganistan'daki NATO ve ABD askeri varlığının devam etmesinden endişe duyarak bu unsurları güvenlik tehdidi olarak görmüştür. Afganistan'daki ABD varlığı, Batı'nın Çin kuşatması anlamına gelmektedir. Aslında, ABD'nin Afganistan'daki varlığının, özellikle Afganistan'ın komşuları olmak üzere bölgesel güvenliğe ciddi bir tehdit olarak devam etmesi, Şanghay üye devletlerinin ortak bir endişesidir.²⁰⁸

²⁰⁵ Kerry Dumbaugh, (2010), U.S. Strategy in Afghanistan-Pakistan Chinese Views and Interests, (CNA: China Studies, 2010) p. 11.

²⁰⁶ Muhammed Zare, استراتژی پسا امریکایی چین در افغانستان (Çin'in Afganistan'daki ABD Sonrası Stratejisi), *Stratejik Araştırma Enstitüsü Dergisi*, Kabil, (2011) s. 12.

²⁰⁷ Aziz Aryanfar, نقش قدرت های بزرگ و منطقه در ریختیابی بحران سردرگم متاجیوپولیتیک افغانستان (Afganistan'ın Çelişen Metajipolitik Krizini Şekillendirmede Büyük Güçlerin ve Bölgenin Rolü), *Khorasan Zamin Dergisi* (2012) link: <http://www.khorasanzameen.net/php/read.php?id=1436> (Erişim tarihi: 05.03.2022)

²⁰⁸ نگاه استراتژیک چین به افغانستان (Çin'in Afganistan'a Stratejik Bakışı) Uluslararası Barış Araştırmaları Merkezi Dergisi, (2012). Link: <http://peace-ipsc.org> (Erişim Tarihi: 20.03.2022)

Çin, Afganistan'daki ABD varlığının Şanghay İşbirliği Örgütü'nün nihai oluşumunun ve Asya genelinde kapsamlı bölgesel entegrasyonun önünde bir engel olarak görmektedir. Ancak ABD ile stratejik ittifakına rağmen, Afganistan hükümeti aynı zamanda Şanghay İşbirliği Örgütü'nün gözlemci üyesidir. Bu girişim, Afganistan hükümetinin Batı ile stratejik ittifakına ek olarak bölgesel iş birliğini sağlamak adına çoğulcu bir dış politika izleme konusundaki ciddi kararlılığının bir işaretidir.

3.3. Afganistan'ın Rusya'ya Yönelik Dış Politikası

Afganistan'da Taliban'ın devrilmesi ve yeni bir hükümetin kurulmasından sonraki en büyük ve önemli gelişmelerden biri, Afganistan ile Rusya Federasyonu arasındaki dostane ilişkilerin ve bölgesel iş birliğinin genişletilmesi olmuştur. Rusya Federasyonu, Afganistan'ın dış politikasında bir süper güç olarak ortaya çıkmıştır. Afganistan halkı, Komünizmin çöküşüne ve Rusya'nın küresel rolünün zayıflamasına rağmen, bu ülkenin aslında kış uykusuna yatan “kutup ayısı” olduğuna her zaman inanmıştır. Yani, bir gün uyanırsa, on yıllar önce dünyadaki o güçlü Rusya'nın gösterisine devam edebileceğini düşünerek hareket etmektedir.

3.3.1. Afganistan-Rusya İlişkilerinin Tarihsel Arka Planı

Afganistan ve Rusya arasındaki ilişkiler, Timurlular döneminde ilk Çarlık Rus heyetinin Herat'a yaptığı resmi ziyarete kadar uzanmaktadır. O zamandan beri, Abdali, Barakzai ve Mohammadzai rejimleri sırasında Rus heyetleri Afganistan'ı ziyaret etmeye devam etmiştir.²⁰⁹ Çarlık Rusya'sının ilk resmi elçiliği, Dost Muhammed Han (1863-1876) döneminde "Büyük Oyun" politikaları kapsamında, Afganistan'ın güney sınırlarında İngiliz nüfuzu tehdidini engellemek için açılmıştır. Çarlık Rusya'sının ilk resmi elçisi olarak Captin Viktovich, kralın mektubunu Afganistan emirine teslim etmiştir.²¹⁰

Rusya'da komünistler 1917 yılında büyük sosyalist devrimle iktidara gelmesinin ardından Sovyetler Birliği bu ideolojiyi çevresindeki ülkelere de ihraç

²⁰⁹ Ghafur, *افغانستان و جهان (Afganistan ve Dünya)*, s. 272.

²¹⁰ Mir Ghulam Mohammad Ghobar, “اولین سفارت روسیه تزاری در دربار افغانستان” (Afganistan Mahkemesinde Çarlık Rusya'nın İlk Büyükelçiliği), *Aryana Dergisi*, Sayı No. 213, Kabil, (2019) s. 4.

etmeye başladı. 1919 yılında büyük Britanya'dan bağımsızlığını kazanmış olan Afganistan Kralı Emir Amanullah Han, Sovyetlerin bölgedeki rolünü anlayarak Moskova ile dostane ilişkiler kurmaya başlamıştır. Amanullah Han, Nisan 1919'da Vladimir Lenin'e Moskova'dan dostluk isteyen bir mektup gönderdi. Sovyet Komünist Partisi, Afganistan Kralı'ndan gelen mektubu memnuniyetle karşılamasının ardından diplomatik ilişkiler güçlenmeye başlamıştır.²¹¹

20. yüzyılın başlarında iki ülke arasındaki ilişkilere bakıldığında, Rusya'nın Afganistan'a doğru nüfuzunu genişletmesinin yanı sıra ticaretin kalbi ve uçsuz bucaksız Hint okyanusunun zenginliğine ulaşmak istediği görülmektedir. Sovyet yayılmacı politikalarından korkan Afganistan krallığı, o sırada Moskova'nın uluslararası rakibi olan İngiltere'ye güveniyordu. Sovyet Kızıl Ordusu'nun Orta Asya ülkelerine sızması Afganistan hükümetinin endişelerinin her geçen gün artmasına sebep olmuştur. Sovyetler, Afgan hükümdarlarından duydukları bu korkuyu çok geçmeden anladılar. Büyük Oyun'un siyasetinden etkilenerek, Afganistan'ın tekrar İngilizlerin eline geçmemesi için 1926 yılında Kabil ile bir tarafsızlık ve saldırmazlık anlaşması imzaladılar. Bu anlaşma "Paghman Antlaşması" adıyla ünlüdür.²¹²

1929 yılında Amanullah Han'ın Moskova'ya yaptığı resmi ziyareti sırasında Sovyetler Birliği ve Afganistan arasında kültürel, siyasi ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi konusunda anlaşmalar imzalanmıştır. Ancak Amanullah Han hükümetinin Amir Habibullah Kalkani'ye düşmesinden sonra, bu olaylardan etkilenen Sovyetler, Afganistan'a sığınan Orta Asya direnişçilerini yok etmek için Kuzey Afganistan'a askeri bir saldırı başlatmıştır. Direnişçiler ve İngiliz nüfuzundan kaygılanan Sovyet liderleri Nadir Han'ın iktidara gelmesi ve tekrar kontrol sağlamasıyla saldırmazlık anlaşmasına sadık kalmaya devam etmiştir. Amanullah Han döneminde yapılan sözleşmeler Muhammed Zahir Şah'ın döneminde yenilenerek devam ettirilmiştir.

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonra, Sovyetler Birliği'nin dünyadaki iki ana güç kutbundan biri haline gelmesiyle Afganistan'ın jeostratejik

²¹¹ Ghafur, *افغانستان و جهان (Afganistan ve dünya)*, s. 273.

²¹² Ghobar, *اولین سفارت روسیه تزاری در دربار افغانستان (Afganistan Mahkemesinde Çarlık Rusya'nın İlk Büyükelçiliği)*, s. 5.

konumu Sovyetler Birliği için daha da önemli hale gelmiştir. Sovyetler, sıcak suya erişim eksikliği gibi dış politikasını etkileyen problemlerle karşı karşıyaydı. Basra Körfezi ve Hint Okyanusu, kara ve deniz kuvvetleri arasında bir ilişki kurmak için Sovyetler dış politikasında Afganistan jeopolitik bir öncelik haline gelmiştir.²¹³ Bu nedenle Moskova; Afganistan'da komünizm ideolojisini etkin hale getirmiştir. Özellikle orduda hatırı sayılır bir etkiye sahip olan Muhammed Davud Han, Sovyet birliği'nin desteğiyle Kral Zahir Şah'a karşı darbe yaparak yönetimi ele geçirmiştir.

Afganistan Cumhuriyetinin kurucusu Muhammed Davud Han'ın yeni politikalar çerçevesinde Batı dünyasına özellikle de ABD'ye yönelmesi ve yaklaşması Moskova'yı çok kızdırmıştır. Afganistan'ın ABD etkisi altına girebileceğinden korkan Sovyetler Birliği, rejim içindeki Sovyet yanlısı solcuların yaygın etkisini kullanarak, 1978'de Davud Han'ın cumhuriyetine karşı darbe düzenledi. Bu darbe sonucunda Afganistan'da Sovyet yanlısı yeni hükümet kuruldu ve tanıyan ilk ülkelerden biri de Sovyetler oldu. Sovyet yanlısı hükümetin kurulmasından kısa bir süre sonra Halkın Demokratik Partisi'nde şiddetli muhalefetlerin çıkmasıyla Moskova rejimi 1979'da Afganistan'ı işgal etmiştir.²¹⁴

Afganistan'da Sovyet varlığının olduğu yıllarda, ideolojik farklılıklar ve Soğuk Savaş'ın dünya üzerindeki etkisi nedeniyle Afganistan'daki muhafazakâr ve İslamcı gruplar Sovyet saldırganlığına karşı başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere anti-sosyalist ülkelerin yardım ve destekleriyle direniş hareket başlatmıştır. Sonunda Kızıl Ordu 1989'da Cenevre Sözleşmesi ile Afganistan'dan çekilmiştir. Sovyetlerin çıkışıyla Moskova'dan yardım alamayan Necibullah rejimi üç yıl sonra direnme kabiliyetini kaybederek hükümeti mücahit gruplarına bırakmıştır. Afganistan'da Mücahitlerin zaferi (1992) ve aynı sene içinde Sovyetlerin dağılmasıyla yeni Rusya'nın kurulması Moskova-Kabil arasında yeni dönemin başlangıcı olmuştur. Rusya, Afganistan'ı bağımsız bir ülke olarak tanımış ve dostane ilişkiler dönemi başlamıştır. Afganistan'da Komünizmin yenilmesi ve İslamcı mücahitlerin yönetimi

²¹³ Sakhawati Rezazadeh, “ریشه های همگرایی و واگرایی در مناسبات ایران و روسیه” (İran-Rusya İlişkilerinde Yakınsama ve Ayrışmanın Kökleri), *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi*, Sayı No. 53, Tahran, (2005) s. 65.

²¹⁴ Tamanna, سیاست خارجی افغانستان در سپهر همکاری های منطقه ای (Afganistan'ın Bölgesel İşbirliği Alanında Dış Politikası), s. 237-239.

ele geçirmesiyle Sebgatullah Müceddedi ve Burhaneddin Rabbani Moskova-Kabil ziyaretleri ve diplomatik ilişkiler normal olarak devam etmiştir.²¹⁵

Taliban'ın (1996) iktidara gelmesiyle Orta Asya ve Kafkasya'daki radikal İslamcılara destek vermesi Rusya'yı büyük ölçüde endişelendirmiştir. Bu nedenle Moskova kuzeydeki Mücahit hükümetine siyasi destek vermiştir. Özellikle Taliban Çeçenya'yı özgür bir ülke olarak tanınması ve Kabil'de büyükelçiliği Çeçenya büyükelçiliğinin açılması çöküşün eşiğinden yeni çıkmaya çalışan Rusya'yı, Orta Asya'ya tekrar yakınlaşması ve bölgesel güvenlik iş birliğinin yeniden tesis etmek adına işbu ülkelerde tekrar nüfuz kazanmasına fırsat sağlamıştır. Rusya, bu nedenle 11 Eylül olayından sonra Batılı ülkelerin Taliban rejimini ortadan kaldırmasına olumlu bakmıştır.

3.3.2. 2001 Sonrası Afganistan'ın Rusya Politikası

2001 sonrası Afganistan dış politikası Hamit Karzai ve Eşref Gani dönemleri olarak iki kısma ayrılmaktadır. Her iki dönemde Rusya ile ilişkileri incelenmesinin ardından münasebetlerdeki fırsatlar ve zorluklar değerlendirilmiştir.

3.3.2.1. Hamid Karzai Dönemi: (2001-2014)

2001 yılında yeni hükümetin kurulmasıyla birlikte bölgesel ve küresel iş birliğine dayalı bir dış politika geliştirilmiştir. Bu yeni tutum, bir yandan Afganistan siyasi liderlerinin ülkenin tecrit edildiği on yıl boyunca (1991-2001) geçmiş deneyimlerinden kaynaklanırken, diğer yandan Afganistan dünya ile giderek daha fazla temas halinde olmasından kaynaklanmaktadır. Afganistan-Rusya ilişkilerinin güçlendirilmesi, ülkenin dış politikasının karşılıklı saygıya dayanan bu yeni perspektifinden kaynaklanmaktadır. Acı geçmişi nedeniyle dikkatle ve sabırla genişletilen ilişkiler her iki taraf için önemli kazançlar sağlamıştır.

2001 yılında Rusya, Afganistan'daki ABD-İngiliz terörle mücadele operasyonunu şiddetle kınadı ve o zamandan beri bunun uluslararası bir terörle

²¹⁵ Tamanna, *سیاست خارجی افغانستان در سپهر همکاری های منطقه ای* (Afganistan'ın Bölgesel İşbirliği Alanında Dış Politikası), s. 292.

mücadele operasyonu olduğunu ve aynı zamanda Rusya'nın da düşmanı olarak kabul edildiğini ilan etmiştir. Konunun öneminin farkına varan Rusya 24 Mayıs 2002'de terörle mücadele konusunda "istikrarlı" bir Afgan hükümetine ve Afganistan'ın "El Kaide ve Taliban'dan" kurtarılmasına duyulan ihtiyacı vurgulayan yeni bir Rusya-ABD stratejisine ilişkin ortak bir bildiri de imzalanmıştır. 20 Aralık 2001'de Rusya, Afganistan'daki duruma ilişkin bir BM Güvenlik Konseyi kararı lehinde oy kullandı ve ABD'nin Afganistan'daki operasyonlarını desteklediğini açıkladı.²¹⁶

İki ülke arasındaki yeni dönemde ilişkiler, Hamid Karzai'nin 2002 yılında Rusya'ya yaptığı ilk ziyaretle başlamıştır. Rusya, Afganistan güvenlik güçlerini eğitmenin yanı sıra askeri teçhizat sağlama sözü vermiştir. Karzai'nin ziyareti sırasında iki ülke arasında 17 ikili anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmalar çerçevesinde Rusya ile yeniden ilişkilerde gelişmeler yaşanırken Afganistan'ın çabalarına rağmen Rusya Afganistan'a yönelik dış politikasına temkinli davranmıştır. Rusya, Afganistan'ın yeniden inşası ve terörle mücadele politikalarına destek vermiştir.²¹⁷

Afganistan'daki durumla ilgili olarak Rus etkisinin kilit bir mekanizması, 2002'den 2005'e kadar Karzai rejiminin maddi desteğiydi. Savaş teknolojisi alanındaki bu maddi desteğin değeri 200 milyon dolardan fazla olmuştur. Söz konusu bu yardım havaalanı teçhizatı, Kabil havaalanını korumak için hava savunma sistemi, iletişim teçhizatı ve araçlarının tedarikini içerir. Yardım ayrıca sekiz helikopterin ve dört Afgan Hava Kuvvetleri askeri nakliye uçağının onarımını ve 300'den fazla askerin eğitimini içeriyordu.²¹⁸

Ancak, Rusya'nın Afganistan yakınlaşması kısa sürede muhalefetle karşılaşmıştır. Bu muhalefet ABD ve müttefikleri ISAF'tan olduğu kadar Afganistan'ın bazı siyasi liderlerinden ve dolayısıyla 1979'dan 1989'a kadar Rusya'ya karşı savaştan Mücahidlerin siyasi faaliyetlerinden kaynaklandığını söylemek yanlış olmayacaktır.

²¹⁶ Nikita Androvich, افغانستان در نگاه مسکو (Moskova Gözünden Afganistan), <http://www.etilaatroz.com> (Erişim Tarihi: 21.05.2022)

²¹⁷ Aqila Nergis Rahmani, Abbas Hüseyini, پس از انزوا: بررسی سیاست خارجی افغانستان پس طالبان (İzolasyon Sonrası: Taliban Sonrası Afganistan Dış Politikasına Bir Bakış), (Kabil: Afganistan stratejik Araştırmaları Merkezi, 1. Baskı 2012) s. 280.

²¹⁸ Nikita Androvich, افغانستان در نگاه مسکو (Moskova Gözünden Afganistan), <http://www.etilaatroz.com> (Erişim Tarihi: 21.05.2022).

Örneğin, Karzai'nin cumhurbaşkanlığının ilk yarısında, Ulusal Meclis'in büyük çoğunluğu Mücahidlerden oluşması bu durumu açıklamaktadır.

Afganistan dış politikası açısından Moskova (2005) ve Astana'da (Ocak 2006) yapılan ikili görüşmeler çerçevesinde Rusya-Afgan iş birliğinde yeni bir fasıl olarak tanımlanmıştır. Rusya, Sovyet döneminde Afganistan'ın borçlarını affetme sözü verirken Kabil, Rusya'nın Afganistan'daki işlerinin düzenlenmesini sağlama sözü vermiştir. Bu gelişmeler neticesinde Rusya, 11 milyar dolardan fazla borç talep etme hakkından feragat etmiştir.

Bu önlemler Rusya ve Afganistan arasındaki ekonomik ilişkileri güçlendirmiştir. Şubat 2007'de Rusya Federasyonu Ticaret ve Sanayi Odası'nda Rusya ve Afganistan arasında bir İş Konseyi kurulmuş ve aynı yılın Ekim ayında Afgan Yatırım Ajansı ile Rusya Ticaret ve Sanayi Odası arasında bir Mutabakat Zaptı imzalanmıştır.

Afganistan'daki ISAF'a askeri malzeme sevkiyatına ilişkin ana anlaşmalara, Nisan 2008'de Bükreş'te gerçekleşen Koalisyon Zirvesi çerçevesinde Rusya ile yapılan NATO görüşmeleri sırasında ulaşılmıştır. Anlaşmaya göre NATO'nun Ukrayna, Özbekistan ve Tacikistan geçişlerini kullanmasına izin verilmiştir. Rusya ile Amerika Birleşik Devletleri arasındaki transit anlaşması Afganistan'a yılda 4500 uçuş sağlamıştır. Rusya üzerinden ulaşım sürecinde bu güzergahın değeri artırmıştır.

2009 yılı sonrası Rusya, Afganistan'ın uyuşturucu kaçakçılığıyla mücadelede politikasına destek vermiştir. İş birliği çerçevesinde iki ülkenin istihbarat teşkilatları haşhaş tarlalarının, ilaç üretim laboratuvarlarının ve dağıtım kanallarının yerleri hakkında operasyonel bilgi alışverişinde bulunmaktadırlar. Ayrıca, bu dönemde Rusya'da Afganistan'dan üç yüz narkotikle mücadele polisi uzmanlık kurslarında eğitilmiştir. 2001'den 2009'a kadar Rusya'nın Afganistan'a yaptığı insani yardım yaklaşık 40 milyon doları bulmuştur.

2011 yılında Rusya-Afganistan Ticaret-Ekonomik İşbirliği Hükümetlerarası Komisyonu kurulmuştur. Komisyonu, Afganistan Maliye Bakanı Omar Zakhilwal ve Rusya'dan Sergei Shamatko temsil etmiştir. Haziran 2011'de resmi görüşmeler işleri

ilerletmeye başlamıştır. Moskova ve Kabil arasındaki ilişkilerin ısınmasına rağmen, Rusya bölgedeki ABD etkisini istediği gibi azaltamamıştır. Kabil, Washington'a mali bağımlılığı nedeniyle ABD'nin pozisyonunu desteklemek zorunda kalmıştır. Unutulmamalıdır ki, Rusya sadece ABD ve müttefikleriyle Afgan siyasetinde nüfuz için değil, aynı zamanda bir dizi rakibin bölgesel güçlere tepkisi ile de karşı karşıya olmuştur.²¹⁹

Afganistan-Rusya ticaretinde cironun Karzai döneminde 9,3 kat arttığı söylenebilir. Bu büyümenin temel nedeni, 2010 yılına kadar ticaret hacminin %96'sından fazlasına ulaşan Rus ihracat rakamlarındaki artışın yanı sıra Afganistan'ın Rusya'dan yaptığı ithalatın önemli ölçüde artmasıdır. Afganistan ve ABD arasındaki ilişkilerin kötüleşmesiyle Afganistan'ın Rusya ile ilişkileri önemli ölçüde ilerleme kaydetmiştir. Örneğin, ticari ilişkiler hacmi 2010 yılında 571.3 milyon dolar iken 2013 yılına gelindiğinde 1 milyar dolara ulaşmıştır.

3.3.2.2. Eşref Gani Dönemi: (2014-2021)

2014'te Eşref Gani'nin Afganistan'ın yeni cumhurbaşkanı olarak göreve başlamasından sonra Rusya ile Afganistan arasındaki ilişkilerinde gerginlik yaşanmaya başladı. IŞİD'in Afganistan'daki yükselişini Rusya kendine yönelik bir tehdit olarak algılamıştır. İkili ilişkilerin gerginleşmesi, Zamir Kabulov'un ülkesinin Irak ve Şam İslam Devleti (ISID) ile savaşmak için Taliban ile temas halinde olduğunu açıklamasıyla başlamıştır. Zira, Horasan İslam Devleti (İS-K), Orta Asya, Afganistan ve İran toprakları gibi geniş bir bölgeyi kapsamaktadır.²²⁰ Putin'in Kabil özel elçisi Zamir Kabulov'un, Afganistan'da 20 ila 30.000 arasında IŞİD olduğunu söylemesiyle Rusya, sınırları boyunca buna karışmaktan korkmuştur.²²¹

Bununla birlikte 2014 yılında NATO birliklerinin Afganistan'dan çekilmeye başlaması, iki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerde etki eden diğer faktör olarak

²¹⁹ Nikita Androvich, افغانستان در نگاه مسکو (Moskova Gözünden Afganistan), <http://www.etilaatroz.com> (Erişim Tarihi: 21.05.2022)

²²⁰ CSIS (2018) "Islamic State Khorasan (IS-K)". Link: <https://www.csis.org/programs/transnational-threats-project/past-projects/terrorism-backgrounders/islamic-state-khorasan> (Date of Access: 02.04.2022)

²²¹ Georges Lefeuvre, (2019) "Back to the Great Game". Le Monde Diplomatique. Link: <https://mondediplo.com/2019/04/04afghanistan> (Date of Access: 02.04.2022)

karşımıza çıkmaktadır. Çin ve Rusya, NATO ve ABD güçleri arasındaki boşluğu doldurmak için Afganistan'a yönelik yeni politikalar izlemeye başlamıştır. İki ülkenin artan siyasi ve ekonomik varlığı ve etkisi, ABD'yi Afganistan'a yönelik destek programlarını yeniden gözden geçirmeye sevk etmiştir. Bu çerçevede ABD Afganistan'da Çin ve Rus etkisini azaltmak için Afganistan ile güvenlik anlaşmasını uzatmıştır. Trump döneminde gelişen yeni ABD stratejisi, Pakistan üzerinde daha fazla baskı oluşturmayı ve Hindistan'ın Afganistan'daki ekonomik yatırımını desteklemeyi hedefliyordu. Afganistan dış politikasında bu politikadan etkilenerek dış politika izlemesi Pakistan'ın Çin ve Rusya ile yakınlaşmasına neden oldu.²²²

Ekim 2015'te Taliban, Tacikistan sınırına yakın Afganistan Kunduz ilinin kontrolünü ele geçirmeye çalışması Rusya'yı daha da endişelendirdi. Rusya; Özbekistan, Tacikistan ve kendi vatandaşlarının Taliban'ın silahlı grubunda yer almasından ve radikalizmin bulaşmasından endişelendiğini belirtmiştir.²²³ Fakat 2016 yılında Taliban'ın Kunduz şehrinin kontrolünü ele geçirmesi Rusya'nın direk Taliban ile yakınlaşarak anlaşmasına sebep oldu.²²⁴

Rusya, Taliban ile temasa geçerek Batı'ya ve özellikle ABD'ye Afganistan barış görüşmelerinin çok gerisinde olmadığını göstermeye çalışmıştır. 2016 yılında ABD'nin başlattığı Çin, Pakistan ve Afganistan'ın katılımıyla da güçlenen Taliban ile müzakere sürecine Rusya davet edilmemiştir. Bunu Rus politikacıları, ABD Rusya'yı bölgede marjinalleştirmek için yaptı diye yorumladılar. Bu toplantıya karşılık Kasım 2018'da Rusya, Çin, İran ve Pakistan'ın katılımıyla bir toplantı gerçekleştirdi. Afganistan mezkûr toplantıya davet edilmesine rağmen resmi olarak katılmamayı tercih etmiştir. Rusya, Taliban ile ilişkiler kurarak ABD'nin çıkarlarının önündeki engelleri güçlendirmek istemiştir. Rusya, Afganistan güçlerine resmi olarak askeri

²²² Ghulam Farooq Keskin, Sayyad Sadri Alibabalu, and Mudassir Fatah "Russia's And Iran's Strategic Policies Towards The Afghanistan Crisis" *Trames*, 2020, 24(74/69), 2, 215–229. p. 217.

²²³ Jokim Brattvoll, (2016) "Is Russia Back In Afghanistan?". PRIO Policy Brief 4. Peace Research Institute Oslo. Link: <https://www.prio.org/publications/9020> (Date of Access:03.04.2022)

²²⁴ France24 (2016) "Afghan Taliban Seizes Control of Central Kunduz", Link: <https://www.france24.com/en/20161003-afghanistan-taliban-seizes-control-central-kunduz> (Erişim Tarihi:03.04.2022)

helikopter sağlamasının ardından, Taliban da Rusya'nın da onlara İŞİD'e karşı savaşmak için silah sağladığını iddia etmiştir.²²⁵

Rusya'nın, İran, Çin ve hatta Taliban ile işbirliği ve Afganistan içinde siyasi bir denge kurmaya çalışması ikili ilişkilerin hem ekonomik hem de siyasi açıdan kötüleşmesine neden oldu.²²⁶ Rusya'nın Afganistan'da yeniden faaliyete geçmesi, bir yandan ülkenin Afganistan ve bölgedeki ulusal çıkarlarına yönelikken, diğer yandan Rusya'nın Afganistan'daki İŞİD ve terörist ve aşırıcı akımların yayılması konusundaki güvenlik kaygılarından etkilenmiştir. Rusya, bu tehdide karşı bir savunma kalkanı inşa etmeye ve ülkedeki bazı askeri ve paramiliter grupları desteklemeye çalıştı ve Batılı gazetelere göre Taliban'ı destekledi. Başkan Hamid Karzai'nin aksine Rusya'nın politikasını eleştiren Başkan Ghani, dış politika dengesini Batı ve ABD ile daha fazla yaklaşma lehine değiştirmiştir.²²⁷

ABD, Rusya'nın Taliban'a verdiği destekten duyduğu endişeyi dile getirirken, Afganistan dış politikasında bu mevzu ulusal egemenliği zayıflatan ve kabul edilemez olarak açıklamıştır. General Nicholson, Rusya'nın Taliban'ı meşrulaştırmaya yönelik yeni yaklaşımı hakkında, *"Bu yıl Taliban'ın Horasan İslam Devleti (İŞİD) grubuyla savaştan tek güç olduğunu göstermeye çalıştılar"* dedi. Fakat, Afgan hükümeti ve uluslararası destekçileri, Afganistan'da İŞİD'i zayıflatmayı, liderini öldürmeyi ve operasyonlarını aksatmayı başarmıştır.²²⁸

Batılı gazetelerin Rusya'nın Taliban politikasına ilişkin iddiaları Rusya ile ABD arasındaki rekabetin yoğunlaşması ve bu rekabetin Afganistan sahnesine sürüklenmesine neden olup Afganistan ulusal çıkarlarını tehdit eden büyük bir meydan okuma olarak gelişmiştir. Bunun iki sebebi var: Birincisi Eşref Gani döneminde denge politikasının yerini Batı eğilimli aktif politikasının almasıdır. İkincisi ise uluslararası sistemin içerisinde Çin ve Rusya'nın artık ekonomik ve askeri olarak ABD'ye rekabet edecek düzeyde gelişmesidir.

²²⁵ DW (2016) "What Are The Goals Of Russia And Iran to Expand Ties With The Taliban?" Link: <https://l24.im/Bmwi> (Date of Access: 04.04.2022)

²²⁶ Keskin, Alibabalu, and Fatah. p. 217.

²²⁷ Sanga, Kaneshko (2016) "Afghanistan's Significance For Russia In The 21st Century: Interests, Perceptions and Perspectives". *Politics In Central Europe* 12, 1, 59–82. p. 73.

²²⁸ BBC (2016) "Pakistan Hosts Four-Way Afghanistan Peace Talks", Link: <https://www.bbc.com/news/world-asia-35279283> (Erişim Tarihi: 06.04.2022)

Ağustos 2021’de Taliban’ın Afganistan’daki iktidarı ele geçirmesiyle birlikte, Gani döneminde neredeyse bozulma aşamasına gelen ilişkiler tekrar canlanmıştır. ABD’nin Afganistan’dan çekilmesinden önce Moskova, Taliban ile Afganistan barış sürecinde katkıda bulunmak için “Moskova Formatı” adlı süreci başlatarak İran, Pakistan, Hindistan ve Çin devletleriyle birlikte sürekli görüşmeler gerçekleştirmiştir. Taliban iktidarı ile birlikte Rusya ile olan ilişkiler yüklü bir geçmişe sahip olmasına rağmen yeniden devam etmiştir. Zira Rusya’nın Afganistan’ın komşuları olan Orta Asya cumhuriyetlerine olan etkisi aynı zamanda ABD gibi ortak düşmana karşı mücadele ilişkilerin kesiştiği noktadır.²²⁹

Taliban Rusya’nın bölgesel ve küresel alandaki etkisini kullanarak resmi olarak tanınma çabasıdır. Diğer yandan Rusya Taliban iktidarının insan hakları ile ilgili uluslararası standartlara uyması ve Orta Asya menşeli özellikle Özbekistan İslam hareketi ve Çeçenistan Müslümanlarıyla bağlantılarını kesmesi halinde tanınmasına yardım edeceğini açıklamıştır.

3.3.2.3. Afganistan-Rusya İlişkilerinde Fırsatlar

Asya'nın en büyük ve en önemli ülkelerinden biri olan Rusya Federasyonu, askeri silahlar açısından Amerika Birleşik Devletleri ile kıyaslandığında, son yıllarda potansiyel bir süper güç olarak görülmektedir. Gelecekteki uluslararası sistemde dünyanın en büyük gücü olarak ortaya çıkması muhtemeldir.²³⁰ İkili ilişkilere bakıldığında, Afganistan'ın coğrafi konumu dış politika yapıcılara Batı ve Doğu, özellikle ABD ve Rusya Federasyonu arasındaki "pozitif denge politikasını" kullanmaları için iyi bir fırsat yaratmaktadır.

İki ülke arasındaki dostane ilişkiler ve Afgan hükümetinin Ruslara olan güveni ülkenin Afganistan'a bakışını değiştirmiş ve Rusya bölgesel bir ortak olarak Afganistan'ın Şanghay İşbirliği Örgütü'ne üyeliğini desteklemiştir. Bu güven inşa etme politikasının sürdürülmesi, Afganistan'ın bu örgüte daimî üyeliğine yardımcı olmak için bu yönde Rusların daha fazla iş birliğini çekebilir. Rusya'nın Hindistan, Çin ve

²²⁹ Bingöl, Oktay. Ongun, Yelda. Edt. Afganistan’da Taliban Dönemi Bölgesel-Küresel Bakış ve Türkiye Açısından İnceleme, (Ankara: Nobel Yayınları, 2022). S. 263-265.

²³⁰ S. Rosefield, (2004), Russia In The 21the Century, (Cambrige: University Press, 2004) p. 20-42.

İran ile Afganistan konusundaki ortak görüşü, Moskova-Kabil ilişkilerinde bölgesel düzeyde bir başka fırsattır. Afganistan'ın Rusya dostu ülkelerle diplomatik ilişkilerini geliştirmek, Rusya'nın Afganistan'a karşı dostane duruşunu koruyabilir ve mevcut engelleri zayıflatabilir.

İkili ilişkilerin analizindeki bir diğer önemli konu, iki ülke arasında daha yakın ilişkiler için elverişli bir fırsat sağlayan bölgedeki Müslüman aşırılık yanlılarının tehdididir. Pakistan'daki dini radikalizm yükselişi Afganistan ve Rusya'nın başlıca kaygılarıdır. Bu manada Moskova, Orta Asya bölgesi ve Afganistan'daki aşırılıkçılığın temel sorununun Pakistan'ın durgun sularında yattığını defalarca dile getirmiştir.²³¹ Bölgesel tehditlerden ortak çıkarım, iki ülke arasındaki ilişkileri güçlendirebilir ve Rusya'nın bu tehditlerle mücadelede Afganistan'ı stratejik bir ortak olarak görmesini sağlayabilir.

Uluslararası düzeyde Afganistan, bölgesel krizin çözümünde Rusya ve ABD arasındaki aktif iş birliğinin tek noktasıdır. Bu iki ülke daha önce hiçbir bölgesel meselede ortak görüşe sahip olmamıştır. Afganistan'ın jeostratejik konumu, ülkeye büyük uluslararası güçlerin sorunlarını çözmek için birlikte çalışma fırsatı sağlamıştır. Çin, Hindistan ve Japonya gibi gelişmekte olan ülkeler de bu ortak girişimde aktif rol almıştır. Afganistan, pozitif bir denge politikası izleyerek bölgenin ve dünyanın büyük güçlerinin güvenini kazanabilir ve bu fırsatı değerlendirebilir.

Askeri güvenlik açısından Afganistan hükümetinin önemli taleplerinden biri bölgesel güvenlik, planlama ve yönetim için daha iyi askeri iş birliğidir. Bölgede hâkim bir askeri güç olan Rusya, Afganistan'ın bu hedeflere daha kolay ulaşması için bir fırsat sunuyor. Afganistan, Pakistan, Orta Asya ve Kafkas cumhuriyetlerine bağlı radikal gruplar Orta Asya bölgesinde bir İslam devleti kurma umutları Afganistan'ı üs haline getirmiştir. Bu da Afganistan'ın güvenlik sorunlarını daha da şiddetlendirmektedir. Rusya, bu grupları dizginlemek ve Afganistan ile Orta Asya arasında hareket etmelerini engellemek için iş birliği yapabilir.

²³¹ Demitri Trenin and Alexey Malashenko, *Afghanistan: A View From Moscow*, (Carnegie Endowment for International Peace, 2006) p. 12.

Bilimsel-kültürel açıdan 1917 yılında Rusya'da Sovyet hükümetinin kurulmasıyla birlikte, bir grup Afgan siyasi aktivist sol gruplara katılarak siyasi eğilimlerinde Rus modelini taklit etmiştir. 1950-1991 yılları arasında, sosyal aktivistlerden ve gençlerden oluşan büyük gruplar eğitim için Moskova'ya gitmiştir. Günümüzde bile Afganistan'da Rusya'da eğitim görmüş yüz binlerce eğitimli ve kültürel figür var. Afganistan'da siyasal ideolojik olarak Vladimir Lenin, Lev Troçki ve Joseph Stalin ve edebiyat dünyasından Maksim Gorki, Çehov, Dostoyevski'nin edebi-sanatsal eserleri aydınlar özellikle günümüz gençliği arasında bilinmekte ve takip edilmektedir.²³²

Ekonomik-ticari açıdan Afganistan ve Rusya'nın bir bölgedeki konumu, iki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler için çok iyi olanaklar sağlayabilir. Afganistan'da onlarca yıl süren yıkıcı savaş ülkenin tüm altyapısını yok ederken, yeniden yapılanma ihtiyacı aşikârdır. Afganistan'da eski Sovyet döneminde inşa edilmiş 140 Rus tesisi var. Bu tesislerin yenilemesinin yaklaşık 1 milyar dolara mal olacağı tahmin edilen barajlar, köprüler, kuyular ve su temin sistemlerini içeriyor. Rusya, tesisi yeniden inşa etmekle ilgilendiğini defalarca dile getirmiştir.

Rusya, gelecekte kaynak kıtlığı nedeniyle petrol kaynaklarını koruma ve petrol zengini ülkelerden petrol ithal etme politikası nedeniyle Afganistan'ın petrol ihracatı için daha kolay bir pazar olabilir. Bunun nedeni, Rusya'daki bol petrol rezervlerine rağmen ülkenin stratejik petrol rezervleri inşa etmeye çalışmasıdır. Bir diğer büyük ekonomik fırsat, coğrafi konumu göz önüne alındığında, Rusya'nın Afganistan'a alternatif bir geçiş yolu olmasıdır. Afganistan-Pakistan ve Afganistan-İran arasındaki zaman zaman yaşanan sorunlar ve zorluklar, Afganistan'a ticari mal ithalatının önündeki başlıca engeller olmuştur. Rusya'nın böyle bir sorunla başa çıkma yöntemi bir alternatif olabilir.

3.3.2.4. İkili İlişkilerde Zorluklar ve Engeller

Siyasi olarak Afganistan ve Rusya ile ilgili olarak keşfedilen fırsatlara rağmen; kuşkusuz, Rusya'nın Afganistan'a araçsal bakışı, Afgan halkının Rusya'ya ilişkin

²³² Tamanna, *سیاست خارجی افغانستان در سپهر همکاری های منطقه ای* (Afganistan'ın Bölgesel İşbirliği Alanında Dış Politikası), s. 298.

olumsuz tarihsel hafızası ve Rusya'nın Afganistan'da ABD'nin askeri üsler kurması konusundaki endişesi de dahil olmak üzere, ikisi arasındaki ilişkide sorunlar var. Rus politika yapıcılar, büyük siyasi denklemde Afganistan'ı uluslararası ve bölgesel rakiplerine karşı bir araç olarak görmektedir. Bu perspektiften Rusya kendi hedeflerine ulaşmaya çalışırken, altyapı iş birliği açısından Afganistan'a daha az önem vermiştir.

Siyasi engel olarak görülen bir diğer büyük zorluk da Afgan halkının Rusya'ya karşı olumsuz tarihsel hafızasıdır. Tecavüz, dinsizlik ve baskı, Afgan halkının büyük çoğunluğunun Rusları tanımlarken zihinsel arşivlerinde yer alan özelliklerdendir. Rusların 20 yıl sonra Afganistan'a yönelik olumsuz zihniyeti halen devam etmekte ve bazı Ruslar Afgan milletini Rusya'nın dostu olarak görmemektedir.

Askeri güvenlik açısından 2001 yılında Özbekistan, Türkmenistan ve Kırgızistan'da ABD askeri üslerinin kurulması ve ABD birliklerinin Afganistan'ın Orta Asya sınırında aktif varlığı, Rusya liderlerine meydan okuma hissi vermiştir. Rusya'nın Afganistan'da kalıcı ABD üsleri kurulmasına karşı çıkması, Afganistan'ın Rusya ile siyasi ilişkilerinde çok önemli bir diğer engel olarak çıkmıştır.²³³

²³³ Tamanna, سیاست خارجی افغانستان در سپهر همکاری های منطقه ای (Afganistan'ın Bölgesel İşbirliği Alanında Dış Politikası), s. 298.

SONUÇ

Bu çalışmada, Afganistan dış politikasında küresel aktörler olarak ABD, Çin ve Rusya devletlerine yönelik Afganistan'ın 2001-2021 yılları arasındaki dış politikası incelenmiştir. Bu kapsamda, Afganistan dış politikasının genel özellikleri ve tarihsel perspektiften yol çıkarak her bir aktörün Afganistan dış politikasındaki yeri; fırsatlar ve engeller çerçevesinde içerik ve söylem analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. Tez konusuyla ilgili Türkçe 'de kaynak kısıtlılığı nedeniyle özellikle İngilizce ve Farsça kaynakları taranmış ve kullanılmıştır. Afganistan dış politikasına dair güncel herhangi bir çalışmanın mevcut olmaması tez çalışmamızı literatürdeki doğdurduğu boşluk açısından önemli kılmaktadır.

Dış politika analizinde ülkelerin ulusal gücü ve kapasitesi, karar karar verme teorisi çerçevesinde karar verme süreci, karar vericinin kişisel özellikleri ve bunların yanı sıra uluslararası sistemin yapısı etkili faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir ülkenin dış politika analizinde ulusal gücün nitel ve nicel hususiyetleri önemli ve etkili faktörlerdir. Bunun dışında uluslararası örgütlere bağıllık durumu, uluslararası hukuk, jeopolitik konumu, devletin ve hükümetin yapısı, kamuoyu, parlamentosu, karar vericinin konuya ilgisi, bilgi düzeyi ve rasyonel sorun çözme yeteneği, deneyimi, rolü, siyasal kültür ve liderlik özellikleri karar verme sürecinde etki eden faktörler olarak geçmektedir. Dış politikada genellikle izolasyon, ittifak, bağlantısızlık, tarafsızlık ve güç dengesi politikaları en sık kullanılan stratejiler olmuştur. Bu manada, 2001-2021 yılları arasında Afganistan'ın ABD, Çin ve Rusya'ya yönelik dış politikası incelenirken uluslararası sistemin yapısı ve karar verme sürecine etki eden mezkûr faktörlerin tesiri dikkate alınmıştır.

İlk olarak Afganistan dış politikasında karar vericilerin karar verme sürecini etkileyen faktörler olarak Afganistan'ın tarihi, sosyo-kültürel yapısı, coğrafi konumu, ekonomik durumu, jeopolitik konumu, devletin ve hükümetin yapısı gibi faktörler ele alınmıştır. Buna ek olarak uluslararası sistem içinde küresel aktör olarak ABD'nin etkisi göz önünde tutulmuş, mezkûr faktörlerin Afganistan dış politikanın şekillenmesi ve oluşumunda avantaj ve dezavantaj faktörler olarak etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Afganistan'ın iç dinamikleri açısından baktığımızda etniksel olarak Peştun, Tacik, Özbek, Hazara, Türkmen, Beluçi, Paşayi, Nuristanı, Arab, Pamiryan, Hindu ve Sihlar gibi çeşitli milletlerin bu ülkede bulunması ve mezkûr etnik gruplarının kültürel ve dilsel açıdan farklı olması, ülkede zaman zaman etniksel ve kültürel çatışmalara neden olurken bazen de Sünni-Şii mezhepsel çatışmalarına yol açmıştır. Ayrımcılık nedeniyle iktidar mücadelesi iç çatışmalara neden olmaktadır. Afganistan'ı istikrarsızlaştıracak kadar güçlü olan bu çatışmaların nedeni bir yandan etnisite/kabile liderlerinin nasyonalist düşünce yapısından kaynaklanırken diğer yandan komşu ülkelerin karar vericiler üzerindeki etkisinden kaynaklanmaktadır. Bu da doğal olarak dış politikaya yansımaktadır.

Ekonomik açıdan Afganistan halkının ziraat için elverişli topraklara sahip olmamasının yanı sıra madenlerini teşhis edip işleyecek kapasiteye de sahip olmaması ülke ekonomisinin dışa bağımlı olmasına neden olmaktadır. İç savaş ve Taliban döneminde neredeyse batmış olan Afganistan ekonomisi, 11 Eylül sonrası ABD ve diğer ülkelerin ekonomik ve askeri yardımıyla Karzai hükümeti (2002-2013) döneminde %9,1 oranında hızlı bir büyüme yaşanırken Eşref Gani hükümeti (2014-2021) döneminde ortalama %2,3 ekonomik büyümeyle tekrar eski haline dönmeye başlamıştır. Afganistan ekonomisinin zayıflamasında uluslararası toplumun Afganistan'a ekonomik olarak yardım etme konusundaki giderek artan ilgisizliği, terörizmin olumsuz etkisi ve hükümet içerisinde mevcut olan yolsuzluk neden olmuştur. Afganistan'ın ekonomik olarak dışa bağımlı ve zayıf olması, dış politikada karar verme sürecinde karar vericilere bağımsız bir dış politika izleme hususunda sınırlayıcı bir etki yaratmıştır.

Jeopolitik açıdan Afganistan'ın coğrafi konumu kuzeyi güneye ve doğuyu batıya bağlayacak olması stratejik ve jeopolitik oyunlara sahne olmasına neden olmaktadır. Bu çerçevede küresel ve bölgesel güçlerin hâkimiyet mücadelesine maruz kalmaktadır. Afganistan'ın kuzeyinde Türkmenistan, Özbekistan ve Tacikistan, batısında İran, güneydeki Durand Hattına muvazi Pakistan bulunmaktadır. Güneydoğuya doğru, stratejik olarak önemli Wahan Koridoru aracılığıyla Çin ile bağlantılıdır. 1945 öncesi İngiltere-SSCB için tampon bölge görevini üstlenen Afganistan, 1948 sonrası ABD-SSCB için aynı görevi devam ettirmiştir. 1979 yılında

Sovyetler Birliği işgaline uğrarken 2001 yılında ABD işgaline uğraması Afganistan'ın jeopolitik ve Jeostatejik öneminden kaynaklanmaktadır

ABD'de 11 Eylül 2001'de patlak veren terör olayı bütün uluslararası sistemin değişmesine ve ABD'nin bu süreçte süper güç olarak ortaya çıkmasına yol açmıştır. Terörizme karşı küresel mücadeleyi başlatan ABD, El Kaide ve Taliban'ı terörizmin kaynağı olarak görmüştür. Bu nedenle Afganistan'ı işgal ederek Taliban hükümetini yıkmıştır. Bununla birlikte ülkede ABD merkezli uluslararası toplumun yardımıyla “Afganistan İslam Cumhuriyeti” adında yeni hükümet kurulmuştur.

Yeni hükümetin yapısı ve dış politika ilkeleri “Bonn Anlaşması” ve Loya Jirga'da düzenlenen kararlara dayandırılmıştır. Bon Anlaşmasında; Afganistan'ın uluslararası anlaşmalara bağlılığı, BM Güvenlik Konseyi kararlarına bağlılığı, terör ve uyuşturucu kaçakçılığıyla mücadelesi ve Afganistan'ın komşuları ve diğer ülkelerle barış içinde bir arada yaşama ilkeleri vurgulanmıştır. Bu ilkeler daha sonra anayasanın hazırlanmasında resmi olarak dış politika ilkeleri olarak tanımlanmıştır.

Kurulan yeni hükümet dış politikasında ABD ile ittifak mihverli bir dış politika izlenirken, bu ittifak aslında uluslararası sitemin de etkisiyle ABD'yi stratejik bir dosttan ziyade Afganistan dış politikasının merkezinde yer almasına neden olmuştur. Geçici hükümet ve Karzai'nin ilk dönemi ABD ile ittifak ve yakınlaşma olarak tanımlanırken ikinci dönemde (2009-2014) ortaya çıkan terörizmde fikir ayrılığı, Karzai'nin ABD'ye yönelik güveninin kalmamasına ve ittifakın zedelenmesine neden olmuştur.

ABD ve NATO güçlerinin Afganistan'dan çekilme zamanı geldiğinde ABD'ye yönelik güvensizlik psikolojisi içinde olan Hamid Karzai ABD'nin Afganistan ile güvenlik anlaşmasını yenilenme talebini reddetmiştir. ABD'nin tüm baskılarına rağmen anlaşmanın imzalanmaması Afganistan dış politikasında Çin ve Rusya ile yakınlaşmaya gidilmesi, ittifakı neredeyse bozma aşamasına sevk etmiştir.

Eşref Gani döneminde Afganistan dış politikasında 2014 sonrası ilk iş, ABD ile Güvenlik Anlaşmasının yapılması olmuştur. Eşref Gani, Hamid Karzai'den farklı olarak, dış politikada ABD ve Batı ile daha fazla etkileşim ve iş birliği yapma

eğiliminde olsa da, terörle mücadelenin sonuç vermemesi ve güvensizliğin artması bu işbirliğini ciddi zorluklarla karşı karşıya bırakmıştır. Afganistan dış politikasındaki tüm çabaların yanında bölgesel ve küresel gelişmelerin etkisiyle Başkan Obama yönetimi son günlerinde bir kez daha dikkatini Afganistan'a çevirmiş olsa da ABD'nin Afganistan ve bölgedeki dış politikasını değiştiren Başkan Trump olmuştur.

Trump yönetiminin yeni stratejisi Afgan hükümetini daha aktif ve taraflı bir dış politika izlemesine neden olmuştur. Afganistan için yeni strateji, terörizmin sponsoru olarak Pakistan üzerinde daha fazla baskı yapılması, Hindistan'ın Afganistan'daki yapıcı rolünün artırılması ve sonunda Taliban ve isyancıları bastırmak için ABD'nin güçlü desteğinin ilan edilmesi, ülke içinde bazı eleştirilere maruz kalsa da Gani tarafından dış politikada yeni strateji olarak uygulanmıştır.

2020 yılında Doha'da ABD ve Taliban arasında "Afganistan'a Barışı Getirme Anlaşması" Afganistan hükümeti katılımı olmadan gerçekleştirilmesi ABD-Afganistan hükümetinin ilişkilerinde ayrışma ve güvensizliğe neden olmuştur. Bu anlaşma Eşref Gani'nin dış politikada kendini yalnız hissetmesi ve Taliban ile devam eden Afganlararası Barış sürecinin de başarısız olmasına yol açmıştır.

Afganistan-Çin ilişkileri açısından bakıldığında 2001 sonrasında Çin, Afganistan dış politikasında hem ekonomik hem güvenlik olarak önemli ülkelerden biri olmuştur. Olumlu bir denge politikası benimseyen Karzai, Çin'in çeşitli yatırım ve madencilik alanlarındaki kapasitesinden yararlanmak istemiştir. Afganistan'da ABD ve NATO'nun varlığı ve Çin'in Afganistan'a yönelik bakış açısı Pakistan'ın yaklaşımıyla daha uyumlu olması Çin ile ilişkilerde bir engel olarak ortaya çıksa da Afganistan dış politika karar vericileri Afganistan'ı bağımsız bir ülke olarak göstermek ve Çin'in ekonomik yatırımını ülkeye çekmek için çaba göstermek zorunda kalmıştır. Bu sebeple Afganistan dış politika karar vericileri, Çin'in politikalarını hem içişlerinde hem de uluslararası toplumda her zaman desteklemiştir.

Karzai 2012 yılında Şanghay ziyareti sırasında Çin Devlet Başkanı Hu Jintao ile bir araya gelerek uzun vadeli ikili ilişkilerin temelini atmıştır. Bu da Çin'in bir dünya süper gücü olma yolundaki adımlarından biri olarak nitelendirilirken ABD ve NATO ülkelerinin dikkatini de çekmiştir. Bu sebeple ABD, 2014 yılında bitecek olan Afganistan ile güvenlik anlaşmasını yenilemiştir. 2016 yılında Afganistan Çin'e ilk

askeri yardım sevkiyatını göndermesi için Wahan bölgesinde askeri üs kurulmasına izin vermiştir. Bu kapsamda Afganistan Çin ile güvenlik ve istihbarat iş birliği artırılmıştır. Çin ayrıca, Şubat 2018'de Başkan Ghani'nin ev sahipliğinde gerçekleşen “Kabil Süreci”nin bir parçası olmuştur. Çin Başkanı Xi Jinping, 2019 yazında bir araya gelecek olan Şanghay İşbirliği Örgütü üyeleri çerçevesinde Afganistan meselesi için “Temas Grubu”nu oluşturmuştur. Bütün bunlar bir yandan Çin'in Afganistan'daki artan etkisini gösterirken diğer yandan Afganistan'ın ABD'ye bir alternatif olarak Çin ile stratejik yakınlık kurmayı hedeflemesinden kaynaklanmaktadır.

Çin'in "Tek Kuşak Tek Yol" projesi ve Şanghay İşbirliği Örgütüne Afganistan'ın tam üyeliği Afganistan'ın yararlanabileceği en önemli sürdürülebilir stratejiler arasındadır. 2001-2021 yılları arasında iki ülke arasındaki ilişkilerde farklı noktalar olmasına rağmen, ekonomik ve güvenlik gerçekleri iki ülke arasındaki ilişkilerin büyüdüğünü göstermektedir.

Afganistan'ın 2001-2002 arasında Rusya'ya yönelik yaklaşma ve iş birliği politikaları ABD'nin Afganistan'daki varlığından çekinmesi nedeniyle başarısız olsa da, 2002 yılında Başkan Karzai'nin Moskova ziyaretinden sonra ikili ilişkiler işbirliği hedefiyle başlamıştır. 2002-2009 yıllarında Afganistan ve Rusya arasında birçok ekonomik ve güvenlik anlaşmaları yapılmıştır. Afganistan'ın NATO ve ABD'ye rağmen Şanghay İşbirliği Örgütü'ne üyelik talebi karşılıklı güven açısından olumlu bir adım olarak görülmektedir. Bölgesel istikrarı sağlamada ve uyuşturucu kaçakçılığı yok etmede Rusya'nın Afganistan'a ihtiyacı olduğu gibi, Afganistan'ın da yeniden yapılanma ve ABD, Çin ve Rusya arasında denge politikalarını izleyebilmek açısından Rusya'ya ihtiyacı olmaktadır. 2013-2014 yılları Başkan Karzai'nin görevinin ikinci döneminin ikinci yarısında Afganistan-ABD ittifakının giderek kötüleştiği dönemde Afganistan-Rusya ilişkileri daha artmıştır. Bu ilişkiden rahatsız olan ABD, Afganistan'ı güvenlik anlaşmasını yenilemeye zorlamıştır.

Eşref Gani'nin iktidara gelmesi ve ABD'nin yeni stratejisinin etkisi altında 2014 sonrasında, Afganistan-Rusya ilişkilerinde gerginlik başlamıştır. Bunun sebebi, Afganistan'da giderek artan İŞİD'nin faaliyetlerinin Orta Asya ülkelerine sıçrama endişesidir. Horasan İslam Devleti adı altında faaliyet gösteren bu terör örgütü

Afganistan-Rusya ilişkilerini zedelerken Rusya'yı Taliban ile iş birliği yaparak mücadele etmeye sevk etmiştir.

2016 yılında ABD'nin, Taliban ile barış konferansına Rusya'yı davet etmemesi, ABD'nin Rusya'yı bölgede etkisiz hale getirmek istemesi olarak yorumlanmıştır. Buna karşılık Rusya, Çin ve Pakistan'ın katılımıyla "Moskova Formatı" adlı barış için konferanslar düzenlerken Afganistan resmi olarak katılmamıştır. Afganistan-Rusya ilişkileri gelişen küresel rekabetler neticesinde hem ekonomik hem siyasi ilişkiler bozulmuştur.

Sonuç olarak Afganistan dış politikasında Hamid Karzai döneminde küresel ve bölgesel aktörlere yönelik güvenlik ve yeniden inşa politikası izlenirken; Eşref Gani döneminde ekonomik kalkınma dış politikanın odak noktası olmuştur. Karzai döneminde ulusal istikrarı sağlamak için karar vericiler siyasi iş birliğini öncelik haline getirirken Gani döneminde ulusal çıkarın ana hedefi ekonomik olarak ayakta kalabilmek olmuştur. Karzai'nin batı ülkeleri ve ABD'ye yönelik olumsuz yaklaşımı, uluslararası sistemde Afganistan dış politikasını kısıtlanmasına neden olurken Eşref Gani döneminde ABD ve Batı ülkeleriyle sağlanan yapıcı etkileşim ona dış politikada güçlü bir potansiyel olarak yeni fırsatlar sağlamıştır. Karzai döneminde ABD-Rusya, ABD-Çin, Hindistan-Pakistan ve ABD-İran arasında olumlu denge politikası yürütülürken Eşref Gani bu konuda ABD'nin yeni stratejisi çerçevesinde daha Batı eğilimli bir dış politika izlemiştir. Rusya, İran ve Pakistan gibi ülkelerle bozulan denge politikası mezkûr ülkelerin Taliban ile iş birliğini geliştirmesi ve bölgede ABD'ye karşı politikalarını ortaya koymasına neden olmuştur. Gani hükümetinin terörizmin kökeni olan Pakistan'a ABD ve batılı ülkelerin desteğiyle baskı yapması bölgede Çin, Pakistan, İran ve Rusya'nın birleşmesine yol açmıştır.

Dolayısıyla Karzai döneminde izlenen denge stratejisi Afganistan için en uygun seçenek olarak görülmüştür. Fakat ABD'nin ikili politikası Karzai'nin kişisel algısı ve liderlik özelliği neticesinde dengelerin bozulmasına ve yeni gelişmelere yol açmıştır. Eşref Gani döneminde ise Afganistan hükümeti uluslararası sistemin özellikle ABD'nin yardımını alabilmek için dış politikada ABD'ye bağıllık eğilimi göstermiştir. Bu çerçevede bölgedeki ülkelerle ilişkilerinin bozulması, ABD'nin Afganistan'dan çekilmesi ardından stratejik bir hata olarak ortaya çıkmıştır. Uluslararası sistemin rolü

her iki döneminde de nispeten benzer olsa da karar vericilerin kişisel özellikleri, algısı, zihniyeti ve deneyim açısından dış politikada farklılıklar ortaya çıkmıştır. Eşref Gani'nin dış politika stratejilerinin açıklanmasıyla ülkenin dış politikasının bilimsel ve etkili olacağı bekleniyordu. Fakat oluşturulan beş özel halka geliştirilmesi bir yana sadece tasarım olarak kalmıştır.

Afganistan'ın kodlanmış ve siyasi olarak anlaşılmaya varılmış ortak bir dış politika stratejisinin olmaması Afganistan'ın iç dinamikleri ve hükümet yapısına dayanmaktadır. İç istikrar ve ulusal güce destek yaratmayı ihmal etmek, başlıca hatalardandır. Zira her iki dönemde de ülke başkanları Peştun olmayan siyasi liderleri sürekli ülke diplomasisinde etkisiz hale getirmeye çalışması, içsel çıkar çatışmalarının mevcudiyeti ülke diplomasisinin günlük işlerle uğraşmasına neden olmuştur.

ABD'nin Afganistan müdahalesi 2001-2021 arasında ülkenin dış politika karar vericilerine ekonomik yönden uluslararası toplum ile entegrasyon açısından bir yandan fırsat ve kolaylık sağlarken diğer yandan istikrar ve güvenlik konusunun yanı sıra bağımsız dış politika izleme açısından ülkenin ABD ve NATO işgali altında olması karar vericileri zor duruma bıraktığı ve tüm fırsatlara rağmen ABD'nin sınırlayıcı etkisi yanı sıra uluslararası sistemde mevcut olan rekabetler nedeniyle hedeflerine ulaşamadığı ve başarısız olduğu sonucuna varılmıştır.

KAYNAKÇA

Makaleler

Aryanfar, A. (2012). نقش قدرت های بزرگ و منطقه در ریختیابی بحران سردرگم متاجیوپولیتیک افغانستان (Afghanistan'ın Çelişen Metajipolitik Krizini Şekillendirmede Büyük Güçlerin ve Bölgenin Rolü), *Khorasan Zamin Dergisi* S.3, Kabil.

Buzirmehri, M. (2010). حضور ناتو در افغانستان : برقراری امنیت و یا گسترش ناامنی و تروریسم“ (Afghanistan'daki NATO Varlığı: Güvenliğin Sağlanması veya Güvensizliğin ve Terörizmin Yayılması)”, *Siyasi Araştırmalar Dergisi*, Sayı 10, s. 160, Tahrán.

Darabi, A. ve Taremi, D. (2020). حضور آمریکا در افغانستان بعد از حوادث 11 سپتامبر (ABD'nin 11 Eylül'den Sonra Afganistan'daki Varlığı), *Siyasi Stratejik Dergisi*, C. 10, S. 46-48, Tahrán.

Erman, K. (2017). “Jeopolitik Teoriler ve Afganistan”, *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, s.4, c.11, s. 398-399.

Faqiri, H. (2015)., فراز نشیب های سیاست خارجی افغانستان و پیامد های آن (Afghanistan'ın Dış Politikasının İniş Çıkışları ve Sonuçları), *Nashir-i Afkar-i Rushanfikran, Navisandagan Afghanistan Dergisi*, Sayı 4. S. 1, Kabil.

Ghobar, M. G. M. (2019). اولین سفارت روسیه تزاری در دربار افغانستان“ (Afganistan Mahkemesinde Çarlık Rusya'nın İlk Büyükelçiliği)”, *Aryana Dergisi*, Sayı No. 213, Kabil.

Ger, F. (2007). ریشه یابی اختلافات افغانستان و پاکستان؛ احیای طالبان“ (Afghanistan ve Pakistan Arasındaki Farklılıkların Kökünü Kazımak; Taliban'ın Canlanması)”, Çev. Amin Khurrami, *Hemshahri Diplomatik Dergisi*, sayı: 17, S. 18, Tahrán.

Habib, S. (2013). “Local Government In Afghanistan: How It Works And Main Challenges”, *NISPACEE*, (Balkh University) p. 5-6.

Huasheng, Z. (2012). “روابط چین با افغانستان علایق، دیدگاه ها و چشم اندازهای چین در زمینه”، (Çin'in Afganistan ile İlişkileri Çin'in Sahadaki Çıkarları, Görüşleri ve Perspektifleri)”, Çev. Poya Faryabi, *Afganistan Stratejik Araştırmalar Dergisi*, No. 27, S.14, Kabil.

Jabeen, M. Mazhar, M. S. Naheed S. (2010), “US Afghan Relations: A Historical Perspective of Events of 9/11”, *A Research Journal of South Asian Studies* Vol. 25, No. 1,

Khosh Andam, B. (2008). “بررسی حضور ناتو در افغانستان” (Afganistan'daki NATO Varlığının Gözden Geçirilmesi)”, *Uluslararası Örgütler Dergisi*, 2. Cilt. Sayı 4, s. 41 Tahran.

Lawrence W. (2006). “The Looming Tower: Al-Qaeda And The Road To 9/11”. *New York Alfred A. Knopf*. ISBN 978-0-375-41486-2.

Mazhar, M. S., Khan, S. O. Naheed S., (2012), “Ethnic Factor in Afghanistan”, *Journal of Political Studies*, v.19, Issue - 2, 101-102.

Raja, M. K., (2017)., “منافع اقتصادی و استراتژیک چین در افغانستان” (Çin'in Afganistan'daki Ekonomik ve Stratejik Çıkarları)”, *Afganistan Stratejik Çalışmalar Merkezi*, No:37, s. 93, Kabil.

Keskin, G. F., Alibabalu, S. S., Fatah, M. (2020), “Russia’s And Iran’s Strategic Policies Towards The Afghanistan Crisis” *TRAMES*, C. 2, p. 217

Kolayi, E., Tishayar, M. (2013). “مطالعه تطبیقی رهیافت های امنیت انرژی چین و ژاپن در آسیای مرکزی (Orta Asya'da Çin-Japon Enerji Güvenliği Yaklaşımlarının Karşılaştırmalı Bir Çalışması)”, *İnsan Coğrafyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı No: 71, s. 5, Tahran.

Rezazadeh, S. (2005). “ریشه های همگرایی و واگرایی در مناسبات ایران و روسیه” (İran-Rusya İlişkilerinde Yakınsama ve Ayrışmanın Kökleri)”, *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi*, Sayı. 53, Tahran.

Qahramanpour, R. (2003). “حضور امریکا در افغانستان و منافع ملی ایران” (ABD'nin Afganistan'daki Varlığı ve İran Ulusal Çıkarları)”, *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, Sayı 3, s. 34 Tahran.

Sanga, K. (2016) "Afghanistan's Significance for Russia In The 21st Century: Interests, Perceptions And Perspectives". *Politics in Central Europe* 12, 1, 59–82. P. 73

Sobhani, M. (2009), "راهبرد جدید آمریکا در افغانستان (ABD'nin Afganistan'daki Yeni Stratejisi)", *Dış Politika Dergisi*, Sayı No 3, s. 742-743, Tahran.

Sulaimani, P. (2004). "جنایت آزار و اذیت در افغانستان به نام قانون (Afganistan'da Hukuk Adına Zulüm Suçu)", *Hemshehri Diplomatik Dergisi*, Sayı: 8, S. 10, Tahran.

Shafiy, N. (2012). "تبيين سياست نوين دولت اوباما در افغانستان و پاکستان (Obama Devletinin Afganistan ve Pakistan'a Yönelik Yeni Politikası)", *Dış İlişkiler Uluslararası Dergisi*, Sayı 5, S. 148.

Tatar, J. S. (2017). "وضع در حال تغییر چین در قبال افغانستان (Çin'in Afganistan'daki Değişen Tutumu)", Çev. Abdul Ghani Farahi, *Afganistan Stratejik Araştırmaları Merkezi Dergisi*, No: 37, s. 140. Kabil.

Wishnick, E. (2017). محدودیت‌های جهانی چین و سیاست این کشور در قبال افغانستان پساً ۲۰۱۴ (Çin'in Küresel Kısıtlamaları ve 2014 Sonrası Afganistan Politikası), Çev. Abdullah Hakimi, *Afganistan Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi*, No. 37, s. 61, Kabil.

Zare, M. (2011). "استراتیژی پساً امریکایی چین در افغانستان (Çin'in Afganistan'daki ABD Sonrası Stratejisi)", *Stratejik Araştırma Enstitüsü Dergisi*, s. 12

Kitaplar

Arı, T. (2017). *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, 11.Baskı. Bursa: Alfa Akademi Yayınları

Arı, T. (1991). *2000'li Yıllarda Basra Körfezi'nde Güç Dengesi: 1978-1991*, İstanbul: Alfa Yayınları

- Asia, K., (2004). *بعد از طالبان مخصوص افغانستان (Taliban Sonrası Afganista'a Özel)*, Tahran: Abrar Çağdaş Uluslararası Kültürel Çalışmalar ve Araştırma Enstitüsü Yayınları
- Aziz, M. (2018), "افغانستان؛ ژئوپلیتیک یکپارچگی اقتصادی منطقه ای و ظهور چین به مثابه " (Afganistan; Bölgesel Ekonomik Entegrasyonun Jeopolitiği Ve Çin'in Yeni Bir Kolaylaştırıcı Olarak Ortaya Çıkışı)", Çev. Sayed Najibullah Masab, Bkz. *Çin'in Afganistan'a Yönelik Dış Politikası Makaleler Toplamı*, Kabil: Azim Yayınları
- Baklacioğlu, N. Ö. (2014) "Uluslararası İlişkiler Disiplininde Dış Politika Analizinin Gelişimi", içinde Faruk Sönmezoğlu ve Özgür Erler Bayır (eds.), *Dış Politika Karşılaştırmalı Bir Bakış*, İstanbul: Der Yayınları
- Bush, G. W. (2011). *افغانستان لحظه های تصمیم گیری (Afganistan Karar Anları)*, çev. Abdurrahman Rahmani, Kabil: Tak Yayınları
- Boon A. Kristen, Huq, Aziz and Others, (2011), *Terrorism Vol. 11: Al Qaeda, The Taliban, And Conflict In Afghanistan*, London: Oxford University Press
- Bingöl, Oktay. Ongun, Yelda. Edt. Afganistan'da Taliban Dönemi Bölgesel-Küresel Bakış ve Türkiye Açısından İnceleme, (Ankara: Nobel Yayınları, 2022)
- Coşkun, B. B. Rüma, I. (2020). *Dış Politika Analizi: Konu, Kuram, Yöntem*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Cowper-Coles, S. (2010). *نامه های کابل (Kabil Mektupları)*, Tahran: İtalaat Yayınları
- Chene, H. (2018). "چین در افغانستان؛ ایجاد توازن میان اقتدارطلبی و مداخله جزئی" (Afganistan'da Çin; Otoriterlik ve Kısmi Müdahalenin Dengelenmesi)", Bkz. *Çin'in Afganistan'a Yönelik Dış Politika Makaleler Toplamı*, Kabil: Azim Yayınları
- Darakli, D. (2018). *سیاست خارجی چین در افغانستان (Çin Dış Politikasında Afganistan)*, çev. Sayed Najibullah Musab. Kabil: Azim Yayınları

Dumbaugh, K. (2010), *U.S. Strategy in Afghanistan-Pakistan Chinese Views and Interests*, CNA: China Studies

Efegil, E. (2012). *Dış Politika Analizi Ders Notları*, Ankara: Nobel Yayınevi

Easton, D. (1965). *A Systems Analysis of Political Life*, New York: John Wiley

Eide, K. (2020), *کشمکش بر سر قدرت در افغانستان (Afghanistan'da İktidar İçin Mücadele)*, Çev. Farahnaz Mansori ve Mohammad Aref Mansori, Herat: Qalam Yayınevi

Frankel, J. (1979). *International Relations In A Changing World*, Oxford: Oxford University Press

Farsworth, D. V. (1989). *International Relations, An Introduction*, Chicago: Nelson-Hall,

Ghafur, A. A. (2007), *افغانستان و جهان (Afghanistan ve Dünya)*, Kabil: Dışişleri Bakanlığı.

Hazara, M. F. M. K. (2001) *سراج التواریخ (Tarihlerin Işığı)*, Kabil: Afghanistan Centre at Kabul University

Heywood, A. (2019). *Siyaset*, Çev. Fahri Bakırcı, Ankara: Felix kitap yayınları

Jarring, G. (2016). *تورکهای افغانستان (Afghanistan Türkleri)*, Çev. Celayir Azimi, Mezar-ı Şerif: Saqafat Yayınevi

Karl, W. Deutsch, Ed. Englewood Cliffs, N. J. (1988). *The Analysis of International Relations*,

Khoswaqt, M. H. (2007). *Dış Politika Karar Verme Sürecinin Analizi*, Ankara: Dış İşleri Bakanlığı

Khalil, A. B. (2017) *افغانستان او چین/دودارخیزی اړیکې (Afghanistan ve Çin: İkili İlişkiler)*, Kabil: Bölgesel Araştırmaları Merkezi

Keskin, G. F. (2020) *Devlet-içi Çatışmalarda Küresel ve Bölgesel Aktörlerin Rollerini: Afghanistan Örneği (1989-2018)*, İstanbul: Gündoğan Yayınları

- Mohanti, B. (2018). “چین در افغانستان؛ امنیت، موقعیت و جایگاه منطقه‌یی” (Afganistan'da Çin; Güvenlik, Konum Ve Bölgesel Durum)”, Bkz. *Çin'in Afganistan'a Yönelik Dış Politikası Makaleler Toplamı*, Kabil: Azim Yayınları
- Mel, N. (2012) چین (Çin) , 1. Cilt. (Kabil: Çin Dünya Radyosu, 2. Baskı.
- Mukhtar, A. ve Diğerleri, (2017). *نگاهی به دستاوردهای سه ساله حکومت (Hükümetin Üç Yıllık Başarılarına Bir Bakış)*, Kabil: Cumhurbaşkanlık Genel Ofisi
- Nevins A. And Comager, H. S. (1961). *Amerika Birleşik Devletleri Tarihi*, Çev. Halil İnalçık İstanbul: Varlık Yayınları
- Nijssen,F. (2007) *the Afghan Economy: A Brief History*. Civil Military fusion center
- Paliwal, A. (2011). *Silent Game: Chaina's Engagement in Afghanistan*, New Delhi: Observer Research Foundations
- Rosefield, S. (2004), *Russia in the 21the Century*, Cambrige: University Press
- Rahmani, A. N. Hüseyini, A. (2012) *پس از انزوا: بررسی سیاست خارجی افغانستان پس از طالبان (İzolasyon Sonrası: Taliban Sonrası Afganistan Dış Politikasına Bir Bakış)*, Kabil: Afganistan Stratejik Araştırmaları Merkezi
- Sajadi, A. Q. (2020). *سیاست خارجی افغانستان (Afganistan Dış Politikası)*, Kabil: Subh-i Umid Yayınları
- Spanta, R. D. (2017) *سیاست افغانستان؛ روایتی از درون (Afganistan Siyaseti: İçeriden Bir Anlatı)*, Kabil: Azim Yayın evi
- Saray, M. (1997). *Afganistan ve Türkler*, İstanbul: Bayrak Matbaacılık,
- Şarık, B. (2009). *تاریخ مختصر تورکستان جنوبی (Güney Türkistan'ın Muhtasar Tarihi)*, Tahran: Endişeyi Naw Yayınevi
- Tamanna, F. (2014) *سیاست خارجی افغانستان در سپهر همکاری های منطقه ای (Afganistan'ın Bölgesel İşbirliği Alanında Dış Politikası)*, 1. Cilt. Kabil: Dışişleri Bakanlığı Stratejik Araştırma Merkezi

Tamanna, F. (2020) *سیاست خارجی افغانستان: پوشش ها، پوشش ها، کنش ها* (*Afghanistan'ın Dış Politikası: Hareketler, Kapaklar, Eylemler*), Kabil: Amiri Yayınevi

Trenin D. Malashenko, A. (2006) *Afghanistan: A View From Moscow*, Carnegie Endowment for International Peace

Tayfur, M. F. (2006). *Devlet ve Ötesi: Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar*, Der. Atilla Eralp, İstanbul: İletişim Yayınları

Thomas, B. (2010). *Afghanistan: A Cultural and Political History*, Princeton: Princeton University Press

Uzun, E. (2012). *Uluslararası Hukuk 1: Hukukun Kaynakları*, Ed. Ayşe Nur Tütüncü Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Yayınları

Verba, S. Rosenau. J. N. (1969). *International Politics And Foreign Policy, A Reader In Research And Theory*, New York: The Free Press

Doktora ve Yüksek lisans Tezleri

Tamanna, F. (2008) “استراتژی ایالات متحده در مبارزه با تروریسم: پژوهش افغانستان بعد از ۱۱” (ABD Terörle Mücadele Stratejisi: Afganistan 11 Eylül Sonrası Araştırması), Yüksek Lisans Tezi, Shahid Behishti University

Hâkimi, S. J. (2019) “Afganistan Ekonomisinin Dönüşümünde Bir Kuşak Bir Yol Stratejisinin İncelemesi”, Kocaeli: Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi

Majeedi, E. (2021) “Afganistan Ekonomisinin Genel Görünümü ve Afganistan-Türkiye Ekonomik İlişkileri”, Afyon: Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi

Onur, K. (2010) “Türk Dış Politikasında Karar Verme Süreci: Güney Kıbrıs Rum Kesimi'nin AB Üyeliği Sürecinde Türkiye'nin Kıbrıs Politikası”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: T.C. Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü

Sadrudin Oghli, J. (2021) “Yükselen Çin’in Dış Politikasında Afganistan’ın Jeopolitik Önemi”, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Özdemir, D. M. (2016) “Karar Verme Teorileri Bağlamında Soğuk Savaş Sonrası Dönemde İran Dış Politikası”, (Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi

Raporlar

Herrero, A. G. Koivu, T. (2009) “*China’s Exchange Rate Policy and Asian Trade*” (BIS Working Papers no: 282

Khan, I. (1998). *Afghanistan: A Geopolitical Study*, Central Asian Survey,

Report on Progress Toward Security and Stability in Afghanistan.2010

Report To Congress In Accordance With Section 1230 Of The National Defense Authorization Act For Fiscal Year 2008. April 2010

Report of the Afghanistan Study Group (2008). “Revitalizing our Efforts, Rethinking our Strategies” Center for the Study of the Presidency. January 2008

Morelli, Vincent & Belkin, Paul (2009). NATO in Afghanistan: A Test of the Transatlantic Alliance, Congressional Research Service, P. 22 (report) link: <http://connections-qj.org/article/nato-afghanistan-test-transatlantic-alliance> (Erişim Tarihi: 02.03.2022)

Country Reports, “Afghanistan Geography”, <https://www.countryreports.org/country/Afghanistan/geography.htm> (Erişim: 20.12.2021)

İnternet Kaynakları

Agreement for Bringing Peace to Afghanistan between the Islamic Emirate of Afghanistan Which Is Not Recognized by the United States as A State and is Known as the Taliban and the United States of America”, State, <https://www.state.gov/wp->

<content/uploads/2020/02/Agreement-For-Bringing-Peace-to-Afghanistan-02.29.20.pdf>, (Erişim Tarihi:20.03.2022)

Ali Qaderi, سیاست خارجی چین و جایگاه افغانستان در آن (Çin'in Dış Politikası ve Afganistan'ın Bu Politikadaki Konumu), The Daily Afghanistan Gazetesi: (2014) link: http://www.dailyafghanistan.com/opinion_detail.php?post_id=132093 (Erişim Tarihi:02.03.2022)

Ali M Latifi, "Kabul Near Standstill on Day One of The Taliban's Emirate". Al Jazeera. 16 August 2021 <https://www.aljazeera.com/news/2021/8/16/kabul-near-standstill-on-day-one-the-talibans-emirate> (Erişim:23.12.2021)

Ahmet Kaya, “Devletlerin Dış Politika Stratejileri”, <https://www.akademikparadigma.com/devletlerin-dis-politika-stratejileri/> (Erişim: 15.11.2021)

Afghanistan's Constitution of 2004”, https://www.constituteproject.org/constitution/Afghanistan_2004.pdf?lang=en (Erişim: 22.12.2021)

“Afghanistan’s Economy”, <https://www.countryreports.org/country/Afghanistan/economy.htm>

Afghanistan Research and Evaluation Unit (AREU), “Local Governance in Afghanistan: A View from the Ground”, June 2011, available at: <https://www.refworld.org/docid/4df99e442.html> (Erişim: 22.12.2021)

Abdullah Mohammadi, “Tarihten Günümüze Hazaralar (Tarih, Dil, Folklor ve Etnografya)”, BELGÜ, S.31- 35. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/495358> (Erişim: 24.11.2021)

Afganistan İşlam Cumhuriyeti ile Çin Halk Cumhuriyeti Arasındaki Ortak Bildirge Metni, (Afganistan Dışışleri Bakanlığı Resmî Sitesi, 2012), link: www.mfa.gov.af (Erişim Tarihi: 03.03.2022).

اهداف، استراتژی و ساختار، افغانستان Cumhurbaşkanlık Ofisinin Resmi Sayfası، تصمیم‌گیری در سیاست خارجی افغانستان؛ از منظر قانون اساسی و رئیس‌جمهور محمد اشرف غنی (Afghanistan Dış Politikasında Hedefler, Strateji ve Karar Alma Yapısı; Anayasa ve Cumhurbaşkanlığı Mohammad Ashraf Ghani Perspektifinden), Link: https://ocs.gov.af/dr/article_details/52 (Erişim Tarihi: 17.02.2022)

Afganistan İslam Cumhuriyeti ile Çin Halk Cumhuriyeti Arasındaki Ortak Bildirge Metni, (Afghanistan Dışişleri Bakanlığı Resmi Sitesi, 2012), link: www.mfa.gov.af (Erişim Tarihi: 03.03.2022).

“Algı”, <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim: 05.11.2021)

Anne Evans, Nick Manning, Yasin Osmani, Anne Tully, Andrew Wilder, “A Guide to Government in Afghanistan”. (Washington, DC: World Bank. 2004) <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/14937> (Erişim: 22.12.2021)

“Afghanistan’ın Etnik Grupları Arasındaki Çatışmaların Temel Nedenlerinin Analizi”, <https://hazaraogrencilerdernegi.com/afganistanin-etnik-gruplari-arasindaki-catismalarin-temel-nedenlerinin-analizi/> (Erişim: 24.11.2021)

Afganistan’ın Etnik Grupları Arasındaki Çatışmaların Temel Nedenlerinin Analizi”, <https://hazaraogrencilerdernegi.com/afganistanin-etnik-gruplari-arasindaki-catismalarin-temel-nedenlerinin-analizi/>

Britannica, The Editors of Encyclopedia. "Anglo-Afghan Wars". Encyclopedia Britannica, 2 Jun. 2020, <https://www.britannica.com/event/Anglo-Afghan-Wars>. Accessed 20 December 2021.

Büşra Avşar, TUIÇ Akademi: Yalnızcılık Politikası Nedir, <https://www.tuicakademi.org/yalnizlik-politikasi-isolationism/>

Birishna Saber Ibrahimkhel, نگاه اجمالی به یک سال سیاست خارجی اشرف غنی (Eşref Ghani'nin Dış Politikasının Bir Yılına Kısa Bir Bakış) <https://l24.im/sSfM6h> (Erişim Tarihi: 03.01.2022)

Bonn Anlaşması Metni (2001), Link: <https://l24.im/Bmwi> (Erişim Tarihi: 20.02.2022).

BBC (2016) “Pakistan Hosts Four-Way Afghanistan Peace Talks”, Link: <https://www.bbc.com/news/world-asia-35279283> (Erişim Tarihi: 06.04.2022)

Çin'in Afganistan'a Stratejik Bakışı, نگاه استراتژیک چین به افغانستان Uluslararası Barış Araştırmaları Merkezi Dergisi, 2012). Link: <http://peace-ipsc.org> (Erişim Tarihi: 20.03.2022)

David Grossman, “آمریکا از چین چه می‌خواهد؟” (ABD Çin’den Ne İstiyor?), (BBC Web sitesi: 2019), Link: <https://www.bbc.com/persian/world-features-50404408> (Erişim Tarihi: 20.03.2022)

DW (2016) “What Are The Goals of Russia and Iran to Expand Ties with The Taliban?” Link: <https://l24.im/Bmwi> (Erişim Tarihi: 04.04.2022)

Erkan Tosun, “Uluslararası Örgütler Ders Kitabı”, https://www.academia.edu/41653300/Uluslararası%C4%B1_%C3%96rg%C3%BCtle_r_A%C3%96F (Erişim: 11.10.2021)

“Kuzey Atlantik Antlaşması”, http://www.nato.int/cps/fr/natohq/official_texts_17120.htm?selectedLocale=tr (Erişim: 15.11.2021)

“27 Aralık: Sovyetlerin Afganistan'ı İşgali,” <https://www.ihh.org.tr/haber/27-aralik-sovyetlerin-afganistani-ısgali-1529> (Erişim: 22.12.2021)

Hashimoto Torora, II.Bölüm Devletlerin Dış Politika Stratejileri, Link: https://www.academia.edu/41505186/II.B%C3%B6l%C3%BCm_Devletlerin_D%C4%B1%C5%9F_Politika_Stratejileri (Erişim Tarihi: 05.03.2022)

İran Araştırmaları Merkezi: “جنگ دوم افغان – انگلیس” (Afgan-İngiliz İkinci Savaşı), Link: <https://l24.im/qVAK4> (Erişim Tarihi: 08.03.2022)

CSIS (2018) “Islamic State Khorasan (IS-K)”. Link: <https://www.csis.org/programs/transnational-threats-project/past-projects/terrorism-backgrounders/islamic-state-khorasan> (Erişim Tarihi:02.04.2022)

VOANEWS, (April 14, 2021), “NATO to Cut Forces in Afghanistan, Match US Withdrawal”, https://www.voanews.com/a/usa_nato-cut-forces-afghanistan-match-us-withdrawal/6204555.html (Erişim: 07.12.2021)

Hashati Subh, روابط استراتژیک افغانستان و ایالات متحده امریکا: فرصت‌ها، نگرانی‌ها و انتظارات (Afghanistan-ABD Stratejik İlişkileri: Fırsatlar, Endişeler ve Beklentiler), link: <https://124.im/RbdDKBz> (Erişim tarihi: 13.03.2022)

Hollie McKay, "Inside an Afghan City as It Falls to The Taliban". New York Post. 16 August 2021. <https://nypost.com/2021/08/14/mazar-falls-quickly-and-quietly-to-taliban-in-afghanistan/> (Erişim: 08.12.2021)

Najibullah Lalezary, (16 August 2021), "Afghan President Leaves Country, Taliban Directed to Enter Kabul". The Khaama Press News Agency. <https://www.khaama.com/afghan-president-leaves-country-taliban-directed-to-enter-kabul-5645646/> (Erişim: 08.12.2021)

Pamir Kırğızları, https://tr.wikipedia.org/wiki/Pamir_K%C4%B1rg%C4%B1zlar%C4%B1 (Erişim: 24.11.2021)

“Afghanistan Etnik Grup Haritası”, <https://www.mepanews.com/afghanistan-etnik-grup-haritasi-21807h.htm> (Erişim: 24.11.2021)

Tarik Oğuzlu, “Güçler Dengesi”, Güvenlik Yazıları Serisi, No.15, Ekim 2019. https://trguvenlikportali.com/wpcontent/uploads/2019/10/GuclerDengesi_TarikOguzlu_v.1.pdf (Erişim: 12.11.2021)

Muhammad Asif Ayubi, افغانستان و صد سال سیاست خارجی (Afghanistan ve Yüz Yıllık Dış Politika), Hasht-i Subh Dergisi, (Kabil. 2019), S. 1

Intensification of Warfare between Government Forces and Moslem Rebels - Government Changes - Alleged Involvement of Foreign Powers Link: <https://web.stanford.edu/group/tomzgroup/pmwiki/uploads/3025-1979-10-12-KS-b-EYJ.pdf>

İlim ve Medeniyet, “Uluslararası Sistem Nedir? Alt Modeller ve Temel Özellikleri”, [uluslararasi-sistem-nedir-alt-modeller-ve-temel-ozellikleri.html](https://www.uluslararasi-sistem-nedir-alt-modeller-ve-temel-ozellikleri.html) (Erişim: 25.10.2021)

Gargan, Edward A. (April 29, 1992). "Rebels' Leader Arrives In Kabul and Forms an Islamic Republic". *The New York Times*.

Mepa News, “Afganistan Etnik Grup Haritası”, <https://www.mepanews.com/afghanistanetnik-grup-haritasi-21807h.htm> (Erişim: 22.11.2021)

The Intervention in Afghanistan and the Fall of Detente A * Chronology Link: https://nsarchive2.gwu.edu/carterbrezhnev/docs_intervention_in_afghanistan_and_the_fall_of_detente/fall_of_detente_chron.pdf

Mahmud Sayqal, سیاست خارجی افغانستان در صد سال اخیر چگونه مدیریت شده؟ (Afghanistan'ın Dış Politikası Son Yüz Yılda Nasıl Yönetildi?), Link: <https://www.bbc.com/persian/afghanistan-49369187> (Erişim Tarihi: 06.02.2022)

“Islamic Republic of Afghanistan Detailed Governance Information”, <https://publicintelligence.net/islamic-republic-of-afghanistan-detailed-governance-information/> (Erişim:22.12.2021)

IDLG, “Islamic Republic of Afghanistan Citizen-Centered Governance: A Roadmap for Subnational Reform” Afganistan, <https://idlg.gov.af/en/wp-content/uploads/2019/06/English-Book.pdf> (Erişim: 03.12.2021)

Grove, Thomas and Craig Nelson (2019) “Russia and China Competition In Central Asia” The Wall Street Journal: <https://www.wsj.com/search/term.html?KEYWORDS=%20RussiaChina%20competition%20in%20Central> (Erişim Tarihi: 20.02.2022)

“Islamic Republic of Afghanistan Detailed Governance Information”,
<https://publicintelligence.net/islamic-republic-of-afghanistan-detailed-governance-information/> (Erişim:22.12.2021)

1TV Kabul: Karzai Documentry 27.11.2014 (1TV: Karzai Belgeseli: 2014), Link:
https://www.youtube.com/watch?v=VxpZzSAx89Q&ab_channel=1TVKabul%D8%AA%D9%84%D9%88%DB%8C%D8%B2%DB%8C%D9%88%D9%86%DB%8C%DA%A9 (erişim Tarihi: 04.03.2022)

Sayed Mahdi Munadi, دست‌آوردها و چالش‌های سیاست خارجی ما/ حلقه سوم : امریکا و همپیمانانش, (Dış Politika Başarılarımız ve Zorluklarımız / 3. Tur: Amerika Birleşik Devletleri ve Müttefikleri), Link: <https://l24.im/EBbzeIk> (Erişim Tarihi: 03.01.2022)

Wikipedia: روابط افغانستان و ایالات متحده امریکا Afganistan ABD ilişkileri, (2022), Link:
<https://l24.im/FklpS4> (Erişim Tarihi: 09.02.2022)

Financial Times (2007). NATO Plans to Reduce Afghan Casualtieshttp, Link:
https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_8189.htm (Erişim Tarihi: 03.04.2022)

Nazari Paryani, گسترش نفوذ امریکا در آسیا و تغییر سیاست خارجی چین در قبال افغانستان (ABD'nin Asya'daki Etkisini Genişletmesi ve Çin'in Afganistan'a Yönelik Dış Politikasını Değişimi), link: <https://mandegardaily.com/?p=90885> (Erişim tarihi: 11.04.2022)

Nassım Jawad, “AFGHANISTAN A Nation of Minorities”, A Minority Rights Groups International Report (Minority Rights Group, 1992, 92/2,
<https://minorityrights.org/wp-content/uploads/old-site-downloads/download-416-Afghanistan-A-Nation-of-Minorities.pdf>)

Rupert Stone, (2019) “China-S-Deepening-Relationship With-The Talibans” Link:
<https://www.trtworld.com/opinion/the-odd-couple-china-s-deepening-relationship-with-the-taliban-> (Erişim: 20.02.2022)

Muzalevski Muzalvesky, Roman (2010) “The Economic Underpinnings of China’s Regional Security Strategy In Afghanistan”, Eurasian Daily Monitor. Vol. 7 Issue,15 April: p. 55: 201 <https://jamestown.org/program/the-economic-underpinnings-of-chinas-regional-security-strategy-in-afghanistan/> (Erişim Tarihi: 03.02.2022)

Melik Stiz, سهم ناچیز افغانستان از رابطه با چین (Çin İlişkilerinde Afganistan'ın Küçük Payı), 2012: BBC link: <http://www.bbc.co.uk/persian/afghanistan>

France24 (2016) “Afghan Taliban ‘Seizes Control of Central Kunduz’ Link: <https://www.france24.com/en/20161003-afghanistan-taliban-seizes-control-central-kunduz> (Erişim Tarihi:03.04.2022)

Jokim Brattvoll, (2016) “Is Russia Back In Afghanistan?”. PRIO Policy Brief 4. Peace Research Institute Oslo. Link: <https://www.prio.org/publications/9020> (Erişim Tarihi:03.04.2022)

Georges Lefevre, (2019) “Back to The Great Game”. Le Monde Diplomatique. Link: <https://mondediplo.com/2019/04/04afghanistan> (Erişim Tarihi: 02.04.2022)

Radio Azadi, (2010) چین بزرگترین جدی ترین کشور سرمایه گذار در افغانستان (Çin, Afganistan'ın En Büyük Yatırımcısı), Link: <https://da.azadiradio.com/a/2020285.html>

Wikipeda, Afganistan Tarihi “تاریخ افغانستان - ویکی‌پدیا، دانشنامهٔ آزاد”, <https://paply.org/3j4> (Erişim:12.12.2021)

Zahra Rahimi (2021), نگاهی به سیاست خارجی افغانستان در صد سال گذشته (Afganistan'ın Son Yüz Yıldaki Dış Politikasına Bir Bakış), Link: <https://tolonews.com/fa/afghanistan-170844> (Erişim Tarihi: 02.01.2022)

Ziya Shahriyar, رابطه اقتصادی افغانستان با چین و تجربه آفریقا (Afganistan'ın Çin ile Ekonomik İlişkisi ve Afrika Deneyimi), (BBC:2010) Link: https://www.bbc.com/persian/afghanistan/2010/03/100324_113_china_afghanistan_africa (Erişim Tarihi: 02.03.2022)

Özgeçmiş

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı: Zahir Ahmad KHALEQI

Uyruğu: Afganistan

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Yılı
Lisans	SAU, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi	2019
Yüksek Lisans	İMU, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı	2022

YABANCI DİLLER

İleri düzeyde Özbekçe, Türkçe ve Farsça; orta düzeyde İngilizce ve Peştuce; başlangıç düzeyinde Arapça ve Hintçe.

YAYINLAR

Khaleqi, Z. Sadruddin Oghli, J. “Şangay İşbirliği Örgütü ve Türkiye’nin Olası İlişkileri”, *Pearson Journal of Social Sciences – Humanities*, 12(2021), s. 107-116.

Khaleqi, Z. “Afganistan Dış Göç Dalgaları ve Türkiye”, *Uluslararası Öğrenciler Akademisi Dergisi*, 3(2021), s. 267-288.

Sadruddin Oghli. J. & Khaleqi, Z., “ABD’nin 2001 Afganistan İşgalinden Sonra İşlemiş Olduğu İnsan Hakları İhlalleri”, *TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi*, 12(2020), s. 73-82.

Khaleqi, Z. “NATO’nun Afganistan Stratejisi”, *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Bildiriler Kitabı*, 03(2017), s. 168-200.